

FARLIGA PENGAR

En Freddy Winkler-episod

En man, som hette Joe Smith, hittas död – och så kommer det sig, att Freddy lite sömnigt ramlar in i en mordaffär i New Yorks slumkvarter och bl. a. får tillfälle till ett uppfriskande slagsmål.

Mickey Walker lät Forden stanna en bit från porten och traskade upp i hyresrucket.

Slumkvarteren i Chicago var ingen syn för gudar, men New Yorks fattigbostäder

detektivbyrå. Hej, Mick! Ja, Freddy har lättigen massat sig hit, men du ska nog inte räkna med honom i dag. Vill du tala med sju-sovaren? »

Rapport 2007:4

Vart tog alla pengarna vägen?

En studie av narkotikabrottslighetens ekonomihantering

bra

brottsförebyggande rådet

Vart tog alla pengarna vägen?

En studie av narkotikabrottslighetens
ekonomihantering

Rapport 2007:4

Brå – centrum för kunskap om brott och åtgärder mot brott

Brottsförebyggande rådet (Brå) verkar för att brottsligheten minskar och tryggheten ökar i samhället. Det gör vi genom att ta fram fakta och sprida kunskap om brottslighet, brottsförebyggande arbete och rättsväsendets reaktioner på brott.

Denna rapport kan beställas hos bokhandeln eller hos
Fritzes Kundservice, 106 47 Stockholm
Telefon 08-690 91 90, fax 08-690 91 91, e-post order.fritzes@nj.se

Produktion:

Brottsförebyggande rådet, Information och förlag,
Box 1386, 111 93 Stockholm
Telefon 08-401 87 00, fax 08-411 90 75, e-post info@bra.se

Brå på Internet www.bra.se

Författare: Johanna Skinnari, Daniel Vesterhav och Lars Korsell

Omslag: Ylva Hellström

Omslagsillustration: Bertil Hegland. Ur *Levande livet*, nr. 15, 1951

Tryck: Edita Norstedts Västerås 2007

© Brottsförebyggande rådet 2007

ISSN 1100-6676

ISBN 978-91-85664-58-0

Innehåll

FÖRORD	5
SAMMANFATTNING	7
INLEDNING	13
Syfte och frågeställningar	16
METOD	17
Disposition	22
FRAMTAGNING AV ANALYSMODELL	23
Förhållandet mellan legala och illegala marknader	23
Forskningsläget	26
Modellen	27
UTGIFTER	28
Tidigare forskning: Produktion och logistik	28
Resultat: Produktion och logistik	30
Tidigare forskning: Extrakostnader för kriminell verksamhet	45
Resultat: Extrakostnader för kriminell verksamhet	55
Tidigare forskning: Löner och arvoden	77
Resultat: Löner och arvoden	80
Tidigare forskning: PR	83
Resultat: PR	84
Tidigare forskning: Expansion av verksamheten	89
Resultat: Expansion av verksamheten	90
Tidigare forskning: Kostnader för forskning och utveckling	91
Resultat: Forskning och utveckling	92
Tidigare forskning: Återinvestering i narkotikaverksamheten	93
Resultat: Återinvestering i narkotikaverksamheten	94
Tidigare forskning: Kort- och långsiktiga krediter	97
Resultat: Kort- och långsiktiga krediter	98
Tidigare forskning: Privata utgifter	104
Resultat: Privata utgifter	107
Tidigare forskning: Investeringar i det legala näringslivet	116
Resultat: Investeringar i det legala näringslivet	118
INTÄKTER	122
Tidigare forskning: Inkomster från narkotikaverksamhet	122
Resultat: Inkomster från narkotikaverksamhet	123
Tidigare forskning: Inkomster från annan illegal verksamhet	127
Resultat: Inkomster från annan illegal verksamhet	128
Tidigare forskning: Inkomster från svartarbete	131
Resultat: Inkomster från svartarbete	132
Tidigare forskning: Legal inkomster	133
Resultat: Legal inkomster	134
ÖVERGRIPANDE SLUTSATSER	138
Likheter och skillnader mellan legal och illegal ekonomi	138
Illegal verksamhet i det legala samhället	140

Går affärerna ihop?	142
Vi behöver veta mer	143
Fyra entreprenörstyper	145

STRATEGIER OCH METODER RIKTADE MOT

NARKOTIKABROTTLIGHETENS EKONOMIHANTERING

STRATEGIER OCH METODER RIKTADE MOT	147
NARKOTIKABROTTLIGHETENS EKONOMIHANTERING	147
Inledning, teori och metod	147
Elva angreppspunkter	149
1. Narkotikamarknaden är en kreditekonomi som skapar möjligheter	151
2. Narkotikabrottligheten är en förtroendekonomi som är känslig för störningar	152
3. Det legala samhället har många fördelar för kriminella entreprenörer men skapar också problem	153
4. Huvudlagren är en av narkotikabrottligheten mest bevarade hemligheter	154
5. Distributörer håller sig borta från narkotikan men vill gärna vara nära pengarna	155
6. Fokuseringen på penningtvätt är delvis missriktad	156
7. Underskatta inte konsumtionsspaning	157
8. Vapen är en ingång mot narkotikabrottligheten	158
9. "Follow the money" innebär en stor utmaning för myndigheterna	158
10. Riskzoner för korruption	160
11. Lönar sig brott?	160
En ny modell	161

REFERENSER

162

Förord

”Follow the money” har på senare år blivit närmast ett kriminalpolitiskt slagord, som indikerar att en framgångsrik brottsbekämpning inte enbart förutsätter att gärningspersoner grips och straffas. De kriminella vinsterna – utbytet av brott – ska också förverkas. Flera myndigheter riktar nu mer och mer in sig på att spåra och återföra utbyte av brott. Samtidigt utvidgas penningtvättslagstiftningen, som en följd av arbetet inom EU mot kriminella pengar. Nya förverkanderegler införs också för att öka möjligheterna att komma över de brottsliga vinsterna. Hjulen i ekonomispåret snurrar.

Anmärkningsvärt nog saknas en systematisk kunskap om kriminella pengar. Det finns därför en stor kunskapslucka som det är angeläget att fylla; särskilt mot bakgrund av den beskrivna utvecklingen. Ser vi framåt kanske ekonomi blir lika viktigt som straffrätt och polisens roll mer och mer kommer att likna en brottsbekämpande revisors.

Brottsförebyggande rådet (Brå) har tagit initiativ till *Vart tog alla pengarna vägen? En studie av narkotikabrottslighetens ekonomihantering*. Rapporten är inte enbart en del av ett forskningsprogram om den organiserade brottsligheten utan också det första arbetet i ett program som går under namnet ”Follow the money”. Närmast i tur i programmet om den organiserade brottsligheten är ett arbete om narkotikagrossisterna (Brå 2007:7). Inom ramen för ”Follow the money” pågår nu ett projekt där Brå följer olika myndigheter i deras arbete för att spåra och återföra utbyte av brott.

Föreliggande arbete genomlyser den organiserade narkotikabrottslighetens ekonomihantering och är finansierad av Mobilisering mot narkotika (MOB). Bakgrunden till arbetet är den tidigare rapporten *Narkotikabrottslighetens organisationsmönster* (Brå 2005:11) och inspirerande samtal med kriminalkommissarie Tommy Andersson, chef för kriminalpolisen i Uppsala, kriminalinspektör Mats Petersson, Kriminalunderrättelsetjänsten vid Rikskriminalpolisen och Walter Kegö, ansvarig för polis- och tullfrågor vid MOB. Rapporten vänder sig främst till myndigheter med kontrollfunktioner och brottsbekämpande myndigheter. Meningen är att de genom en ökad kunskap om hur ekonomin fungerar ska bli bättre på att förebygga och bekämpa brott med den nya inriktningen mot kriminella vinster. Förhoppningen är att det som i kriminella kretsar betecknas som ”snabba pengar” från narkotikabrott ska bli ”farliga pengar”, för att anknyta till Bertil Heglands omslag. Rapporten vänder sig också till regering och riksdag eftersom den redovisar strategiska diskussioner, som har betydelse för lagstiftning och för hur myndigheterna ska prioritera inom sina verksamheter.

Rapporten har skrivits av utredarna Johanna Skinnari och Daniel Vesterhav under ledning av jur. dr Lars Korsell vid Brå:s Sekretariat för forskning om ekonomisk och organiserad brottslighet. Utredaren

Johanna Hagstedt vid samma sekretariat, statistikern/utredaren Tove Sporre på Statistikenheten och personer på IT-enheten vid Brå samt analytikerna Ali Bahrami och Kurt Norell vid Skatteverkets analysenhet har bidragit till studien genom registerkörningar.

Vi vill rikta ett varmt tack till följande seminariedeltagare, som diskuterat centrala resultat och kommit med förslag på brottsförebyggande och brottsbekämpande strategier och åtgärder: verksjurist Ann-Marie Ahlqvist vid Kronofogdemyndighetens huvudkontor, kriminalkommissarie Tommy Andersson, Kriminalpolisen i Uppsala, kriminalkommissarie Mikael Backman, narkotikaroteln vid polismyndigheten i Södermanlands län, kriminalinspektör Lars Bjurling, ställföreträdande kriminalunderrättelsechef vid Rikskriminalpolisen, analytiker Ali Bahrami, Skatteverkets analysenhet, kriminalinspektör Nils-Göran Castillo, Rikskriminalpolisen, Kriminalunderrättelsetjänsten, vice överåklagare Astrid Eklund, Åklagarmyndighetens utvecklingscentrum i Stockholm, kriminalinspektör Kimmo Englund, narkotikaroteln vid polismyndigheten i Södermanlands län, kammaråklagare Gunnar Fjaestad, Åklagarmyndigheten, jurist Camilla Josephson, Finansinspektionen, Torbjörn Laveson, Kronofogdemyndighetens specialindrivningsenhet i Malmö, sambandsman Mikael Lindgren, Tullverket, Lettland/Litauen, säkerhetsexpert Jim Lundqvist, SEB, Torbjörn Munther, chef för bekämpning av grova narkotikabrott vid Uppsalapolisen, polisinspektör Johan Nilsson, projektledare vid Rikskriminalpolisen, analytiker Kurt Norell, Skatteverkets analysenhet, analytiker Niklas Oxeltoft, Ekobrottsmyndighetens Brottsutbytesenhet, kriminalinspektör Mats Petersson, Kriminalunderrättelsetjänsten vid Rikskriminalpolisen, sakkunnig Lotta Rytter Dufwa, Tullverkets brottsbekämpning, ekorevisor Gunilla Stare, Ekobrottsmyndighetens Brottsutbytesenhet, överåklagare Gunnar Stetler, Åklagarmyndighetens Utvecklingscentrum i Stockholm, kammaråklagare Roger Waldenström, Åklagarmyndighetens Utvecklingscentrum i Stockholm, Per Westberg, chef Tullkriminalen, Tullverket, Huvudkontoret och representanter från Rikskriminalpolisen.

Vi vill tacka dr. pol. Paul Larsson, Politihøgskolen i Oslo och professor Per Ole Johansen, Institutt for kriminologi og rettsociologi vid Oslo Universitet, som varit vetenskapliga granskare till detta arbete och lämnat värdefulla kommentarer.

Vi vill slutligen tacka de personer som ställt upp på intervjuer i projektet, deras bidrag har varit mycket värdefulla.

Stockholm i mars 2007

Jan Andersson
Generaldirektör

Lars Korsell
Enhetschef

Sammanfattning

Okända pengar

Vi vet mycket om narkotikan, men förhållandevis lite om narkotikapengar. Vi vet mycket om gärningspersoner och deras brott, men mycket lite om vart pengarna från brottsligheten tar vägen. Utländsk forskning ger inte heller mycket vägledning. Syftet med denna studie är därför att fördjupa kunskapen om narkotikabrottslighetens ekonomihantering i Sverige och mot bakgrund av denna kunskap identifiera brottsförebyggande och brottsbekämpande strategier och metoder. Vilka metoder ska användas för att undersöka den okända penninghanteringen?

För denna undersökning valdes fyra kvalitativa metoder som kompletterar varandra och därmed bedömdes kunna ge en god bild av hur ekonomihanteringen ser ut. De är:

- En totalundersökning av domar för grovt narkotikabrott eller grov narkotikasmuggling för år 2004 och urval av tillhörande förundersökningsprotokoll.
- En genomgång av Rikskriminalpolisens särskilda undersökningsregister (SUR).
- Registerkörningar i Skatteverkets skatteregister samt Brå:s register över misstänkta respektive lagförda personer.
- Intervjuer med 13 personer som varit verksamma på narkotikamarknaden.

Knark på krita

Narkotikabranschens konsumenter är pålitliga köpare till följd av sitt missbruk. Av samma skäl är de opålitliga betalare. Den som vill sälja måste därför många gånger ställa upp med kredit. Narkotika köps på redovisning ("redis"), men det kan ta tid och kraft innan pengarna verkligen redovisas. Narkotikamarknaden saknar den legala marknadens system för kreditupplysning och kontroll, därmed blir kredittagarens rykte och tidigare uppvisad betalningsförmåga viktiga vid ett beslut om huruvida krediter ges.

Redovisningsproblem på lägre nivåer fortplantas till högre nivåer i distributionskedjan. Dessutom kan distributörer själva missköta betalningar genom överdådig konsumtion. Till detta kommer att narkotika tas i beslag, stjäls eller förstörs genom felaktig lagring och hantering.

Kreditsystemet som genomsyrar narkotikamarknaden leder till nervositet och avsteg från säkerhetsrutinerna. Distributörer och kredittagare på lägre nivå måste lugna kreditgivare på högre nivå, leveranser hålls inne, oplanerade affärsmöten äger rum, riskfyllda kontakter tas, konflikter blossar upp och narkotika säljs ut till förlustpriser.

Alla dessa aktiviteter gör narkotikaentreprenörerna synliga och sårbara för de brottsbekämpande myndigheterna. Om samhällets strategi mot narkotikabrottsligheten fokuserar mer på betalningsströmmarna

och inte enbart på gärningspersoner och beslag av narkotika kommer kreditsystemet att utsättas för ännu större påfrestningar.

Pålitliga och opålitliga kamrater i brott

Den organiserade narkotikabrottsligheten liknar till stor del vilken legal affärsverksamhet som helst. På några avgörande punkter är dock skillnaden stor. Narkotika är förbjudet. Därför måste handeln med narkotika ske i löndom. I syfte att undgå uppmärksamhet strävar många entreprenörer därför efter att verksamheten ska vara småskalig och flexibel.

Eftersom narkotikadistribution är kriminell är det nödvändigt för aktörerna att göra affärer med och anlita personer som de har stort förtroende för. Detta gäller i synnerhet mot bakgrund av de utbredda krediterna. Om något går snett kan inte polisen kontaktas för att utreda en stöld av narkotika eller domstolar anlitas för att slita en tvist om arvode för en smugglingsoperation. Aktörerna på narkotikamarknaden måste klara sig själva, och därför har förtroende särskilt stor betydelse. Dessutom finns hela tiden risk för informatörer eller att någon tipsar myndigheterna om narkotikabrottsligheten. Den kriminella miljön måste därför vara sluten, och det kan löna sig att avlöna medarbetarna väl för att skapa lojalitet och tystnad. Då många enklare uppgifter utförs av vänner, utgår dock inte alltid lön, det rör sig i stället om väntjänster. Ett sådant system är inte utmärkande för narkotika- eller ens kriminella marknader utan präglar informella ekonomier i stort, till exempel den svarta ekonomin.

För vissa kriminella uppgifter och yrken ställs högre krav än för andra. Särskilt känsliga uppdrag är att förvara och förvalta pengar samt att svara för det som kan kallas för narkotikadistributörens huvudlager.

Samtidigt sätts hela tiden förtroendet på spel. Med de begränsningar som följer med en kriminell arbetsmarknad måste man nöja sig med den arbetskraft som står till buds. Det kan vara frestande att stjäla narkotikapartier och pengar. Missbruk gör personer mindre pålitliga. Aktörer kan vinna fördelar genom att samarbeta med polisen. Konkurrenter lurar i vassen.

När förtroendet sätts på spel blir reaktionen ungefär densamma som när kreditsystemet fallerar. Den kriminella verksamheten kommer upp till ytan och röjer sig.

Safety first

Av förståeliga skäl lägger narkotikaentreprenörer ner en hel del resurser på säkerhetslösningar. Det kan röra sig om att involvera personer på den legala marknaden i stället för dem som är kriminellt belastade. I syfte att skapa ett skyddande filter anlitas mellanhänder för rekrytering av personer för att utföra olika tjänster eller att ta olika kontakter. Särskild uppmärksamhet ägnas smugglingsoperationerna när nationsgrän-

ser ska passeras. Man konstruerar lönnutrymmen, skaffar bilar som inte väcker uppmärksamhet, rekognoserar och testar resrutten i förväg.

Säkerheten genomsyrar den kriminella verksamheten, men den kostar också en hel del pengar. Utgifterna för säkerhet stiger i takt med att den legala ekonomin integreras i brottsligheten, till exempel när entreprenörer anlitar chaufförer i legala åkerier eller rekryterar andra ostrafade personer utanför kriminella nätverk till vissa uppdrag. I vissa situationer kan kostnaderna för säkerhetsarrangemangen överstiga inkomsterna från narkotikaförsäljningen.

Kostnaderna för säkerhet är en viktig aspekt i det brottsförebyggande och brottsbekämpande arbetet. När entreprenörerna upplever att risken för upptäckt ökar känner de sig tvungna att lägga ännu större resurser på säkerhetskosterna. Det minskar vinstmarginalerna och därmed motivet för brottsligheten. Det ökade säkerhetstänkandet tar sig uttryck i att aktörerna ytterligare engagerar det legala samhället och dess strukturer. När banksystem anlitas skapas också spår i form av kontoutdrag och överföringsorder; om narkotika skickas genom budfirmor finns beställningar och fakturor. Genom att samarbeta med resebyråer, banker, växlingskontor och andra branscher som narkotikaentreprenörer har kontakt med, kan myndigheterna få tips om mindre synliga aktörer på marknaden.

Pengarna brinner som bensin

Narkotikabrottslighet handlar om pengar, men pengar har inget värde om de inte används. Brottslighetens inre logik är därför konsumtion. Entreprenörerna på narkotikamarknaden gör av med mycket pengar på nöjen, krogbesök, spel, resor, kläder och smycken. Andra utgiftsposter är lyxbilar, motorcyklar och möbler. Det är emellertid få förunnat att leva gott på narkotika. Mycket pengar går åt till verksamhetskostnader, som de nyss nämnda utgifterna för säkerhet. Särskilt på lägre nivåer i distributionskedjan förekommer ett kostsamt missbruk. Kreditförluster och andra bakslag minskar vinsterna.

Försiktiga och framgångsrika aktörer ligger lågt i Sverige med sin konsumtion för att inte väcka uppmärksamhet. De spenderar i stället stora belopp utomlands. I utlandet förekommer även investeringar i form av fastigheter för eget boende samt rörelser.

Längtan efter konsumtion lyser igenom, och det utsvävande liv som vissa aktörer lever sätter sina spår. Denna synlighet som då och då uppträder kan myndigheterna dra nytta av genom kontakter med krögare, juvelerare och affärsidkare inom andra branscher som erbjuder det som narkotikaentreprenörer vill ha. Entreprenörer med en återhållsammare livsföring är inte lika synliga för myndigheter och konkurrenter. Deras konsumtionsmönster och investeringar måste i första hand kartläggas utanför landets gränser.

Smutsiga pengar behöver inte tvättas

Penningtvätt går ut på att trola bort det kriminella ursprunget och i stället konstruera en legal källa för pengar och annan egendom. Detta är en omständlig och dyr procedur. En fördel för narkotikaentreprenörer är att de sällan behöver fundera över penningtvätt.

Skälet är att de flesta aktörer på narkotikamarknaden inte har inkomster i den omfattningen att det finns något behov av investeringar i legala sammanhang och därmed penningtvätt. Även bättre bemedlade entreprenörer kommer sällan i kontakt med penningtvätt eftersom de, som nyss nämnts, har en dyr konsumtion. Ytterligare en grund till att penningtvätt är en mindre fråga än vad många tror, är att myndigheterna intresserar sig föga för pengar och egendom. Det är i stället brotten, narkotikan och gärningspersonerna som är i fokus. Dessutom uppfattas det som mer eller mindre riskfritt att investera utomlands med kriminella pengar, av skälet att kontrollen är eftersatt.

Penningtvätt förekommer visserligen i forskningsmaterialet, men då kombineras narkotikabrottsligheten som regel med annan brottslighet (rån, trafficking, vapenhandel och annan smuggling). Mycket talar för att det då handlar om stora pengar som tvättas.

Det är inte någon nackdel för de brottsbekämpande myndigheterna att penningtvätt är förhållandevis ovanligt. Det gör allt så mycket enklare, eftersom det "räcker med" att kartlägga konsumtion och investeringar. En svårighet är dock att entreprenörerna använder bulvaner. Om myndigheterna ökar intresset för att spåra kriminella pengar kommer behovet av penningtvätt att öka. Detsamma gäller entreprenörernas kostnader för att skydda sina tillgångar.

"Farliga pengar"

Narkotikabranschen erbjuder sällan några trygga inkomster. Därför är det många aktörer som också har andra inkomster, till exempel från anställning, eget företag, svart arbete eller bidrag från trygghetssystemen. Det är få som kan leva på enbart narkotika.

Sidoinkomsterna kan också inbegripa annan kriminell verksamhet, som stöld, häleri, rån och ekobrott. Detta ökar risken för upptäckt. Även om narkotika kan erbjuda en hel del intäkter är utgifterna i verksamheten höga. Samtidigt går mycket till konsumtion, i synnerhet om det finns missbruk med i bilden. Den höga konsumtionen beror bland annat på den psykiska press som det innebär att vara verksam på narkotikamarknaden.

Intrycket är att narkotikabranschen egentligen inte har mycket att erbjuda många av sina aktörer. Det är inte ovanligt att entreprenörer strävar efter att övergå till legala verksamheter. Aktörerna på narkotikamarknaden möter betydande svårigheter. De kan också göra det när de försöker driva legala verksamheter. Därför har vissa entreprenörer en fot kvar i den gamla miljön som ett slags kriminellt trygghetssystem.

De brottsbekämpande myndigheterna riktar i dag mer och mer in sig på de kriminella pengarna. Strategin är att spåra och återföra utbyte av brott. Vår bedömning är att detta är en viktig komplettering av brottsbekämpningen. Samtidigt är det rimligt att tro att denna utveckling kommer att möta flera hinder. De brottsbekämpande myndigheternas medel kommer att föda kriminella motstrategier. Resultatet kommer ändå att bli att vinningen av brott minskar eftersom kostnaderna ökar för aktörerna på narkotikamarknaden. Med andra ord kommer narkotikaverksamheten i ännu lägre utsträckning än idag att handla om ”snabba pengar” och allt mer om ”farliga pengar”.

”Snabba pengar blir farliga pengar”

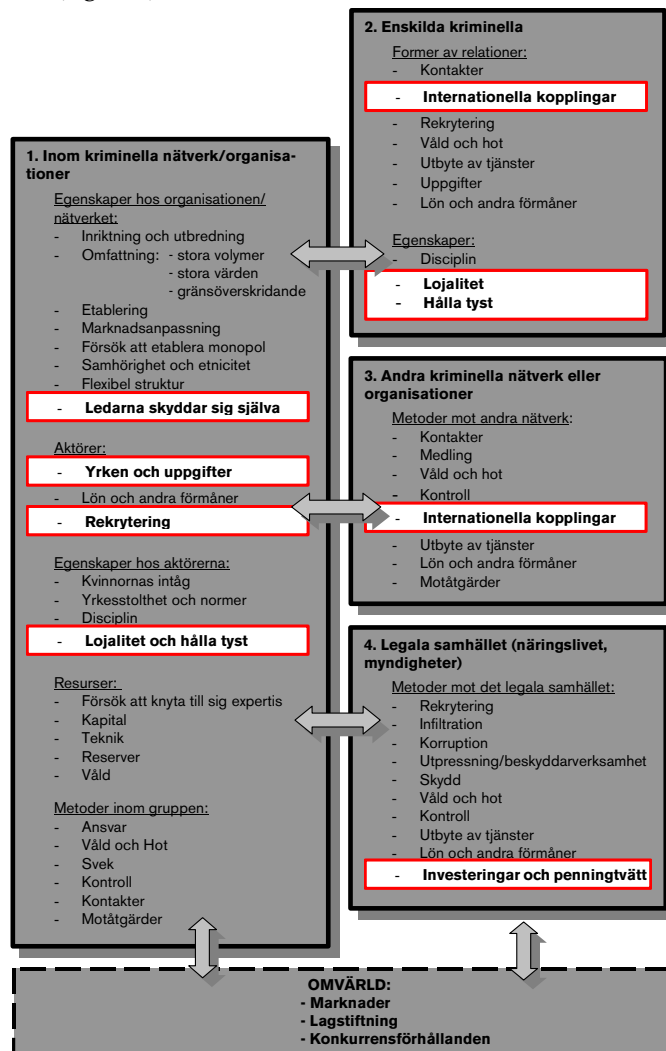
Rapporten innehåller en brottsförebyggande och brottsbekämpande strategi för att minska den organiserade narkotikabrottslighetens lönsamhet. De åtgärder som föreslås kan sammanfattas enligt följande.

- Narkotikamarknadens kreditsystem leder till problem för entreprenörerna. Dessa kan förstärkas om de brottsbekämpande myndigheterna i högre grad fokuserar på betalningsströmmarna.
- Till följd av att verksamheten är brottslig blir förtroendet för affärspartner särskilt viktigt. Denna förtroendeekonomi kan utnyttjas av de brottsbekämpande myndigheterna genom att exempelvis arbeta mer med informatörer samt att inte gå ut i media när man gör vissa narkotika- och framför allt penningbeslag.
- Det legala samhället innebär många fördelar för kriminella entreprenörer, men skapar också problem genom att det sätter spår i form av registreringar, beställningar, avtal, kontoutdrag och liknande. Dessa spår är till nytta för myndigheterna.
- Myndigheterna bör inte enbart koncentrera sig på de kriminella miljöerna utan också på andra kontaktytor. Skälet är att särskilt känsliga uppgifter, som att förvara pengar eller ansvara för huvudlagret av narkotika, kan anförtros personer som inte är kända av polisen.
- Det är intressantare för myndigheterna att kartlägga investeringar och konsumtion än regelrätt penningtvätt, där syftet är att skapa en falsk legitim källa. Skälet är att penningtvätt sällan behövs. Med en ökad uppmärksamhet på investeringar och konsumtion ökar behovet av penningtvätt, och därmed entreprenörernas kostnader för den brottsliga verksamheten.
- Även om våld inte är särskilt vanligt förekommer det att vissa aktörer har vapen, ofta som ett led i en kriminell livsstil. Vapeninnehav kan därför vara en ingång för myndigheterna, till exempel i form av kontroller och husrannsakan.

- Anstaltspersonal, poliser och tulltjänstemän kan befinna sig i en riskzon för korrupktion. Entreprenörer som avtjänar straff kan vilja fortsätta med sin verksamhet från anstalten, de vill att narkotikapartier obemärkt ska passera tullen och de vill få information om polistillslag.
- Myndigheternas inriktning mot att spåra och återföra utbyte av brott – ”follow the money” – innebär en utmaning och förutsätter exempelvis nya metoder, ökad ekonomisk kompetens och nya informationskällor.

Inledning

I rapporten *Narkotikabrottslighetens organisationsmönster* (Brå 2005:11) kartlades den organiserade narkotikabrottsligheten i Sverige. Särskilt beskrevs organiseringen och strukturen hos de nätverk och grupperingar som förser marknaden med narkotika. I studien identifierades olika områden som bedömdes vara viktiga för den organiserade narkotikabrottslighetens funktionsförmåga och därmed vara lämpliga angreppspunkter för brottsförebyggande och brottsbekämpande åtgärder (figur 1).

Figur 1. Modell över identifierade områden lämpliga för brottsförebyggande och brottsbekämpande åtgärder mot den organiserade narkotikabrottsligheten.

Ett av dessa områden var ekonomihanteringen, i modellen exemplifierad genom främst *investeringar och penningtvätt*. Detta arbete är en fortsättning på den tidigare rapporten med syfte att bättre förstå narkotikabrottslighetens ekonomihantering och att ta fram brottsbekämpande och brottsförebyggande åtgärder.¹ Även om rapporten riktar in sig på den svenska narkotikamarknadens förhållanden är internationella kopplingar en central del av narkotikahandeln. Narkotika är trots allt en importvara. Globaliseringen uppmanar till ett flöde över gränserna; det gäller såväl legala som illegala varor och aktiviteter (Gallant, 2005). Narkotika produceras i ett land, transporteras till ett annat och säljs senare i ett tredje. Med ett sådant handelsflöde följer också ett penningflöde, även det över nationsgränser. Som svar på den här utvecklingen har kontrollen blivit alltmer gränsöverskridande, med internationella konventioner och liknande (jfr Gallant, 2005).

Narkotikapengarnas mytomspunna omfattning

Kopplingen mellan narkotika och pengar är inte så enkel att den kan beskrivas i termer av onda narkotikaentreprenörers girighet som kostar människors liv. När narkotikamarknaden studeras från ett marknads-perspektiv handlar det i stället om en ovanlig och otillåten vara som i vissa situationer genererat betydande penningbelopp åt vissa entreprenörer. De faller inom så olika kategorier som "busar" och företrädare för regeringar (van Duyne och Levi, 2005).

Det senaste decenniet har pengar som härrör från organiserad narkotikahandel utmålats som ett hot mot samhällsordningen. De påstådda astronomiska summorna "narkodollars" har ansetts utgöra ett hot mot de ekonomiska och politiska funktionerna i fria moderna demokratier (van Duyne och Levi, 2005; Naylor, 2004; van Duyne m.fl., 2003). Kriminella entreprenörer anses använda pengarna för att infiltrera och korrumpera såväl politiken som näringslivet i syfte att vinna maktpositioner i samhället. Till detta kommer risken för att samhällsmoralen skadas när det finns personer i samhället som blir rika på brottslig verksamhet.

Tidigare internationella studier beskriver knappast några svallvågor av kriminella pengar som "tar över" den legala marknaden. De indikationer som finns på kriminella pengar tyder snarare på att dessa spenderas eller spiller över på den legala marknaden i tämligen beskedliga summor (se exempelvis van Duyne och De Miranda, 1999). Dessutom döljs de kriminella pengarna i det stora flödet av "svarta" och "vita" pengar som cirkulerar på de internationella aktie- och kapitalmarknaderna (Arlacchi, 1993).

Det finns många vitt skilda (och mer eller mindre tvivelaktiga) beräkningar av volymen på pengarna som härrör från organiserad narko-

¹ Brå ger i anslutning till denna rapport även ut en rapport som beskriver en annan av de identifierade angreppspunkterna, narkotikamarknadens grossister (Brå 2007:7).

tikahandel. Dessa beräkningar har även tenderat att ”få eget liv” i debatten (van Duyne och Levi, 2005; Naylor, 2004; Levi, 2002; van Duyne och De Miranda, 1999; jfr även Reuter och Truman, 2004; Gilligan, 2001). Naylor (2004) går så långt att han vasst påpekar att det enda vi kan vara säkra på är att det rör sig om mer än noll procent men mindre än 100 procent av världens BNP.

Pengar från narkotikabrottslighet utgör med andra ord en okänd men ofta omskriven andel av de kriminella pengar som cirkulerar i ekonomin. Flera forskare menar dock att pengar från annan brottslighet än narkotika uppgår till högre belopp; det gäller främst ekonomisk och skatterelaterad brottslighet, inklusive bedrägerier och förfalskning av pengar (Arlacchi, 1993; Skinnari och Korsell, 2006; jfr van Duyne och Levi, 2005; jfr Naylor, 2004). Narkotika är dock en av de mest centrala illegala varorna, både med avseende på ekonomiskt värde och sociala kostnader (Mackenzie, 2002). Till följd av sin gränsöverskridande karaktär och samhällets prioritering av narkotikabekämpningen kännetecknas brottsligheten av en förhållandevis hög organisationsstruktur, som kan användas även för annan brottslighet. Kopplingar finns också särskilt till stöld- och häleribrottsligheten (Brå 2006:6), en fråga som vi återkommer till nedan.

Eftersom pengar, eller snarare finansiella vinster, är ett av de viktigaste motiven för distributörer och finansiärer på narkotikamarknaden (Brå 2005:11), är det angeläget att få bättre kunskap om hur narkotikabrottslighetens ekonomi fungerar för att kunna utforma effektiva brottsbekämpande och brottsförebyggande strategier. Den här studien är en explorativ undersökning som inte fokuserar på mängden pengar utan undersöker *på vilket sätt* dessa pengar hanteras och vart pengarna tar vägen.

Ett särskilt argument för att undersöka narkotikabrottslighetens ekonomihantering är att den nya penningtvättslagstiftningen kommer att öka de brottsbekämpande myndigheternas möjligheter att frysa tillgångar och på andra sätt rikta insatserna mot pengarna (Justitiedepartementet Ds 2006:17; Brå, D1.1-0439/2006)². En ökad kunskap om ekonomifunktionerna är därmed en värdefull förberedelse för att kunna tillämpa den nya lagstiftningen.

Trots att brottslighetens intäkter och ekonomihantering är ett prioriterat område för rättsväsendet – i Sverige såväl som i andra länder – finns endast begränsad kunskap om hur den kriminella ekonomin ser ut och hur den fungerar (jfr van Duyne m.fl., 2003; Naylor, 2004). Många talar om vikten av att ”follow the money” och av att angripa brottslighetens kärna, pengarna, men överraskande lite systematisk forskning finns på området. Sammanfattningsvis finns ett stort behov av kunskap

² Brå bedriver inom ramen för forskningsprogrammet ”Follow the money” ett projekt som tar sikte på att spåra och återföra utbyte av brott, med exemplen Brottsutbytesenheten på Ekobrottsmyndigheten, det lokala underrättelsecentret i Göteborg (LUC) och de internationella åklagarkamrarna.

om ekonomihanteringen och syftet med denna rapport är därför att ta fram kunskapsunderlag för en ny utveckling av kriminalpolitiken, där fokus inte enbart ligger på gärningspersoner, utan också på det kriminella företagandet och nätverken, där ekonomihanteringen utgör en central beståndsdel.

Syfte och frågeställningar

Projektet går således ut på att fördjupa kunskapen om narkotikabrottslighetens ekonomihantering i Sverige. Detta innebär att studien inte nämnvärt intresserar sig för leverantörer i utlandet. I den mån de tas upp handlar det om betalningar från aktörer i Sverige till leverantörerna. Fokus ligger främst på distributörer och detaljister. I den mån vi beskriver slutkunderna, det vill säga missbrukarna som inte säljer vidare, handlar det om på vilket sätt de betalar för sin narkotika. Frågeställningarna är följande:

1. Kartlägg den organiserade narkotikabrottslighetens ekonomifunktioner för finansiering, krediter, fordringar, betalningar, penningförmedlingar, investeringar etc. i den kriminella ekonomin.
2. Förklara varför dessa funktioner är utformade på de sätt som de är.
3. Vilka ”yrken” finns inom den kriminella ekonomin?
4. Typologisera, så långt det är möjligt med den legala ekonomins terminologi, den organiserade narkotikabrottslighetens ekonomifunktioner för finansiering, krediter, fordringar, betalningar, penningförmedlingar, investeringar i den kriminella ekonomin etc.
5. Kartlägg den organiserade brottslighetens investeringar i den legala ekonomin.
6. Beskriv de kriminella aktörernas konsumtionsmönster och hur de döljer konsumtion och ägande.
7. Identifiera brottsförebyggande och brottsbekämpande åtgärder mot bakgrund av punkterna 1–6.

Metod

Här presenteras undersökningens fyra metoder. De är 1) en totalundersökning av domar och förundersökningsprotokoll, 2) genomgång av Rikskriminalpolisens särskilda undersökningsregister (SUR), 3) registerkörningar och 4) intervjuer.

Narkotikabrottslighetens ekonomihantering är svårstuderad, det ligger i brottslighetens karaktär att intäkterna antingen hålls dolda eller frikopplas från brottsligheten. Vilka metoder har använts i tidigare undersökningar och bedömts få fram data om ekonomihantering?

I Frankrike utförde fyra olika forskargrupper en utvärdering av olika källor som kunde tänkas vara användbara för att undersöka narkotikamarknaden. Syftet var att utifrån ett metodologiskt perspektiv bedöma dessa källors kvalitet och relevans. Av de källor som undersöktes bedömdes domar och förundersökningsprotokoll vara en av de mest beständiga och tillgängliga källorna (Schiray, 2000). Materialet ger emellertid inte någon komplett bild eftersom det är resultatet av en selektionsprocess (jfr Korsell, 2003). Forskning som endast utgår från förundersökningar och domar riskerar att endast återupprepa rättsväsendets blinda fläckar. Ett alternativ är därför att komplettera med andra forskningsmetoder, till exempel intervjuer med personer som varit verksamma på narkotikamarknaden. De intervjupersoner man hittar är naturligtvis även de resultatet av en selektionsprocess, men samtidigt är det sannolikt att de har mer kunskap om narkotikamarknaden än vad som kommer till polisens kännedom (jfr Zaitch, 2002). Intervjuerna kan därför sprida ljus över en del outforskade aspekter.

För studien har vi valt fyra huvudsakligen kvalitativa metoder. Det finns stora fördelar med att kombinera data från olika former av källor (jfr Rhodes, 2000; Jupp, Davies och Francis, 2000). Av dessa skäl har följande metoder valts:

- Totalundersökning av domar och förundersökningsprotokoll.
- Genomgång av Rikskriminalpolisens särskilda undersökningsregister (SUR).
- Registerkörningar.
- Intervjuer.

Totalundersökning av domar och förundersökningsprotokoll

Den första metoden, som också svarar för den största mängden data, är en totalundersökning av tingsrättsdomar för grovt narkotikabrott eller grov narkotikasmuggling för år 2004. Det rör sig om 284 domar eller 496 lagförda personer. Från dessa domar har 68 förundersökningsprotokoll varit föremål för en djupare genomgång. Protokollen valdes eftersom de innehöll data om ekonomihantering, men hänsyn togs också till att få en spridning av brottmål från hela landet och av förundersök-

ningar som gäller samtliga preparat, detta eftersom tidigare forskning tyder på att regionala narkotikamarknader kan skilja sig åt (jfr Naylor, 2004).

Genomgången av domar och förundersökningsprotokoll i *Narkotikabrottslighetens organisationsmönster* (Brå 2005:11) visar att denna typ av material innehåller många uppgifter om de kriminella finanserna. Samma erfarenheter finns i annan europeisk forskning (van Duyne och Levi, 2005). Som Paoli (2000) påpekar är polis- och domstolsdata, förutsatt att de används på rätt sätt, ytterst användbara. Uppgifter om beslag och avlyssningar håller relativt god objektivitet, i förhållande till många uppgifter från andra källor.

Det gäller dock att ha i åtanke att polisens beslag och spaningsrapporter inte behöver gälla narkotikabrott som är representativa (Naylor, 2004; Rhodes, 2000). Det är inte de personer som Mack kallar "able criminals" (citerad i Walsh, 1977, s. 9) som hamnar i förundersöknings- och domsmaterialet, sannolikt återfinns inte heller de mest framgångsrika brotts- och ekonomihanteringsuppläggen i detta material. Ett konkret exempel tas upp av Reuter, MacCoun och Murphy (1990) där personer som säljer i privata miljöer löper mindre risk att bli upptäckta än de som säljer "på gatan". Med all sannolikhet skiljer sig faktorer som förtjänstmöjligheter och ekonomihantering åt mellan dessa båda grupper av försäljare. En genomgång av polis- och domstolsdata har visserligen begränsningar i form av den selektion som sker innan fallet hamnar där. Det finns samtidigt inget annat material som innehåller lika standardiserad data om marknadsdeltagare, deras relationer och arbetssätt och information om hur rättsväsendet reagerat mot deltagarna (von Lampe, 2003).

Naylor (2004) menar att den vars tillgångar ska konfiskeras vill tona ner deras storlek, och att den som "tjallar" på någon annan i stället kan vara benägen att överdriva för att skapa en bild av att man sitter inne med mycket viktig information. I Sverige finns inte lika långtgående konfiskeringsmöjligheter som i Naylor's USA, men det är troligt att samma tendens, det vill säga att den åtalade vill verka så obetydlig som möjligt, finns i det material som gått igenom för den här studien. Ett sätt att framställa sig själv som obetydlig är att dölja finansiella tillgångar och uppge lägre vinster än de man haft av narkotikahandlingen.

Doms- och förundersökningsmaterialet är dock inte tillräckligt eftersom där endast finns den typ av information som polisen känner till och prioriterar (Korsell, 2003). Studier i Nederländerna har visat att prioriterad information inte nödvändigtvis gäller hur pengarna från brotten spenderats, eller ens hur de investerats (van Duyne och Levi, 2005; van Duyne m.fl., 2003). Eftersom de åtalade i normalfallet inte själva berättar om sina kriminella inkomster får utredarna lägga ihop uppgifter från medåtalade, vittnen, direkta observationer av den åtalades livsstil som polisen gjort samt studera vad som påträffats vid husrannsakan (van Duyne m.fl., 2003). Det finns dock oftast ett gap mellan uppgifter från

de olika källorna, vilket gör det svårt att dra några definitiva slutsatser om narkotikabrottslighetens ekonomi på basis av sådant material (jfr van Duynes m.fl., 2003; Naylor, 2004). Zaitch (2002) påpekar att domar och förundersökningar även saknar information om ickebrottsliga aktiviteter och relationer till det legala näringslivet, faktorer som är av stort intresse för denna studie.

Genomgång av särskilt undersökningsregister (SUR)

Nästa metod var en genomgång av det särskilda undersökningsregister (SUR) som drivs vid före detta narkotikaroteln inom Rikskriminalpolisens nybildade kriminalunderrättelsesektion. En SUR kan beskrivas som ett register där uppgifter från pågående utredningar lagras. I denna undersökning gjordes djupdykningar i olika narkotikaärenden som bedömdes innehålla information om ekonomihantering. De uppgifter som bedömdes vara relevanta för den här studien sorterades ut.

De data som erhöles från SUR har både styrkor och svagheter. En fördel jämfört med doms- och förundersökningsmaterialet är att de innehåller en mängd information som inte kommer med i ett slutligt förundersökningsprotokoll och ännu mindre i en dom. I dessa data finns även enskilda uppgifter och fall som kan tillföra kunskap om särskilda aspekter, men där helhetsbilden inte är så omfattande att det kommer att leda till en fällande dom. Dessa egenskaper gör data från SUR till ett viktigt komplement till datamaterialet från domarna och förundersökningarna. Nackdelen är att tillförlitligheten av de uppgifter som kommer från SUR är av varierande grad. En stor del av informationen består av olika underrättelseuppslag, vilket gör det svårt att värdera källan. Vi har tagit hänsyn till detta vid analysen och varit försiktiga med att dra alltför djuplodande slutsatser utifrån de enskilda data som kommer från SUR. Tillsammans med de övriga metoderna har emellertid uppgifter från SUR utgjort ett värdefullt komplement och gjort det möjligt att identifiera vissa återkommande mönster i materialet.

Registerkörningar

Liksom de ovannämnda metoderna har registerkörningarna behandlats kvalitativt. Totalt 1 715 personer som är dömda för grovt narkotikabrott under perioden 2001–2005 har körts i tre register för att få en indikation om vilka legala och illegala inkomster, förutom från narkotikabrott, personerna har haft. Registren är:

- Brå:s register över misstänkta personer
- Brå:s register över lagförda personer
- Skatteverkets skatteregister

Från Brå:s *register över misstänkta respektive lagförda personer* har uppgifter om personernas tidigare misstänkta och lagförda brottslighet hämtats. Registret över misstänkta personer innehåller uppgifter om

dem som ansetts vara ”skäligen misstänkta” för ett (eller flera) brott. Personerna finns kvar i misstankeregistret oavsett om de senare lagförs eller inte lagförs för brottet. Syftet med körningen är att se om de personer som lagförts för grova narkotikabrott har upptäckts för annan brottslighet, speciellt sådan som genererar direkta pengar. Den undersökta tidsperioden i misstankeregistret omfattar åren 1991–2005.

Vi har även gjort kontrollkörningar mot *registret över lagförda personer*. Skälen till detta är att lagföringsregistret omfattar en längre tidsperiod, och där är personerna inte bara misstänkta, utan även dömda för brottet. Körningarna mot lagföringsregistret omfattar åren 1973–2005.

Slutligen har också populationen undersökts mot *Skatteverkets skatregister* inklusive *registret för restförda personer*. Uppgifterna gäller året innan domen föll. För en person som dömdes år 2003 har exempelvis inkomstuppgifter tagits fram för år 2002. Syftet med körningarna var att se om personerna deklarerat några inkomster från tjänst eller legal näringsverksamhet. Andra uppgifter som tagits fram handlar om huruvida personerna varit restförda, vilka branscher eventuella företag är verksamma inom, eller om personerna haft inkomster av räntor för att nämna några exempel.

En begränsning med uppgifterna från Skatteverkets register är att de till stor del innehåller de uppgifter som personerna själva valt att rapportera till myndigheten. Oredovisade inkomster från eget företag eller annat svart arbete finns exempelvis inte registrerat hos Skatteverket. Inte heller den egendom eller det kapital som överlåtits på andra personer blir synlig genom denna metod.

Intervjuer

De tre ovan beskrivna metoderna begränsas samtliga av att de bygger på myndigheternas kunskap om personer som är verksamma på narkotikamarknaden. För att få kunskap om sådant som ligger utanför myndigheternas kännedom har vi intervjuat 13 personer som varit aktiva på narkotikamarknaden.

Elva av intervjuerna omfattar interner som är dömda för grovt narkotikabrott eller grov narkotikasmuggling. De har kunnat berätta om ekonomihanteringsupplägg som aldrig upptäckts eller utretts av polisen, eftersom det inte har varit av betydelse för att få en fällande dom i narkotikamålen. Två av intervjuerna har gjorts med personer på narkotikamarknaden som har undgått att lagföras för narkotikabrott. Deras ekonomihantering var av särskilt stort intresse att ta del av. De 13 intervjupersonerna har till övervägande del varit narkotikadistributörer, och personerna har tillsammans handlat med de vanligaste narkotika-preparaten. Endast en kvinna har intervjuats, av anonymitetsskäl omnämns därför sällan intervjupersonernas kön i resultatredovisningen.

Tidigare studier som omfattat intervjuer med narkotikadistributörer har varit framgångsrika med metoden, som anses som ett viktigt kom-

plement till registerdata (Desroches, 2005; Dorn, Murji & South, 1992; Reuter & Haaga, 1989; Zaitch, 2002). Metoden har också varit framgångsrik vid undersökningar av storskalig alkoholsmuggling (Johansen, 1994; 1996; 2004).

En begränsning med sådana intervjuer är att det finns en risk att intervjupersonerna inte vill avslöja någonting om sin egen brottslighet eller om narkotikamarknaden generellt. Eftersom det har varit frivilligt för internerna att ställa upp på en intervju har emellertid de som inte har för avsikt att berätta något redan sällats bort. Det finns även en risk med att den information som lämnas antingen är en överdrift eller en underdrift, beroende på hur personen vill framställa sig själv. Speciellt uppgifter om löner och vinsters storlek kan överdrivas eller tonas ner. Detta har vi försökt undvika vid intervjuerna genom att fokusera mer på narkotikamarknadens uppbyggnad generellt än på intervjupersonens egen brottslighet.

För intervjuerna har vi använt intervjuguider som en grundstruktur, men som Snertingdal (2006) skriver gäller det att vara flexibel och låta intervjupersonen tala fritt. Eftersom ett syfte med intervjuerna har varit att få uppgifter om det som de brottsbekämpande myndigheterna inte nödvändigtvis intresserar sig för i brottsutredningar har frågorna varit breda och anpassats efter vad intervjupersonen kunnat och velat berätta (jfr Wedin och Sandell, 1995; Trost, 2001). Som nyss nämnts tillfrågades inte intervjupersonerna specifikt om sin egen brottslighet, utan de fick tala om hur narkotikamarknaden fungerar generellt. Vid samtliga intervjuer refererade dock intervjupersonerna spontant till sin egen brottslighet när de ville förtydliga eller illustrera något. De intervjuade har inte pressats att berätta om brott de begått utan fokus har i stället legat på hur ekonomihanteringen kan se ut samt för- och nackdelar med olika upplägg.

Seminarier

Forskargruppen har även hållit två seminarier med företrädare för rättsväsendet och myndigheter i kontrollkedjan. Vid det första seminariet diskuterades analysmodellen, och vid det andra presenterades några huvudresultat och deltagarna diskuterade³ brottsförebyggande och brottsbekämpande förslag.

Etik och sekretess

De data som använts i undersökningen skyddas av sekretess. Särskilt känsliga är uppgifterna från Rikskriminalpolisens särskilda undersökningsregister (SUR) och intervjuerna. Undersökningarna kommer därför att presenteras på ett sådant sätt att ingen enskild person kan identifieras och så att myndigheternas kunskaper om enskilda inte avslöjas.

³ Vilka som deltagit vid det brottsförebyggande seminariet framgår av förordet.

För att underlätta för intervjupersonerna att berätta har intervjuerna inte spelats in, utan intervjuaren har fört anteckningar under samtalen och sedan skrivit rent direkt efter avslutad intervju. Därför är de intervjuer som redovisas i rapporten redogörelser där intervjupersonernas egna uttryck används, men av naturliga skäl handlar det inte om direkta citat utan referat av vad personen berättat.

Disposition

I det närmaste kommer ett avsnitt där förhållandet mellan legala och illegala marknader diskuteras och studiens analysmodell presenteras. Genomgången av tidigare forskning och denna undersökningens resultat kommer att göras i enlighet med analysmodellen. Detta innebär att ett kapitel om narkotikaentreprenörernas utgifter inleder och åtföljs av ett om deras intäkter. Eftersom detta är en explorativ studie av ett relativt outforskat område, kommer resultatredovisningen att vara detaljerad och utförlig. Varje avsnitt avslutas med en sammanfattning och varje del i modellen avslutas med en ruta som innehåller huvudresultaten. Tidigare forskning och resultatredovisning varvas efter modellens olika delar för att ge en bättre överblick över likheter och skillnader mellan resultat från andra studier och denna undersökning. Därefter följer de övergripande slutsatserna där de viktigaste resultaten diskuteras i en ny struktur. Rapporten avslutas med en del där brottsförebyggande och brottsbekämpande metoder och strategier diskuteras mot bakgrund av resultaten från undersökningen.

Framtagning av analysmodell

Här kommer inledningsvis förhållandet mellan legala och illegala marknader att diskuteras. Mot denna bakgrund kommer sedan den analysmodell som ligger till grund för resultatredovisningen att presenteras.

Förhållandet mellan legala och illegala marknader

Det första som måste diskuteras i en rapport som tillämpar ett marknadsperspektiv på narkotikabrottslighetens ekonomihantering är förhållandet mellan legala och illegala marknader. En grundförutsättning för att en ekonomisk transaktion ska äga rum, oavsett om den är legal eller illegal, är att två parter genomför ett köp eller liknande (van Duyne m.fl., 2003). Ekonomiskt beteende, illegalt som legalt, är organiserat kring en vara eller en tjänst som säljs eller tillhandahålls.

Pengar i sig är inte användbara, de måste bytas ut till något mer användbart och önskvärt. van Duyne m.fl. (2003) använder termen akvarieekonomi när det gäller den organiserade brottslighetens ekonomi. Syftet är att fånga upp att pengarna cirkulerar bland de kriminella genom lån, skuldbetalningar, spelande etc. Men även om pengarna döljs ett tag måste de förr eller senare kunna användas på den legala marknaden, och därmed lämnar de cirkulationen på den illegala marknaden. Den legala marknaden har egenskaper som den illegala marknaden saknar.

Samma personer kan vara verksamma på såväl den legala som den illegala marknaden, till exempel genom att de har ett legalt arbete vid sidan av de illegala arbetsuppgifterna (Desroches, 2005; Reuter, MacCoun och Murphy, 1990; jfr även Levitt och Venkatesh, 2000). Ibland har det legala yrket en direkt koppling till de illegala arbetsuppgifterna, till exempel när en mekaniker tillverkar ett lönnutrymme i en bil (Brå 2005:11). Ibland krävs vitt skilda färdigheter för de olika ”yrkesroller-na”. Dessutom köps nödvändiga redskap för narkotikasmuggling och hantering av narkotika på den legala marknaden och kriminella pengar konsumeras på den legala marknaden. En likhet mellan illegala och legala marknader är att arbetsdelningen är ojämlik i avseende på etnicitet och kön (Ruggiero, 1995).

I den här studien utgörs varan av narkotika, och det faktum att det är en illegal produkt begränsar jämförelsen med ekonomihanteringen på den legala marknaden. I stor utsträckning behöver hanteringen av pengar vara dold på grund av att varan är förbjuden och befattningen med den är kriminaliserad. Narkotikahantering skiljer sig därför från handeln med och betalning för exempelvis stöldgods som i häleriledet kan ske på ett mer öppet sätt (jfr Brå, 2006:6). Narkotikaentreprenörer måste verka, inte enbart utanför statens beskydd utan direkt mot staten i en

ogästvänlig miljö (Paoli, 2003; jfr Naylor, 2004). Därför organiseras ekonomin på ett något annorlunda sätt än i det legala näringslivet.

Vilket preparat det rör sig om kan också påverka hur ekonomihanteringen organiseras. Vissa preparat är dyrare än andra, vissa ger större förtjänster än andra, och även mängden narkotika påverkar naturligtvis utformningen av ekonomihanteringen (jfr Reuter, MacCoun och Murphy, 1990).

Det finns inte endast en illegal marknad, utan snarare flera lokala illegala submarknader. Det är därmed omöjligt att från ett fall generalisera till hela marknaden; de lokala submarknaderna behöver inte vara större än en specifik gata (Naylor, 2004). Speciellt narkotikapriser och kvantiteter skiljer sig åt enligt Naylor. Att det inte handlar om en marknad utan flera lokala marknader är med all sannolikhet inget som är specifikt för illegala varor och tjänster, det gäller säkerligen legala marknader också. När det i denna rapport skrivs om narkotikamarknaden och dess villkor handlar det om narkotikamarknaderna i mer generell bemärkelse, det vill säga vad som anses vara gemensamt för flera submarknader.

Det finns många likheter mellan de legala och illegala marknaderna. Det finns säljare och köpare, distributörer och mellanhänder, prisstrukturer och, sist men inte minst, vinster och förluster (Paoli, 2003). Trots likheterna finns även relevanta skillnader, och vissa av dem talar emot att använda analogier med den legala ekonomin.

De illegala marknaderna är inte reglerade. Det saknas information om vilka ”lagar” som finns och om vad som gäller, det finns inte heller en stat med en rättsordning och myndigheter som ser till att överenskomna regler följs och upprätthålls (Naylor, 2004; Svensson, 1996; Paoli, 2003; jfr van de Bunt och van der Schoot, 2003). Det går inte att vända sig till domstol, polis eller kronofogde om man blir lurad, det finns inte heller tillgång till banker, kreditupplysning etc. Narkotikamarknadens arbetstagare kan inte vända sig till facket eller Arbetsdomstolen om de får problem. I stället motarbetar myndigheterna den kriminella verksamheten och dess avtal och överenskommelser.

Ytterligare en skillnad är att andra typer av kompetens kan krävas om varan är kriminaliserad, som i narkotikans fall (van Duyne m.fl., 2003). Att smuggla exempelvis narkotika kräver resurser för att undvika kontakt med myndigheterna. Det underlättar då att till exempel undvika våld (van Duyne och Levi, 2005, van Duyne m.fl., 2003) eller att vara för synlig utanför den kriminella ekonomin (van Duyne m.fl., 2003).

En tydlig skillnad mellan legala och illegala verksamheter är att personalen på den förra marknaden i normalfallet ses som en resurs som det är värt att investera i. I en illegal verksamhet riskerar personalen snarare att bli en belastning, som kan ange sin ”arbetsgivare” för att själva klara sig lindrigare undan (Reuter, 1985). Samtidigt är arbetsgivaren på narkotikamarknaden mer utlämnad till sina medarbetare. Det

går inte som på den legala marknaden att ha ett öppet rekryteringsförfarande. Förtroende är ytterst centralt; om en person känner och litar på sina kolleger finns troligen inte samma vilja att köpa tjänster av ett mellanled. Mellanled är en faktor som bidrar till att transaktionskostnaderna är högre för de illegala verksamheterna än för deras legala motsvarigheter. Med andra ord bedrivs de kriminella verksamheter där medarbetarna är familjemedlemmar eller nära vänner på ett mer effektivt sätt (även från ekonomihanteringssynpunkt) än de rörelser där främlingar eller bekanta samarbetar (jfr Ruggiero, 1995; Reuter, 1985). Det är dock bättre att anställa kompetenta främlingar än familjemedlemmar som saknar talang, konstaterar van Duyné och Levi (2005).

En begränsning som bidrar till skillnaderna är att aktörer på den illegala marknaden, som präglas av risk och osäkerhet, knappast kan ses som ekonomiskt rationella (Levitt och Venkatesh, 2000). Dessutom följer illegala verksamheter inte samma utveckling som legala företag, de har inte samma expansionsvilja (Paoli, 2003; Reuter, 1985), en fråga som återkommer i modellen nedan. Skillnaden ska dock inte överdrivas, alla legala företag strävar inte efter att växa sig stora. De narkotikarörelser som blir för stora blir synliga för rättsväsendets myndigheter (jfr Johansen, 2004). Av stor vikt för förståelsen av narkotikamarknaden är att inte jämföra ett företag bestående av en person som hanterar narkotika med ett multinationellt företag som säljer legala varor. Väsentligt fler faktorer än varans legala status skiljer sig åt mellan de båda företagstyperna. Ingen skulle komma på tanken att jämföra två så olika legala företag som IKEA och brödförsäljaren som står utanför.

Trots alla skillnader mellan de illegala och legala marknaderna har de något grundläggande gemensamt, vilket motiverar studiens perspektiv. Såväl legala som illegala verksamheter bedrivs för att tillhandahålla marknaden en vara eller tjänst och genom detta göra en ekonomisk vinst. Båda verksamheterna behöver produktionsresurser och kapital. Tidigare forskning, som presenteras senare i rapporten, tyder på att det inte heller finns vattentäta skott mellan marknaderna. Exempelvis kan arbetskraft och konsumenter vara verksamma på båda marknaderna, vid samma tidpunkt. Den svenska narkotikamarknadens ekonomihantering kan därför inte förstås utan att man har en legal marknad som jämförelse – först då blir särdragen tydliga. Den kan inte heller bli begriplig utan insikt eller kunskap om hur den legala marknadens resurser används av narkotikaentreprenörer. Inte heller kan den förstås utan insikt om att vinster från narkotikahandel kan användas som kapitaltillskott i en legal verksamhet. Ett illustrativt exempel är investeringar eller förflyttningar av kapital från narkotikahandel till legala verksamheter eller köp av legala tjänster för den kriminella verksamheten.

Forskningsläget

Trots omfattande litteratursökningar har vi inte påträffat någon vetenskaplig litteratur som specifikt undersöker narkotikabrottslighetens ekonomihantering. Ett stort antal studier berör vissa ekonomiska aspekter, men fokus ligger på andra faktorer. En mycket stor andel av studierna är genomförda i USA, Storbritannien eller Nederländerna, och det faktum att dessa länders narkotikamarknader är större är tillräckligt för att ekonomihanteringen kan se annorlunda ut där än i Sverige.

Den forskning som finns om kriminella pengar är många gånger av anekdotisk natur, bygger på oklar empiri och fokuserar gärna på enskilda fall med stora belopp där personer försökt förklara var alla pengar kommer ifrån (van Duyne m.fl. 2003; se även van Duyne och Levi, 2005; Naylor, 2004). Det är därför ibland svårt att avgöra om författarna lyfter fram ett fall för att det belyser problemet eller för att det är spännande att berätta om. Det finns även publikationer som tar upp lagstiftning eller brottsbekämpningens styrkor (van Duyne m.fl. 2003; Ekobrottsmyndigheten, 2006).

Trots dessa invändningar är det av stor vikt för en explorativ undersökning som denna att kort presentera vilka möjliga ekonomihanteringsupplägg och lösningar som identifierats i andra studier. Vi gör det genom att utifrån tidigare studier konstruera en modell som visar de olika delarna och aspekterna av narkotikabrottslighetens ekonomihantering.

Modellen

Utgifter	Intäkter
Produktion och logistik - Produktionsmaterial - Drift och inventarier - Transporter - Förvaring	Inkomster från narkotikaverksamhet
Extrakostnader för kriminell verksamhet - Täcklaster och lönnutrymmen - Överlåtelse av egendom - Kontanthantering och penningtvätt - Försörjning av anhållna medlemmars familjer - Falska handlingar - Inkasso - Korruption och annan påverkan - Vapen - Svinn och stölder	Inkomster från annan illegal verksamhet
Löner och arvoden	
Pr - Reklam - Varuprover - Representation	Inkomster från svartarbete
Expansion av verksamheten	
Forskning och utveckling	
Återinvestering i narkotikaverksamhet	Legala inkomster - Anställning eller näringsverksamhet - Bidrag från trygghetssystemen
Kort- och långsiktiga krediter	
Privata utgifter - Mat och husrum - Nöjeskonsumtion - Illegala substanser och varor - Spel - Prostitution - Kapitalreservering - Avsättningar till pension och sjukpenning	
Investeringar i det legala näringslivet	

Figur 2. En modell för att analysera strukturen på den organiserade narkotika-brottslighetens ekonomihantering.

Figur 2 är en analysmodell som kan ses som en karta över utgifter och inkomster. Den bygger på tidigare forskning som kommer att presenteras nedan. Modellen har utvecklats under bearbetningen av resultatet och några aspekter har lagts till under denna process. Modellen kan läsas uppifrån och ner, från verksamhetsbetonade till mer privata utgifter och intäkter. Det rör sig om olika möjliga utgifter och intäkter, ytterst få individer eller ens nätverk täcker upp hela modellen.

Utgifter

I detta kapitel kommer narkotikaentreprenörernas utgifter att redovisas. Utgifterna går från de mer verksamhetsbetonade till de mer privata utgifterna. Varje avsnitt inleds med tidigare forskning och följs av denna studies resultat.

Tidigare forskning: Produktion och logistik

En av de mest grundläggande utgifterna, för såväl legala som illegala verksamheter, är produktionskostnader. De kan delas upp i inköp av produkter för själva tillverkningen och kostnader för inventarier som stadigvarande används i produktionen och hanteringen av narkotikan. Liksom produktionskostnader är utgifter för logistik svåra att eliminera. Narkotikan behöver transporteras mellan säljare och köpare och kanske mellan olika förvaringsplatser.

Tidigare forskning: Produktionsmaterial

Produktionsmaterial kan handla om inköp av beståndsdelar för att tillverka syntetiska droger, eller plantor för att odla exempelvis cannabis (Politie 2005; van Duyne, 2003; jfr Schneider, 2004). Cannabisodling förekommer i mindre skala i landet, främst för eget bruk, och är därmed inte i fokus för denna studie (RKP KUT-rapport 2005:6). Även finländsk forskning tyder på att hemmaodlingar är förhållandevis ovanliga (Junninen, 2006). För Sveriges del kan det även röra sig om produkter för tillverkning av GHB, som kan beställas i pulverform på Internet, men inhemsk tillverkning bedöms vara vanligare (RKP KUT-rapport 2005:6).

Längre ner i distributionskedjan blandar man ofta dessutom ut narkotikan och köper därför produkter för detta ändamål (jfr Svensson, 1996). Spannow (2000) vänder sig mot polisens och vissa andra forskares påstående att utblandning görs regelmässigt; förtroende är oerhört viktigt, och för att kunna stanna kvar på marknaden måste narkotika av god kvalitet tillhandahållas. Därför finns ett ytterst begränsat utrymme för utblandning för den som vill behålla sina kunder.

Utgifter för inköp av färdig narkotika behandlas inte här, det handlar inte om produktion i strikt bemärkelse, utan utgifter för inköp beskrivs i ett större sammanhang under intäkter från narkotikaförsäljning. Detta eftersom de medel som används för köp av narkotika blir intäkter av försäljning för en annan narkotikaentreprenör.

Tidigare forskning: Drift och inventarier

Enligt Schneiders kanadensiska studie hade (bostads)hus, i de fall där de använts för marijuanaodling, utrustats särskilt för detta ändamål med värmelampor, bevattningssystem och luftkonditionering (Schneider,

2004). En majoritet av dessa fastigheter hade hyrts, men även köp av fastigheter hade förekommit, bland annat genom lån med falska dokument. Laboratorietrustning är en nödvändighet om syntetiska preparat ska framställas. Hantverkare från den legala marknaden har använts för att tillverka enklare laborietrustning (Politie, 2005).

Även om narkotikan köps in i färdig form behövs en del inventarier för att handskas med den, även om det inte rör sig om lika dyra tillbehör som vid framställning. Det kan handla om verkstadspressar för att pressa narkotikan, eller olika former av vågar för att väga narkotikan (Brå 2005:11).

Tidigare forskning: Transporter

Från 1980-talets USA finns exempel på hur importörer köpte flygplan och anställde egna piloter för att föra in narkotika i landet (Reuter, 1985). Detta är knappast relevant för Sveriges del, men det finns andra väldokumenterade transportupplägg. De flesta upptäckta preparat kommer via personbil eller passagerartrafik (färja och flyg) till Sverige, men även mindre båtar kan förekomma (Brå 2005:11; RKP KUT-rapport 2005:6). Vem är det då som utför transportererna?

Tidigare forskning tyder på att det vanligaste tillvägagångssättet är införsel med hjälp av kurirer (se exempelvis Brå 2005:11). Kurirer behöver dock inte innebära ett direkt utlägg. För preparatet ecstasy, för att nämna ett exempel, konstateras för Sveriges del att kurirer inte sällan rekryteras bland personer som är beroende av kriminella nätverk, eller som genom frikostiga lån hamnat i en beroendeställning (RKP KUT-rapport 2005:6).

Personer som fysiskt transporterar pengar, penningkurirer, är en annan yrkeskategori. De bedöms bli vanligare i och med att kontrollen av misstänkta penningtransaktioner har ökat internationellt (Reuter och Truman, 2004). När penningtvättslagstiftningen blir mer och mer rigorös ökar intresset för att gå runt de etablerade systemen (Brå webbrapport 2006:2). Penningkurirer används även av terroristceller för att transportera kontanter mellan olika nyckelpersoner (Napoleoni, 2006). Belägg finns för att sådana kurirer används även vid svensk narkotikabrottslighet (Brå 2005:11). De kan vara såväl personer med kopplingar till narkotikaverksamheten i stort som personer som anlitats på grund av sitt ”legala” yrke. Exempelvis har lastbilschaufförer i USA anlitats för att föra ut stora kvantiteter pengar ur landet på uppdrag av narkotikasmugglare (Reuter och Truman, 2004).

Köparen kan även beställa narkotika via Internet, få den hemskickad med post och i vissa fall har denne betalat med kreditkort (Schudelaro, 2005; Brå 2005:11; Politie, 2005). Som Schudelaro påpekar är det ett brottsupplägg som är relativt enkelt att slå mot, det finns transaktioner som kan spåras. Detta förutsätter dock att paketen med narkotika identifieras bland alla vanliga försändelser.

Det är billigare att skicka narkotika med post eller budfirma än med kurir, ofta döljs narkotikan bland andra varor i försändelsen (Politie, 2005). Ytterligare en fördel, sett från narkotikaentreprenörernas perspektiv, är att avsändaren kan vara anonym. Uppgifter tyder dock på att det går att resa anonymt genom "icke officiella uthyrare", det kostar att anlita deras tjänster, men de ställer inga frågor och kan ta dig dit du vill åka (Posener, 2004). Det finns även kända fall där en firma har använts som falsk avsändare (Politie, 2005). Ofta kan leveransen följas via Internet, vilket leder till en bättre överblick över verksamheten jämfört med om en kurir anlitas.

Tidigare forskning: Förvaring

Det finns många olika dokumenterade varianter att förvara narkotikan på i väntan på försäljning. Det rör sig ofta om lagring i någon form av fastighet. Narkotika kan förvaras eller tillverkas i den egna privatbostaden eller i tillhörande trädgård (Politie, 2005). Eftersom en kriminell entreprenör rimligen har en bostad, bör den kostnaden inte ses som en utgift i den kriminella verksamheten. Det finns dock kanadensiska fall där egendomar hyrdes för marijuanaodling, de flesta var bostadshus (Schneider, 2004). En annan möjlighet är att förvara preparaten i någon ovetande persons vinds- eller förrådsutrymme (Brå 2005:11). Det finns dock flera skäl till att begränsa förvaringstiden.

Att ha en stor och snabb omsättning är sannolikt eftersträvänsvärt också i legala verksamheter, skillnaden är att narkotikaentreprenörer inte enbart gör det av ekonomiska skäl utan även för att minska upptäcktsrisken (jfr Steffensmeier och Ulmer, 2005). Om aktören blir gripen med ett stort parti narkotika väntar ovillkorligen ett strängt fängelsestraff. Dessutom kan narkotikan bli skadad eller förstörd om den ligger länge, särskilt i fuktiga källar- och förrådsutrymmen. Ett konkret exempel är hasch som är en färskvara, lagras den en längre tid minskar THC-halten⁴ (Larsson, 2006). Det finns också en risk för stölder, vilket är ett ytterligare argument för korta lagringstider.

Här kommer en ny "yrkeskategori" in i bilden, *förvararen*. Narkotikaförvararen måste vara en person som det går att lita på eftersom det åtminstone vid större partier rör sig om stora ekonomiska värden. Detta gäller i ännu högre utsträckning penningförvarare. Ett sätt att sprida riskerna, både risken för höga straff och stölder, är att dela upp ett parti och anlita flera förvarare (Brå 2005:11).

Resultat: Produktion och logistik

I fråga om logistiken finns det i denna undersöknings material nästan inga begränsningar alls i kreativa upplägg. Men först ska vi se vilka produktionskostnader narkotikaentreprenörerna kan ha.

⁴ Tetrahydrocannabinol som är den verksamma substansen i cannabis.

Resultat: Produktionsmaterial

Det är främst GHB (gamma-hydroxybutyrat) och cannabis i form av hemmaodlingar som produceras av personerna i doms- och förundersökningsmaterialet. När det gäller GHB kan inköpen av beståndsdelar kosta som i följande räkneexempel, baserat på uppgifter från ett förundersökningsprotokoll.

Ett räkneexempel: Inköp av produktionsmaterial .

20 liter GBL (gammabutyrolakton)	20 000 kronor
Kaustiksoda	130 kronor
Kan ge omkring 100 liter GHB	

Den färdiga narkotikan behöver i normalfallet packas om och i vissa fall spädas ut, detta är främst aktuellt på de lägre nivåerna i distributionskedjan. På de högre nivåerna berättar intervjupersoner hur det gäller att bli av med narkotikan så snabbt som möjligt som ett led i att minimera riskerna. Några intervjupersoner framhöll fördelen med att köpa narkotikan förpackad i kilosposter, då kunde den säljas vidare direkt till nästa led, och de riskerade inte att kunna kopplas till narkotikan längre än absolut nödvändigt. Som vi kommer att märka är säkerhetstänkande något som är genomgående i hela kedjan av utgifter och intäkter, även om vissa narkotikaentreprenörer trycker mer på säkerhet än andra.

Ska partiet delas upp kan narkotikaentreprenörer, speciellt på de högre nivåerna i distributionskedjan, be någon pålitlig person göra det. Även i detaljistledet finns exempel på hur personer lejts för att förpacka och späda ut narkotika åt ägaren av partiet. Ett inte ovanligt förfarande är att den person som förvarar narkotikan även packar om och i vissa fall späder ut den. I materialet finns ytterst få data om vad en förpackare tjänar, men den handfull fall som finns tyder på att denna typ av arbete inte avlönas med pengar. I något fall reduceras en skuld, i några fall får personen en del av narkotikan. Det bör samtidigt påpekas att det inte är ovanligt att ägaren själv förpackar och späder ut narkotikan.

De allra flesta intervjupersonerna framhåller något som också framgår tydligt av domar, förundersökningar och underrättelsematerial, nämligen att det gäller att vara försiktig med att späda ut narkotikan. Alltför utspädd narkotika är förhållandevis svårsåld, och narkotikaentreprenören riskerar att skada sitt rykte och förtroende gentemot kunderna, något som kan slå käppar i hjulet för en långsiktig affärsverksamhet. Samtidigt ses viss utspädning som ett billigt och effektivt sätt att öka vinstmöjligheterna om det sker med måtta. En intervjuperson berättar om en kollega:

!.../ för varje kilo (amfetamin) gick han ner på Konsum och köpte 300 gram dextropur à 16,90 kronor. Och då fick han snabbt 1,3 kilo amfetamin. Då gör man snabbt ganska okej pengar.

Förutom olika preparat som kan användas för att späda ut narkotikan behövs också förpackningsmaterial, åtminstone för de narkotikaentreprenörer som packar om narkotikan innan de säljer den vidare. En intervjuperson berättar hur han handlade redlinepåsar i den lokala bokhandeln. Från beslagsprotokollen går att utläsa att även vanliga påsar, folie och annat förpackningsmaterial som finns i vilket snabbköp som helst används i stor utsträckning.

Sammanfattningsvis är utgifterna för produktionsmaterial relativt begränsade för de flesta narkotikaentreprenörer. Det handlar om påsar och annat förpackningsmaterial som finns att köpa på den legala marknaden. Vissa aktörer tillverkar dock narkotika, för dem är utgifterna större, exempelvis för substanser som GBL i syfte att framställa GHB samt haschplantor eller frön.

Resultat: Drift och inventarier

Den egna odlingen av cannabis, som reflekteras i doms- och förundersökningsmaterialet, sker företrädesvis för eget bruk, alternativt att narkotikan sprids i den egna vänkretsen. Ett tydligt exempel på att rättsväsendet inte ser sådana odlingar som ett stort problem är följande citat från en dom: ”Cannabisodling har utvecklats till hans stora intresse.”

I något fall har en bostadslägenhet byggts om för att bättre lämpa sig för cannabisodling. Då uppkommer också en del utgifter. Förutom engångsutgifter, som ombyggnad, krävs belysning, ofta speciallampor, ibland också fläktar, med andra ord blir elräkningarna höga för hemmaodlare. Frågan om bevattning måste också lösas. Eftersom den hemodlade cannabisen inte håller så hög kvalitet är den svårsåld, i alla fall till högre priser. I de fall materialet speglar handlar det dessutom om förhållandevis små mängder som odlats. Det är sannolikt en förklaring till att odlingarna är av gemensam karaktär, värmeelement hyrs av vänner, lampor och bevattningssystem lånas av bekanta, man hjälps åt att bygga om lägenheten eller delar av den för att kunna genomföra odlingen. Sett till den lilla vinstmöjligheten blir utgifterna för hemmaodling kännbara.

Övriga inventarier som omnämns i materialet är främst vågar av olika slag, det är företrädesvis billigare vågar som går att köpa i vanliga butiker, men enstaka exempel finns även på dyrare vågar, sådana som även används för att väga guld. I några fall sker försäljning och köp av narkotika via Internet, i sådana verksamheter blir datorn att betrakta som en inventarie. Samtidigt är det osannolikt att datorn inhandlats i syfte att sälja narkotika, den hade troligen köpts ändå. En mindre vanlig inventarie är kassaskåp, sådana förekommer dock i några fall, både narkotika och pengar förvaras i dem.

Slutligen används mobiltelefoner i stor utsträckning. Det är inte ovanligt att en person har flera mobiltelefoner samtidigt, detta för att minska risken för att myndigheterna kan avlyssna och få en helhetsbild av narkotikaverksamheten. Av samma skäl byter aktörerna ofta mobil-

telefon eller i alla fall telefonnummer. För att undvika alltför många apparater kan aktörerna i stället ha en mobiltelefon men flera sim- och kontantkort. I materialet förekommer både kontantkort som registrerats på andra personer och oregistrerade kort. I akuta lägen har man även lånat anhörigas telefoner för att ringa. Det finns också en handfull fall där stulna mobiltelefoner bevisligen använts. Här följer ett illustrativt exempel på hur en person utan direkt koppling till narkotikahandeln fått köpa mobiltelefoner:

En arbetslös person som lever på a-kassa hade en skuld på omkring 10 000 kronor till en narkotikaentreprenör. Personen kunde inte betala tillbaka pengarna och fick i stället uppdraget att köpa mobiltelefoner med abonnemang till narkotikaentreprenören. Personen vet inte vilka som använde telefonerna, men berättar att han fått samtalskulder som gått till Kronofogdemyndigheten för fyra av telefonerna.

Även arbetskraft som anlitas ska utrustas med mobiltelefon, kurirer får ofta en telefon av sin uppdragsgivare, med stränga order att inte ringa några samtal från den, möjligen med undantaget av det eller de nummer uppdragsgivaren lagt in i telefonboken. I andra fall är telefonen inte till för att ringa *från* utan för att uppdragsgivaren ska kunna kontakta kuriren.

Det framgår sällan vad aktörerna betalat för telefonen, men där summor framgår handlar det om en eller två tusenlappar. Ett tydligt exempel från materialet är en narkotikaentreprenör som säger sig ha köpt en telefon på krogen för 2 000 kronor, den stod registrerad på ett företag. Egenföretagaren, som var registrerad ägare till telefonen, menar att hans mobil förväxlats med en annan likadan telefon sist han hade den inne på reparation. En intervjuperson hade löst det på ett ännu mer kostnadseffektivt sätt:

Nej, telefonerna är ingen utgift. Häleri är inte alls ovanligt i den här branschen. Man har ju hela tiden direkt eller indirekt kontakt med de lägsta och högsta skikten. Om jag har tio kilo cannabis liggandes och det kommer en kille och vill ha cirka 100 gram för två telefoner så får han det. Man köper inte telefoner. Det enda som kostar, när det gäller telefoner, är samtalsmarkeringarna.

Sammanfattningsvis finns i materialet inga brottsupplägg som involverar mer fabriksmässig tillverkning av narkotika, vilket skulle kräva specialiserade och dyra inventarier. De inventarietkostnader som kan vara kännbara för en narkotikaentreprenör i Sverige är av säkerhetshöjande karaktär. Framst kassaskåp, men i viss mån även datorer utgör stora kostnader, men närmast av engångskaraktär. För de aktörer som valt att ständigt byta mobiltelefoner, och köper dem nya, kan det i längden röra sig om en del pengar. Materialet indikerar dock att det är populärt att försöka byta till sig telefoner mot narkotika eller att låta skuldsatta

personer ordna fram begagnade eller stulna telefoner. Det sker sannolikt till följd av ett högt säkerhetsmedvetande, men sparar rimligen en del pengar samtidigt.

Resultat: Transporter

Kostnaderna för transport kan uppstå både inom Sverige och vid transporter av narkotika eller pengar mellan Sverige och ett eller flera länder. Doms- och förundersökningsmaterialet indikerar att ett vanligt förfarande för införsel av narkotika till Sverige är att leverantören står för kurirens resekostnader. Varan köps således "free on board" (Fob) eller som "cost, insurance, freight" (Cif), för att anknyta till kommersiella handelstermer. Uppgifter från intervjuer och förundersökningar tyder på att detta i stället kompenseras genom ett högre inköpspris för narkotikan. De som kan organisera sina egna transporter får ett lägre pris på varan.

Kurirernas resekostnader kan delas upp i olika delposter. För det första ska kurirerna resa in till Sverige med narkotikan. Ett i materialet vanligt förekommande sätt är att kuriren, ibland med sällskap, kommer i personbil. Lastbilar och större fordon förekommer också, men i mycket begränsad utsträckning. Det skulle kunna vara en funktion av att materialet är hårt selekterat, det är främst personbilar som är föremål för myndigheternas ingripande. Från framför allt intervjumaterialet finns dock uppgifter om att större fordon förekommer. Hur narkotikan döljs i transporter beskrivs senare under rubriken Extrakostnader för den kriminella verksamheten.

Kurirer kan även resa med flyg, tåg, färja eller buss. I sammanhanget framstår flygbiljetter inte som en stor kostnad, i de fall priser anges handlar det om drygt 2 000 kronor eller mindre per resa inom Europa. Det finns dock fall där narkotika transporterats längre bort ifrån, men med tanke på narkotikans värde eller vad som går åt till privata utgifter, vilket utvecklas senare i denna rapport, utgör själva transporten ingen betydande kostnad. Detsamma gäller definitivt även för färje-, tåg- och bussbiljetter.

Det fanns i några fall tecken på att aktörer anlita en *smugglingskoordinator*, det vill säga en person som bokar biljetter och organiserar själva resan. Det är en av många strategier för leverantören i utlandet och för distributören i Sverige att distansera sig från själva narkotikahandlingen. Smugglingskoordinatören utför inte enbart en tjänst utan är också en mellanhand som minskar exponeringen på narkotikabrottslighetens huvudpersoner.

Liknande assistentfunktioner, som *mottagare* och *övervakare*, kan ur narkotikaentreprenörens synvinkel vara värda att anlita. Vad en mottagare betalas är svårt att avgöra på basis av datan, där finns inte så många mottagare, men det framstår som att det ofta är en person i nätverket som får en andel av narkotikan eller vinsten, alternativt en symbolisk summa för utfört uppdrag. Detsamma gäller övervakarna; det är

dock långt ifrån alla gånger de används. De som inte litar på sin kurir kan i stället köra denne till flygplatsen och se till att kuriren kommer på sitt plan, och vid framkomsten väntar mottagaren för att skjutsa kuriren till en lägenhet där överlämnandet av narkotikan äger rum, och ibland även betalningen. En intervjuperson berättade att det gällde att undvika att kuriren skulle få direktkontakt med leverantören, eftersom det ökade risken att kuriren själv skulle starta en narkotikaverksamhet och ta intervjupersonens plats i distributionskedjan. Utgifterna för dylik assistentpersonal är alltså försumbar med tanke på vilken viktig funktion de fyller och hur möjligheterna till vinster anses öka.

När personbilar används hyrs de eller ägs av någon annan än entreprenören. I vissa fall har bilar hyrts från vanliga uthyrningsfirmor. Ägaren kan vara någon som saknar direkt koppling till narkotikan (se vidare "Överlåtelse av egendom" nedan) men kuriren kan ibland få fordonet överskrivet på sig. När uppdraget är slutfört har kuriren i vissa fall blivit lovad bilen som ett led i betalningen.

En del personer som ansvarar för smugglingen resonerar i termer av att bilar i alltför dåligt skick väcker uppmärksamhet och därmed i högre utsträckning riskerar att bli uttagna för tullkontroll. Detsamma anses gälla alltför nya och dyra bilar. Med andra ord har många åtalade medvetet valt en bil av enklare modell, men som är i bra skick. Målsättningen är att inte på något sätt sticka ut från det "normala".

Anmärkningsvärt är att inte fler fall involverar transport till sjöss med privata båtar. De få kända fallen av sjötransporter kan vara en indikation på att kontrollen av fritidsbåtar och av kommersiell frakt med regelrätta lastfartyg är bristfällig. Med andra ord finns en möjlighet att sådana smugglingsupplägg selekteras bort på grund av hur kontroller sker, och att båtar är en vanligare utgift än denna studies material ger för handen. Det finns dock två fall där båttransporter förekommer. En intervjuperson framhåller att han endast träffat få personer som smugglar med båt, men att han själv gjorde på detta sätt. Det var en gummiflotte som användes vid denna smuggling, dels på grund av att den färdas snabbt, dels eftersom det går att ta in en gummiflotte på grunt vatten. Gummibåtar har också fördelen för smugglaren att de är svåra att se på radar.

Eftersom narkotikan kan transporteras långa sträckor, från Afrika, Sydamerika och Balkan för att nämna några exempel, tillkommer kostnader för övernattningar. I vissa fall finns inte direktflyg, och mellanlandningar blir nödvändiga. Sådana långväga resor är naturligtvis dyrare, men transportererna gäller främst dyrare preparat som kokain och heroin. Ibland är boendekostnader och traktamente inräknade i kurirens arvode, i andra fall ska mottagaren eller köparen av narkotikan (eller mottagaren av pengarna) stå för boende. Andra gånger blir det fråga om utgifter för hotell eller vandrarhem, ibland löses övernattningen dock genom att kuriren eller transportören hyses in hos någon bekant. Utgifterna för hotell varierar stort i materialet, allt från 500 till 1 500 kronor

per natt. Några aktörer resonerar i termer av att man inte får sticka ut genom att välja ett för billigt eller för dyrt hotell, det är bättre att hålla sig till mellanklassen. Det är således samma strategi som för val av bilar. I ett fall framhålls det som positivt att en specifik person hämtar narkotika i en annan stad, detta eftersom han har en flickvän där och därmed kan bo gratis medan han väntar på att få narkotikan eller pengarna. En intervjuperson berättar att ”man kunde också fixa billigt boende åt kurirerna, hos bekanta” i landet i fråga. Även narkotikaentreprenörer vänder således på slantarna.

När resekostnaderna inte ingår i kurirarvodet, utan betalas av leverantören i utlandet eller av mottagaren i Sverige kan kuriren behöva dokumentera och styrka sina utgifter för att senare kunna få ersättning för dem. Ett illustrativt exempel på detta är ett fall där en kurir hade med sig sin flickvän på resan, hennes huvuduppgift var att föra bok över alla resekostnader och spara alla kvitton. Precis som anställda på den legala marknaden skulle de få sina omkostnader ersatta av sin arbetsgivare, mot uppvisande av kvitton.

I de domar och förundersökningar där kurirersättningar anges varierar beloppen stort. Spännvidden är stor, värden mellan 1 000 och 55 000 kronor förekommer. De flesta kurirer fick dock mellan 7 000 och 25 000 kronor per resa. Två kurirer greps dock med närmare 40 kilo cannabisharts som skulle till Norge, den ena var lastbilschaufför, och han hade blivit lovad 10 000 euro för transporten. Han valde dock att på eget initiativ ta med sig en person som han delade sin ersättning med. Att norska narkotikanätverk betalar kurirer bättre framgår även i en intervju och finner stöd i aktuell norsk forskning (se Larsson, 2006). Från intervjumaterialet finns två exempel på mer välavlönade kurirer, det rör sig om 80 000 respektive två miljoner kronor. Det senare fallet gäller en lastbilschaufför som lejdades på den legala marknaden och som fick en eller två kronor per transporterat gram så han körde väldigt stora mängder. Larsson (2006) har funnit liknande kurirlöner för storskalig cannabissmuggling till Norge.

Utgifter för kurirer kan variera för ett nätverk som importerar till Sverige med mängden narkotika och preparat. I några fall finns belägg för att kuriren förhandlar hårt om betalningen med sin uppdragsgivare. Vissa kurirer, det gäller i synnerhet dem som bär narkotikan på sin kropp eller sväljer den, får betalt per gram eller kilo. Ett målande exempel är en kurir som skulle få närmare 30 000 kronor om han svalde 100 förpackningar heroin. Han lyckades dock bara svälja tillräckligt många för att få 20 000 kronor. Anledningen till att detta system inte tillämpas i lika stor omfattning vid smuggling med personbil eller väska är sannolikt att kuriren har dålig kontroll över hur mycket narkotika som döljer sig där.

Sett till utgifterna för kurirer i hela materialet verkar dock den avgörande faktorn vara kurirens egenskaper. Det handlar dels om kurirens förankring i det legala samhället, dels om dennes socioekonomiska bak-

grund. En lastbilschaufför, som med sin legala verksamhet som täckmantel även transporterar narkotika, är mycket dyrare än en person från fattiga förhållanden som inte ser några andra inkomstmöjligheter än att utföra illegala arbeten åt internationella smugglingsgrupperingar. Några intervjupersoner framhåller att de gärna rekryterade äldre svenska kvinnor som kurirer, eftersom de bedömde att upptäcktsrisken var lägre för dem. En intervjuperson menade att dessa kvinnor kunde välja sina uppdrag. Det var svårt att få tag på bra kurirer, de som fanns värnade man om. Ett sätt att slå vakt om en kurir är rimligen att betala honom eller henne väl. Ett smugglingsupplägg består dock av flera utgiftsposter än löner, något som illustreras i följande räkneexempel; som baseras på förundersökningsdata.

Narkotikasmuggling: ett räkneexempel för personbilstransport.

Personbil (begagnad)	40 000 kronor
Registreringsbevis och "grönt kort"	1 700 kronor
Reparationer samt konstruktion av lönnutrymme	5 000 kronor
Atlas med vägbeskrivning	189 kronor
Mobiltelefon och simkort till kuriren	bytt mot narkotika
Pengar till logi, mat och bensin som kuriren fick	13 000 kronor
Kurirens arvode	20 000 kronor
Rekryterarnas arvode	10 000 kronor

Ett sådant smugglingsupplägg kan gälla ca 35 kilo marijuana.

En annan intervjuperson använde sig av "öststatschaufförer". Dessa kunde gömma narkotikan i sina legala transporter, men var billigare att anlita än till exempel svenska lastbilschaufförer. Intervjupersonen framhöll dock att det rent ekonomiskt knappast går att konkurrera med dem som lyckas rekrytera kurirer från fattiga förhållanden. Även om en chaufför ofta tar större partier blir kostnaden högre per kilo. De billigare chaufförerna kan dock dra ögonen på sig i tullfiltret, en strategi för att motverka sådan uppmärksamhet är att anlita diskretare chaufförer. Med en intervjupersons ord: "En firma som har varit prickfri i tio år har ingen koll på sig."

Det finns flera exempel i materialet på hur de inblandade gör högst medvetna ekonomiska kalkyler när det gäller transportfrågan. Ett enkelt men tydligt och vanligt tecken är att kurirer som sväljer narkotikan endast förekommer vid några få men dyra preparat; kokain och heroin, en kurir hade även svalt några morfinkapslar.

Narkotikasmuggling: ett räkneexempel för en "sväljare".

Kurirens arvode	35 000 kronor
Kostnad för kurirens resa (boende, resa, mobil)	35 000 kronor

Ett sådant smugglingsupplägg kan gälla 800 gram kokain.

En trolig anledning till att ”sväljning” inte förekommer vid billigare preparat, som ecstasy och cannabis, är att de förhållandevis små mängder en kurir klarar av att svälja måste uppgå till ett relativt högt ekonomiskt värde för att smugglingen ska vara lönsam. Ett annat exempel på ekonomiska kalkyler är följande fallbeskrivning:

Det finns telefonavlyssningar som visar hur köpare av narkotika i Sverige tröttnar på att betala hotellnotan för leverantörens ”smugglingskoordinator”. Smugglingskoordinators skickades till Sverige för att där ta emot kurirer och förmedla narkotikan till köparna, men planen blir väldigt fördröjd på grund av problem för leverantören att hitta pålitliga kurirer. Uppgårelsen mellan köparna och leverantören var att köparna skulle betala koordinators hotellkostnader. När det drar ut på tiden ser köparna till att koordinators flyttar till ett billigare hotell, men planerna blir så försenade att hotellnotan snart överstiger 40 000 kronor. Då börjar två av köparna att i avlyssnade telefonsamtal räkna vilket pris de måste sälja narkotikan för om de inte vill gå med förlust. Det hela slutar med att de ställer krav på koordinators att betala sina egna hotellnotor.

När det gäller mindre mängder narkotika eller beståndsdelar till preparat har beställningar gjorts via Internet eller telefon, och narkotikan har kommit med vanligt postpaket eller budleverans. Beställningarna i materialet har gjorts inom Sverige såväl som till andra länder. För att detta ska vara lönsamt med de relativt höga portokostnader som följer med ett sådant upplägg måste det röra sig om små partier. Blir partiet tyngre börjar det löna sig för entreprenören att ha en kurir i stället. Detta gäller i allra högsta grad om paketet skickas med bud.

Det finns också några exempel på hur egen legal verksamhet i praktiken använts för att minska upptäcktsrisken vid narkotikaförsändelser.

Konkreta fall finns där

- den anlitate kuriren har en egen åkerifirma och tar med sig narkotika vid sidan av en legal last
- den anlitate kuriren arbetar inom turistnäringen och medför narkotika i bagageutrymmet på sina legala resor
- säljaren har ett eget företag och skickar paket som dels innehåller legala varor, med koppling till den legala rörelsen, dels narkotika. Mottagaren har också ett företag som skulle kunna ha behov av de legala varorna.

Hur transporteras då narkotika inom Sverige? Denna narkotika döljs inte lika omsorgsfullt som när varan ska passera en gräns, många upptäckta fall rör påsar med narkotika som påträffats i bilar; under säten eller i väskor i bagageutrymmet. Även allmänna kommunikationsmedel som lokalbussar och tunnelbana används för transporter inom en ort. Det är sannolikt inte för att spara in bensinpengar och i stället åka på sitt kommunala månadskort som narkotikaentreprenörerna väljer detta upplägg. I stället handlar det om säkerhet, i några enstaka förundersökningar förekommer det att personer lämnar en påse narkotika på en

buss eller ett tåg när poliser syns till. En intervjuperson vill även tillägga att det är svårare för polisen att spåra personer som åker kommunalt, då kan man snabbt byta färdmedel och hoppa av precis innan dörren stängs.

Materialet indikerar att personer som utför kortare transporter inom Sverige sällan avlönas med kontanter, det handlar snarare om väntjänster, ett sätt att återbetala mindre skulder eller om symboliska summor eller belöningar. Det finns ett fall där tio kilo amfetamin skulle hämtas, den personen fick 10 000 kronor, men det är ett undantag. I andra fall får personen någon tusenlapp alternativt en del av narkotikan. Detta gällde även i ett fall där en budbilschaufför vid sidan av sina legala leveranser också körde narkotika. Ofta förvarar transportören också narkotikan, i alla fall en tid. I några fall anlitas en chaufför, detta eftersom transportören eller narkotikaköparen som vill åka med och övervaka, saknar körkort. Chaufförsuppdraget framstår i ännu högre grad än transportörsuppdraget som en väntjänst, i de fall summor anges får chaufförerna mellan några hundra och 3 000 kronor till bensin och liknande.

En iakttagelse är att de fåtal fall som inbegriper hantering av smuggelcigaretter eller alkohol ställer högre krav på logistik än narkotikahandlingen. De förstnämnda varorna väger mer och tar mer plats, dessutom är försäljningen mindre lönsam, vilket leder till att storskalighet framstår som en förutsättning för att tjäna pengar på handlingen. Endast en intervjuperson berättar om narkotikasmuggling av stora kvantiteter, och de utgifter som denne person anger är betydande. Personen berättar om hantering av ett eller två ton hasch. Det är bara ett fall, varför uppgifterna ska tas med viss försiktighet, men summan som nämns och som innefattar inrikestransporter, pengatransporter till leverantören och förvaring av narkotikan uppgår till två miljoner kronor.

Det är som ovan konstaterats inte bara narkotika som ska transporteras, även pengar behöver flyttas. En del av detta görs elektroniskt, men det finns även belägg för att kontanter transporteras fysiskt. Det finns fall som visar att pengar transporterats i handbagage på kommersiellt flyg och i personbilar. Det är troligt att samma färd sätt används för att transportera pengar som narkotika. I vissa fall ingår det i kuriruppdraget att leverera narkotika, få betalt och ta med pengar tillbaka till uppdragsgivaren. En intervjuperson berättar:

Pengatransporten ingår oftast i uppdraget, man tar ner pengar och tar hem narkotika. Därför är det viktigt att arbeta med de man litar på. /.../ Det kan gälla delbetalningar, vara en slutbetalning på föregående parti eller vara betalning för hela partiet som man hämtar, det varierar.

I andra fall har en person från det svenska nätverket åkt till leverantören innan narkotikapartiet levererades för att göra en delbetalning i förskott. Dessutom finns fall där köparen inte lyckats ”få in” alla peng-

ar från sina köpare och därför legat efter med betalningar till sin leverantör. I sådana fall har extra betalningsresor varit nödvändiga, för att kunna få köpa fler narkotikapartier. Ojämna betalningar leder således till högre kostnader för betalningsresor eftersom även narkotikan måste levereras i ett jämnt flöde. Förutom resekostnaderna kan det uppstå en utgift för lön till kuriren när särskilda penningkurirer anlitas. Materialet som helhet indikerar att aktörerna använder olika metoder för att förflytta pengar, beroende på aktuella kostnader och liknande. När det uppstår problem med betalningar till leverantören kan de inblandade ta till panikartade lösningar. Ett målande exempel är följande:

Ett nätverk fick problem med betalningar till sin narkotikaleverantör. I stället för att en representant för leverantören kom och hämtade pengarna, var nätverket tvungna att snabbt få pengar till Centraleuropa och leverantören. En medlem av nätverket fick i uppdrag att direkt åka till en resebyrå och köpa en biljett till sig med första möjliga flyg. Detta innebar att biljetten blev förvånande dyr, den kostade över 10 000 kronor. Biljetten betalades kontant av personen, han tog pengar ur en tjock sedelbunt som låg i den kabinväska han förde med sig.

Poängen är att behovet av penningkurirer kan uppstå väldigt plötsligt, vilket medför problem för aktörerna. De vill inte anförtro de belopp det kan röra sig om åt vem som helst. De löner för penningkurirer som framgår i förundersökningarna varierar stort, och det rör sig om få fall, men där handlar det om mellan 1 500 kronor och 150 000 kronor per resa. En annan intervjuperson framhåller att penningkurirer får mindre betalt än narkotikakurirer, vilket data från förundersökningarna också indikerar – med undantag för den mest välbetalde kuriren. Det framgår inte heller hur stora belopp personerna ska ha transporterat. Avlöning genom en viss procent av summan förekommer också, en intervjuperson betalade fem procent av beloppet till penningkuriren. En annan intervjuperson uppskattar att det kostar 5–10 procent av totalbeloppet att transportera pengar, i uppskattningen inkluderades mer än endast lönekostnader. Intervjupersonen som talade om tonpartier av narkotika påpekade att betalningen tog upp förhållandevis stor plats, det krävdes ett fordon; i andra fall har kabinväskor fyllts med pengar. Så det kan röra sig om stora belopp och skrymmande mängder.

Att penningtransporter inte ses som lika problematiskt vare sig av de brottsbekämpande myndigheterna eller av kuriren illustreras tydligt av följande citat från en dom: ”Jag smugglar bara pengar.” Att lägga upp sitt försvar på det sättet visar på att både narkotikaentreprenörer och de brottsbekämpande myndigheterna är inställda på principen att det är narkotikan som är det straffbara och det problematiska, inte intäkterna från handeln. Det är en inställning som återkommer även när det gäller förvaringen av pengar.

Sammanfattningsvis innehåller materialet mer uppgifter om transport av narkotika än av pengar. De aktörer som har småskaliga verksamheter har relativt måttfulla utgifter för transport. Det rör sig om omkost-

nader för en kurir, men det går att betala ett något högre pris för narkotikan och då ombesörjer leverantören transporten till Sverige. Inom landet går transporter att ordna till en låg kostnad; om andra personer behöver engageras löser man det genom väntjänster. De aktörer som hanterar större partier behöver en helt annan organisation när det gäller logistiken, det kräver till exempel lastbilar eller andra stora fordon, och kostnaderna för transport blir betydligt högre. I materialet finns flera exempel på hur transporten inte går som planerat, kurirer försvinner, resrutter måste ändras i sista stund, penningkurirer måste anlitas i sista minuten, koordinatörer blir kvar på hotell i veckor i väntan på kuriren. Detta ökar inte enbart kostnaderna utan medför också att de personer som ska boka om biljetter, förlänga hotellvistelser och dylikt blir synliga för anställda inom exempelvis turistnäringen.

Resultat: Förvaring

Det är inte nödvändigt att ha en utgiftspost för förvaring. Den kan undvikas genom att snabbt sälja narkotikan, då kan den ligga i den egna bostaden eller bilen under några timmar. Flera intervjupersoner berättar att de har sett till att ha köpare redo innan deras parti kom fram, för att på så sätt slippa ha ett lager eller anlita en förvarare. Med andra ord är det ett sätt att minska risken för upptäckt. En intervjuperson påpekar: ”Jag vill inte lägga ut något som är värt så mycket pengar och så många år i fängelse på någon annan.”

En annan lösning för att undvika lagerkostnader är att förvara narkotikan ute i skog och mark. Det finns flera exempel på detta i doms- och förundersökningsmaterialet, och det får också stöd av intervjuaterialet. Förvaringen kan ha flera syften. Dels kan narkotikan förvaras en kortare eller längre tid i väntan på försäljning, dels kan ett parti grävas ner eller gömmas så att köparen själv får hämta narkotikan i stället för att någon personligen överlämnar den. Det kan vara ett sätt att minska risker, men kan även minska kostnader för att ha personer som transporterar narkotikan mellan säljare och köpare. Som konstaterades under rubriken ovan avlönas dessa personer tämligen blygsamt, oftare med tjänster eller en mindre mängd narkotika än med pengar.

Förutom det faktum att distributören slipper förvaringsutgifter är också risken mindre att de brottsbekämpande myndigheterna eller konkurrenter på narkotikamarknaden ska kunna koppla samman narkotikan med någon person om den ligger gömd i skogen. För att minska risken för upptäckt varierar gömställena. Även om själva förvaringen är gratis kan en eller flera personer anlitas för att hämta narkotika ur sådana gömmor åt distributörer i frihet eller på anstalt.

Andra attraktiva förvaringsplatser är förråd, vindsutrymmen och liknande neutrala utrymmen som inte kan spåras till ägaren av narkotikan. Det förekommer att såväl ägaren av narkotikan som att en bekant till denne hyr ett förråds- eller lagerutrymme, där polis senare hittar narkotika. I de fall där hyror anges är de ganska låga, runt 20 000 kro-

nor för ett år. Det finns också en handfull fall där narkotika (tillfälligt) legat i förvaringsboxar på järnvägsstationer i Sverige. Ytterligare en ovanligare, men ibland förekommande förvaringsplats, är bilar eller släpvagnar som står parkerade på något säkert ställe, i något fall i en låst bur i ett parkeringsgarage.

I vissa fall har pengar eller andra värdesaker förvarats i kassaskåp hos distributören eller hos någon person distributören litar på. Exempel finns på hur mindre mängder narkotika återfunnits i kassaskåp. En annan lösning som använts är att hyra ett bankfack. Till en kostnad på ungefär 300 kronor per år har en narkotikaförsäljare förvarat narkotikapengar i ett bankfack. Bankfack har även i något fall använts för att förvara vapen och mindre mängder narkotika. En intervjuperson förklarar fördelarna med bankfack:

Bankfack är ganska populärt också. Då kan man förvara nyckeln hos en person man litar på som inte är kriminellt belastad. Eftersom nyckeln inte är tillräckligt för att ha tillgång till bankfacket, man behöver ju oftast ha underskrifter också, är det ganska säkert att ha nyckeln hos någon annan.

Annars lejs en förvarare som förvarar narkotika eller pengar och inte bara en nyckel. Denne person ska helst "se bra ut" i de register som finns, det kan röra sig om studenter eller personer som har vanliga arbeten på den legala marknaden. Narkotikaentreprenören strävar med andra ord efter att hitta en person som står helt utanför den kriminella miljön. Förvararen kan ha tillgång till förråd eller andra utrymmen, eller ha narkotikan i sin egen bostad eller bil. Det ska inte finnas någon koppling mellan narkotikans ägare och förvararen, som gör att myndigheterna kan komma att leta efter narkotika hos förvararen. Detta betyder inte att ägaren saknat nycklar till förvaringsplatsen. Det finns exempel på att förvararen har haft narkotikan på sin arbetsplats eller i ett skåp på gymmet. Återigen saknas ofta trovärdiga uppgifter om hur en förvarare avlönats, men i de fall materialet innehåller sådana uppgifter varierar ersättningen något. Jämfört med transportörer och chaufförer värderas förvararens arbete högre. Betalningarna varierar mellan 1 500 och 12 000 kronor, i vissa fall ingick även vissa transporter i uppdraget. I ett fall där en granne lejts som förvarare fick han sin hyra betald i stället för att få kontant ersättning. Det finns även åtalade personer i domsmaterialet som berättar att de förvarat narkotika för att arbeta av skulder, även om det finns skäl att betrakta några av dessa utsagor med viss skepsis. En intervjuperson framhåller att en förvarare man känner väl kan kräva 5–10 procent av narkotikan i betalning.

Hur mycket lagerkillen får betalt varierar. Främst är det två faktorer som avgör priset, typ av lagerplats och typ av person. När det gäller lagerplats handlar det om att vissa mer sofistikerade lagerplatser ger bättre betalt. Det förekommer att lagerkillen kan ljuga om vilken typ av plats som används för att få bättre betalt. När det gäller typ av person är det

billigast att anlita en opålitlig missbrukare medan det blir dyrare att anlita en icke-kriminell student.

En annan intervjuperson berättar: ”En ungefärlig kostnad för att anlita en förvarare är 1 000 kronor per kilo cannabis. Men det är dyrare att ta någon man litar på.” Problemet för narkotikaentreprenören är med andra ord att hitta en person som inte tillhör den kriminella miljön, men som det samtidigt går att lita på. Förvararen, särskilt penningförvararen, har ett av den organiserade brottslighetens främsta förtroendeuppdrag, eftersom han eller hon har besittning över de värden som narkotikahandeln kretsar kring. Därför anlitas inte sällan personer med familjeanknytning för penningförvaring.

I doms- och förundersökningsmaterialet finns följaktligen exempel där de åtalade förvarat narkotika (eller pengar) hos en möjligen ovetande kvinna som de har någon anknytning till (mor, flickvän, ex-flickvän). I något fall kände hon till att det förvarades något, exempel en väska, men inte vad den innehöll. I andra fall var det oklart om kvinnan över huvud taget kände till att det fanns saker i hennes bostad eller tillhörande utrymmen. Det finns också fall där den åtalade bodde hos sin mor eller flickvän och förvarade narkotika bland sina egna tillhörigheter i bostaden, sannolikt utan kvinnans vetskap. Det finns inga upptäckta fall i materialet där kvinnliga narkotikaentreprenörer förvarat narkotika eller pengar hos ovetande män.

Det finns exempel från doms- och förundersökningsmaterialet på personer, företrädesvis längre ner i distributionskedjan, som förvarat sin egen narkotika i bostaden. Intervjupersonerna, som främst talat om de högre försäljningsleden, har påpekat att man försöker hålla sig så långt borta från narkotikan som möjligt. Har de något i bostaden rör det sig om ytterst små mängder.

I de förundersökningar där narkotika hittades i bostaden var den ofta dåligt gömd. Den var sällan synlig för blotta ögat, men anmärkningsvärt ofta låg den under påsar med matvaror, i stängda bagar etc. Detta gäller samtliga preparat. Det finns en klar tendens att narkotikan främst påträffas hos förvarare och andra anlitade personer eller hos personer längre ner i distributionskedjan, företrädesvis detaljister och slutkonsumenter. Detta illustrerar tydligt att de personer som finns högre upp i distributionskedjan i normalfallet distanserar sig fysiskt från narkotikan, något som även bekräftas av intervjupersoner.

Narkotikapreparatet kan ställa krav på särskilda förvaringsplatser. Enligt doms- och förundersökningsmaterialet förvaras amfetamin ofta i kylskåp eller frysbox. En intervjuperson förklarade att det var nödvändigt att hålla amfetaminet kallt för att undvika klet. Om det börjar dunsta går värdefull narkotika förlorad. Att färskvaror inte bör förvaras länge är något som narkotikaentreprenörerna delar med företag som handlar med legala färskvaror. När narkotikan förvaras utomhus gäller det att den ligger skyddad för väder och vind. Sådana förvaringsformer utgör dock inte några större utgiftsposter.

Materialet innehåller några fall med större mängder narkotika. När denna (samt täcklast) ska lastas eller lossas krävs personer som hjälper till med lastningen. Det kan också behövas någon form av kommersiellt lager, gärna med lastbrygga. I sådana fall förekommer att narkotikaentreprenören har ett huvudlager, som ytterst få personer känner till, och flera smålager. Från smålagren kan även medhjälpare få hämta narkotika.

Vi kunde ovan konstatera att pengar kan transporteras på samma sätt som narkotika, men gäller detsamma för förvaringen? Det första som ska poängteras är att vi vet mycket mer om narkotikans förvaring än om pengarnas. Det är trots allt narkotikan och inte pengarna som myndigheterna har i fokus i sina utredningar. Främst hos personer i detaljistledet har myndigheterna dock funnit både pengar och narkotika i bostaden. Det handlar oftast om svenska kronor, mest i form av femhundrakronorssedlar, men även hundrakronors- och tusenkronorssedlar förekommer. I vissa fall har även euro påträffats.

För att minska risken för stöld och beslag låter vissa aktörer sina anhöriga förvara pengarna, på samma sätt som narkotikaförvaringen läggs ut på andra. Det faktum att de brottsbekämpande myndigheterna i normalfallet intresserar sig mer för narkotikan än för pengarna har fått narkotikaentreprenörerna att anpassa sig. Ett konkret exempel på sådan anpassning är att de förvarar pengarna på ett annat ställe än narkotikan. Enligt doms- och förundersökningsmaterialet är det tydligast på de högre nivåerna i distributionskedjan. Flera intervjupersoner understryker vikten av att ha pengar och narkotika på olika platser; pengarna finns oftare närmare distributören än narkotikan. Sannolikt för att minska stöldrisken förvaras narkotikan och pengarna ofta uppdelade på flera gömställen i exempelvis en bostad. Genom denna åtgärd minskar risken att bli bestulen på all narkotika eller alla pengar om någon får för sig att stjäla. Domar, förundersökningar och intervjuer tyder på att det krävs ett större förtroende och ett närmare band till en penningförvarare än till en narkotikaförvarare. Detta har sannolikt att göra med att pengarna kan användas direkt, narkotikan måste omvandlas till pengar, något som gör stöldrisken större för pengarna. Dessutom är hanteringen av pengar inte lika stigmatiserad som narkotikahanteringen. Ibland ingår växling av pengar i förvaringsuppdraget. Det finns inte ens en handfull fall där det framgår vad penningförvararen får i arvode; där uppgifter finns har det handlat om symboliska summor och gåvor, sannolikt eftersom det rört sig om nära anhöriga eller vänner till narkotikaentreprenören. Vi bör inte dra några slutsatser om hur penningförvarare kan betalas utifrån dessa få likartade fall.

Sammanfattningsvis finns brottsupplägg där utgifterna för förvaring är obefintliga. Förutom aktörer som förvarar narkotikan i den egna bostaden eller i tillhörande utrymmen är det vanligt att gömma narkotikan i skog och mark. För större partier kan flera lagerplatser krävas, inte sällan riktiga förråd eller lokaler som hyrs. Ibland kan flera personer behöva involveras och då blir utgifterna direkt högre. Om förvarare

anlitas ingår ibland transporter i uppdraget, men materialet tyder på att en förvarares uppgift värderas högre än en renodlad transportörs uppdrag. Materialet kretsar mer kring narkotikans förvaring än pengarnas, men mycket tyder på att det ställs högre krav på tillit till personen som anförtros pengarna. Det är ofta en anhörig eller nära vän.

Produktion och logistik: Resultat i fokus

- Produktionsmaterial inhandlas i ytterst begränsad omfattning, narkotikan köps färdig. Där det förekommer handlar det om exempelvis druvsocker för att späda ut narkotikan. Det sker dock inte regelmässigt.
- Det finns ett större behov av inventarier, men det rör sig oftast om föremål som kan köpas i vanliga affärer och mera sällan om dyrare vågar, kassaskåp eller andra inköp som "sticker ut". Många entreprenörer förbrukar en hel del mobiltelefoner, dessa utgifter kan dock hållas nere genom att man använder stulna telefoner eller liknande.
- Transportkostnaderna varierar i förhållande till kvantiteten narkotika och pengar samt till hur mycket pengar som läggs på att få narkotikatransporten att likna en legal transport för att minska den upplevda upptäckrisken.
- Det är främst transporter över nationsgränser som utgör kostnader, inrikes-transporter genomförs på enklare sätt och med billigare personal.
- Utgifterna för förvaring varierar stort beroende på om narkotikan lämnas i skog och mark eller om förvarare alternativt lagerutrymmen hyrs.
- Materialet indikerar att det krävs ett större förtroende och ett närmare band till en penningförvarare än till en narkotikaförvarare. Därför återfinns penningförvarare inte sällan bland anhöriga eller nära vänner, gärna utan koppling till kriminella miljöer.
- Hantering av riktigt stora narkotikapartier kräver en välorganiserad logistik. Det kan röra sig om lastbilstransporter, tillgång till lastkaj och stora lagringsutrymmen. Detta kräver en ständig kontakt med den legala marknaden.

Tidigare forskning: Extrakostnader för kriminell verksamhet

Utgifter i form av produktion och logistik finns för verksamheter både på en legal och på en illegal marknad, även om utgifterna till sitt innehåll kan skilja sig något åt. Företag på den legala marknaden har kostnader i form av skatter och avgifter, men de som bedriver verksamhet på den illegala marknaden har i stället kostnader för att dölja att det rör sig om en illegal verksamhet. Det handlar om att minska risken för att bli upptäckt av de brottsbekämpande myndigheterna. Kostnaderna får den kriminella entreprenören väga mot sin förväntade vinst (van Duyne m.fl., 2003). Med andra ord: om legala företag betalar skatt för att bekosta skydd av rättssamhället, har illegala företag kostnader för att undvika kontakt med myndigheterna. Nio olika kostnadsposter av detta slag beskrivs nedan.

Tidigare forskning: Täcklaster och lönnutrymmen

Personer som smugglar narkotika eller pengar måste räkna med vissa förluster i form av varor som beslagtogs av tull och polis, men det finns även en risk att konkurrenter stjälar godset eller pengarna (van Duyne m.fl., 2003). Även personer som transporterar legala varor kan naturligtvis drabbas av att vissa produkter blir förstörda eller stjäls, skillnaden är att riskerna och därmed också kostnaderna är större för dem som transporterar illegala varor. Legala transporter har i normalfallet försäkringsskydd, något de illegala transporterna saknar.

Därför måste narkotikaentreprenören ta till speciella åtgärder för att skydda sina varor. Det allra vanligaste sättet är att gömma narkotikan. Detta kan till exempel handla om dubbla väskbottnar, kurirer som sväljer preparatet eller gömmer det under sina kläder, men även om lönnutrymmen i smugglingsfordon (Politie, 2005; Brå 2005:11).

För att bygga lönnutrymmen kan det vara nödvändigt att anlita en yrkeskunnig person från den legala marknaden. Tidigare forskning visar att hantverkare i enstaka fall anlitas för att tillverka lönnutrymmen i möbler eller dylikt, där narkotikan gömms (Brå 2005:11). Vid införsel av heroin till Sverige var de vanligaste sätten att dölja det i legala laster eller i specialbyggda lönnutrymmen i fordonet eller i bränsletanken, stora katpartier doldes ofta bland blommor och grönsaker i kyllastbilar (RKP KUT-rapport 2005:6; jfr Politie, 2005).

I fråga om amfetamin menar Rikskriminalpolisen och Tullverket att införseln ökar, ett tecken på detta ska vara att gärningspersonerna inte längre bemödar sig om att använda sofistikerade smugglingsmetoder; amfetamin döljs inte lika väl som heroin. Täcklaster kan förekomma för att dölja lukten av narkotika och förvillna narkotikahundar. En nackdel med täcklaster, som grönsaker eller blommor, är att det kostar att införskaffa, lagra och sedan göra sig av med lasten, vilket fördyrar smugglingen (Politie, 2005).

Tidigare forskning: Överlåtelse av egendom

Ett sätt att dölja dels de inventarier och lokaler som behövs i narkotikahandlingen, där de tydligaste exemplen är smugglingsfordon och lagerlokaler, dels den egendom som köpts för narkotikapengar, är att skriva över tillgångarna på en annan person. Här finns ytterligare ”yrkeskategorier” som kan utgöra utgiftsposter för narkotikaentreprenören:

Målvakt för smugglingsfordon. Personen lejs för att vara registrerad ägare till fordonet som narkotikan smugglas i (Brå 2005:11). Det kan röra sig om en utomstående person, men även vara kuriren själv. Vissa länder har regler om att föraren måste vara ägare eller ha ingått ett avtal med ägaren för att kunna passera tullen. Då är det praktiskt om kuriren åtminstone på pappret äger fordonet.

Bulvaner. Det förekommer även att legala affärsrörelser skrivs över på ovetande familjemedlemmar eller andra närstående personer (van Duyne, 2003). van Duyne känner endast till ett fåtal fall där företag

upprättats för att dölja innehav av fastigheter eller kapital och gör bedömningen att avancerade upplägg är sällsynta bland personer som bedriver narkotikahandel. Där ovetande eller närstående personer används betalas sannolikt inte ut någon ersättning för denna tjänst.

Tidigare forskning: Kontanthering och penningtvätt

Kostnader för penningtvätt är betydande där detta förekommer. Det är dels direkta kostnader till personer som tvättar pengar, dels kostnader i form av att en del pengar försvinner på vägen, till följd av växling till annan valuta, avgifter till banker eller andra betalningsförmedlare (reglerade såväl som oreglerade och dolda förmedlare) och skattekostnader (jfr Reuter och Truman, 2004). I takt med bättre lagstiftning och tillämpning av lagarna ökar sådana kostnader för kriminella entreprenörer. Men frågan är om penningtvätt utgör en central kostnad för narkotikaentreprenörerna.

Det är svårt att veta exakt vad det kostar att tvätta pengar, det är sällan en uppgift som intresserar utredande poliser (Reuter och Truman, 2004; van Duyne m.fl., 2003; Posener, 2004). Det finns uppgifter om att en penningtransfererare tog fem procent av beloppet för att flytta pengar på konton till ett tredje land där de sedan kunde tas ut (Posener, 2004). Till detta kan amerikanska studier läggas, som visar att penningtvättare tar 4–8 procent av beloppet som ska tvättas, men en så hög kommission som 12–15 procent har förekommit i kända fall (Reuter och Truman, 2004). En italiensk forskare nämner i stället uppgifter på upp mot 25 procent av beloppet (Masciandaro, 1999). Det enda som kan sägas med säkerhet är att meningarna är delade och att det är sannolikt att arvoden varierar från en relativt hög grundnivå.

Det råder delade meningar om hur utbredd penningtvätt är bland narkotikaentreprenörer. Powis (1992) hävdar att medan all penningtvätt inte involverar pengar från narkotikaförsäljning kräver i stort sätt all narkotikaförsäljning penningtvätt. Det finns enligt Arlacchi (1993) beräkningar på att 50–70 procent av vinsterna från narkotikamarknaderna blir föremål för penningtvätt. Andra forskare menar att det främst är på de högre nivåerna i de kriminella nätverken som behovet av penningtvätt finns, detaljisterna på gatunivå spenderar alla sina pengar och behöver därför inte tvätta dem (exempelvis van Duyne och Levi, 2005; Reuter och Truman, 2004; van Duyne m.fl., 2003). En intressant fråga är om denna lägre del av distributionskedjan över huvud taget finns med i de studier som beräknar hur stor andel av narkotikavinsterna som tvättas. Ytterligare en viktig aspekt är om den del av vinsten som går åt till livsstilsrelaterad konsumtion tas med i beräkningarna. Spenderade pengar är inte lika synliga som investerade pengar, men som denna rapport tydligt kommer att visa är utgifterna för konsumtion betydande även för personer högre upp i distributionskedjan. Om utgifterna stiger med inkomsterna blir det inte heller mycket pengar kvar att tvätta lite högre upp i distributionskedjan.

En enligt vår uppfattning mer realistisk syn finns hos Reuter och Truman (2004) som beräknar att endast 25 procent av de totala narkotikaintäkterna går till högnivådistributörerna, den grupp som kan tänkas använda penningtvätt i vissa lägen. Men det innebär inte att 25 procent av intäkterna från narkotikahandel tvättas. Som Reuter och Truman visar har distributörer vissa utgifter som ska täckas av intäkterna. Forskarnas poäng är dock att en förändring av kostnaden för penningtvätt rimligen inte påverkar priset på narkotika på gatunivå, den verksamheten är för långt borta från de aktörer som använder sig av penningtvätt.

Det är också viktigt att notera att de stora volymerna av pengar som tvättas kommer från skattebrott eller ekonomisk brottslighet och inte från försäljning av illegala varor som narkotika (Naylor, 2004; Reuter och Truman, 2004). Detta gäller även för Sveriges del (Skinnari och Korsell, 2006; Örnemark Hansen, 1998). Ett undantag är möjligen häleri, men där tvättas sannolikt en stor del av de kriminella vinsterna direkt i de legala företag i vilka brottsligheten utgör en integrerad del (Brå 2006:6).

Definitioner

Många författare delar upp penningtvätt i tre karaktäristiska steg. Narkotikasmugglare eller försäljare har ofta stora mängder av kontanter i små belopp, det blir svårhanterbart och måste omvandlas till ett bättre format, vilket kan vara det första steget i penningtvätten (Kelly, Schatzberg och Chin, 1994; Reuter och Truman, 2004; Örnemark Hansen, 1998). Det första steget kallas *placering* och innebär att pengarna förs in i det legala penningssystemet. Det är en känslig fas eftersom personen som ska göra insättningen vanligen måste identifiera sig, frågor kan ställas om pengarnas ursprung, och transaktionen kan rapporteras (van Duyne m.fl., 2003). Penningtvättens globaliserade karaktär framhålls ofta, förutsättningen för penningtvätt är nämligen de stora globala ekonomiska flödena som osynliggör enskilda transaktioner (se exempelvis Reuter och Truman, 2004; Sheetz, 2004). I placeringsfasen är penningtvätten dock ytterst lokal, det är pengar som fysiskt ska placeras (Osório Machado, 2006).

I detta steg används ofta *bulvaner*, för att ägaren till pengarna ska slippa identifiera sig. De kallas ibland ”smurfar”, eftersom de behöver vara ganska många om det är mycket pengar som ska sättas in utan att de enskilda penningtransaktionerna ska uppgå till stora och därmed synliga belopp (Rose, 2003). Det kan röra sig om personer som är inblandade i själva narkotikahandlingen på ett eller annat sätt, men de kan även hyras in specifikt för penningtvättssuppgifter (Reuter och Truman, 2004).

Enligt Kelly, Schatzberg och Chin (1990) ombesörjer vissa nätverk penningtvätten internt, medan andra anlitar experter på metoder och tekniker för en diskret hantering av stora summor pengar. Många såda-

na experter är fristående, de tillhör inte något specifikt kriminellt nätverk. Även legala företag kan i vissa lägen vara intresserade av att anlita hjälp för att undanhålla pengar från beskattning. En konsultmarknad har växt fram för hantering av kriminella och svarta pengar.

Reuter och Truman (2004) påpekar att förvånansvärt lite stöd finns för den typen av resonemang som Kelly, Schatzberg och Chin för om att det förekommer experter som tvättar åt flera klienter. De flesta kända fall rör personer som tvättar sina egna pengar alternativt personer som anlitar en bulvan som tvättar endast åt den uppdragsgivaren. Det finns dock tecken på att narkotikasmugglare i högre grad än andra aktörer på illegala marknader väljer att köpa penningtvättstjänster snarare än att sköta den saken i egen regi. Detta förklarar Reuter och Truman med att narkotikaentreprenörer inte har samma kunskaper om de finansiella systemen som skattebrottslingar och andra ekobrottslingar typiskt sett har.

Stora summor pengar kan dock väcka uppmärksamhet, även om de är insatta på ett konto. Det leder in på nästa steg i penningtvätten som kallas *skiktning*, vilket innebär att pengarna flyttas runt mellan olika konton. Vissa undviker detta problem genom att dela upp pengarna på flera konton redan vid placeringen (van Duyne m.fl., 2003). Skiktning kan göras på flera sätt. Pengarna kan flyttas runt elektroniskt. Nackdelen för penningtvättare är att det sätter spår som myndigheternas utredare kan följa. Därför är en annan metod att rent fysiskt ta ut pengar och sätta in på ett annat konto i en annan bank, vilket liknar placering av pengarna. Bulvaner, eller smurfar, kan användas även för detta.

Det finns fördelar med att ha sina pengar samlade på ett ställe, därför är det tredje steget *integrering*, vilket innebär att pengarna sammanförs genom exempelvis en falsk affärstransaktion, en vinstbetalning eller ett lån (van Duyne m.fl., 2003). Det förekommer även att småsummor av kontanter och köp av olika penninginstrument (checkar, money orders) sätts in på olika konton för att sedan sammanföras till ett konto, gärna i utlandet eller möjligen på en advokats klientkonto (Wright, 2002).

Från den kriminella entreprenörens sida är den stora fördelen med att tvätta pengar naturligtvis att de därefter kan användas som helt legalt intjänade medel. Det är smidigare och säkrare än kriminella pengar, där hanteringen ofta innebär att någon annan av säkerhetsskäl måste blandas in, och det ökar risken för läckor, stölder etc. (Naylor, 2004). För tvättade pengar finns också den legala marknadens skydd i form av försäkringar, rättsväsende etc. att tillgå. Ironiskt nog söker sig de kriminella entreprenörerna till det legala samhället eftersom där råder lag och ordning.

För att tydliggöra att det krävs mer än integrering för att narkotikapengarna ska förvandlas till legalt intjänade medel och bli användbara på den legala marknaden, vill van Duyne m.fl. (2003) införa ett fjärde steg, *the precipitation*. För att exempelvis kunna göra investeringar mäs-

te man inte bara ha dolt de kriminella pengarnas ursprung (narkotika), utan dessutom ha skapat en legitim men falsk ursprungskälla. Andra författare vill lägga den dimensionen i begreppet integrering (se exempelvis Reuter och Truman, 2004).

Den legitima, men falska ursprungskällan, är viktig för att skilja mellan penningtvätt och direkta investeringar. Att analytiskt göra åtskillnad mellan dessa fenomen är centralt, inte minst för utformningen av brottsförebyggande insatser. Som ovan redovisats finns en rik flora av litteratur som illustrerar hur anpassningsbara kriminella entreprenörer är. Om myndigheterna tar fram nya arbetsmetoder utvecklar narkotikaentreprenörerna nya metoder för att undkomma myndigheternas blickar. Medel föder motmedel. Om det nu förhåller sig på det sättet att kriminella personer inte upplever att de behöver tvätta pengar innan de konsumeras eller investeras i egendom på den legala marknaden är detta en helt annan fråga än penningtvätt och innebär helt andra möjligheter för de brottsbekämpande myndigheterna än om penningtvätt skulle förekomma i större omfattning. Det är betydligt enklare att spåra investeringar där en falsk legitim källa inte skapats.

En närmast etablerad sanning är att narkotikaförsäljare i gatuledet har stora mängder småsedlar som måste omvandlas till större sedlar eller checkar för att bli hanterliga. En studie av nederländska rapporter om misstänkta fall av penningtvätt finner inget stöd för den tesen (van Duyne och de Miranda, 1999). Forskarna bakom den nederländska studien menar att en förklaring till de få rapporterade fallen med småsedlar, är att instituten som rapporterar in fallen inte observerat det tecknet på misstänkta transaktioner. Studien gjordes visserligen under rapporteringssystemets första tre år vilket kan innebära att instituten numera är mer uppmärksamma och rapporterar i högre utsträckning än tidigare. En annan förklaring skulle rimligen vara att pengarna i form av småsedlar är fullt användbara som betalningsmedel vid den löpande konsumtionen och att det inte finns något penningtvättsbehov hos dessa aktörer.

Exempel på penningtvättsupplägg

En relativt enkel form av penningtvätt går ut på att mindre summor pengar döljs som spelvinster, till exempel på travbanan eller kasino (Kopp, 2004, Naylor, 2004, Lilley, 2003; Cabot och Kelly, 1998). En väg är att köpa vinstlotter eller vinstkuponger från någon som ännu inte löst in sin vinst. Den verkliga "vinnaren" får kanske mer kontanter än vinstlotten är värd och slipper besväret att lösa in lotten själv, och personen som vill tvätta de kriminella pengarna får ett dokument på att pengarna har ett legalt ursprung (Naylor, 2004). Kostnaden för penningtvätten är den överkurs som betalas för lotten eller kupongen. Det förekommer även att en vinnare hävdar att han eller hon ska dela vinsten med några medspelare, då har alla legitima skäl till att ha myck-
et pengar (Naylor, 2004).

Legala företag inom kontantbranscher (till exempel butikshandel eller restauranger) som distributören eller importören kontrollerar kan också användas för att tvätta pengar (Naylor, 2004; Levi, 2002). Som vi kommer att se under avsnittet om legala inkomster har forskning i Finland och Nederländerna funnit personer involverade i organiserad narkotikabrottslighet som även bedriver legala verksamheter, främst inom kontantbranscherna (van de Bunt och van der Schoot, 2003).

Är penningtvätt ett stort problem?

van Duyne m.fl. (2003) påpekar att lagstiftning och myndigheternas åtgärder mot penningtvätt inte lett till att särskilt många fall av penningtvätt har avslöjats. Mot detta kan argumentet anföras att lagstiftningen innehåller kryphål och att myndigheternas resurser är begränsade.

En annan möjlighet är att betydligt mindre summor pengar tvättas än vad flera av de ovannämnda forskarna och rättsväsendet anser vara fallet. De anmälningar van Duyne m.fl. (2003) känner till har främst behandlat pengar som flyttats, inte själva tvättningen i betydelsen åtgärden som får de kriminella pengarna att framstå som legala. Som stöd för det argumentet hänvisar forskarna till en FATF-rapport⁵ där inget tyder på att penningtvättsuppläggen blivit mer professionella. FATF:s uppgifter bygger dock på de uppgifter som medlemsstaterna rapporterar in, och rapportens kvalitet blir därmed något svårbedömd (van Duyne m.fl., 2003).

De svenska penningtvättsanmälningarna till Finanspolisen har successivt ökat i antal, delvis som en följd av att fler marknadsaktörer inordnats under lagstiftningen (Rikskriminalpolisen, 2004). Det är dock ett besvärande litet antal underrättelserrapporter som leder till förundersökning och åtal. Ett rimligt antagande är att det beror på att de brottsbekämpande myndigheterna inte riktigt har organisatoriska förutsättningar för och incitament till att inleda en förundersökning (jfr Korsell, 2003).

Alternativa betalningsvägar

En omdiskuterad funktion är så kallade underground banking systems. Som Gilligan (2001) påpekar är sådana system ytterst användbara för personer som är involverade i kriminell eller svart affärsverksamhet. Systemen är anpassade dels för den snabba globala ekonomin, dels för länder och regioner som saknar välutvecklade finanssystem (Brå webb-rapport 2006:2). Det är detta som är systemens styrka och gör dem användbara för personer med såväl legala som kriminella pengar. Un-

⁵ FATF står för Financial Action Task Force on Money Laundering och är ett mellanstatligt organ för att utveckla och stödja åtgärder för att bekämpa penningtvätt och terroristfinansiering (www.fatf-gafi.org).

derground banking bygger liksom narkotikahandeln på förtroende, det finns inga socioekonomiska skyddsnät för den som blir lurad.

Narkotikadistributörer kan även använda växlingskontor eller anlita anställda på finansinstitut som, mot en extra avgift på en till två procent av beloppet, illegalt växlar eller överför stora summor pengar åt en mindre skala klienter utan att fråga efter dokumentation (Desroches, 2005; Reuter och Truman, 2004; Wright, 2002). Det är dock ett riskfyllt projekt för båda sidor att hitta sin ”motpart” (Reuter och Truman, 2004).

Tidigare forskning: Försörjning av anhållna medlemmars familjer

Eftersom det legala samhällets sociala trygghetssystem inte helt omfattar aktörer på narkotikamarknaden är det möjligt att de sistnämnda har egna system för detta. Ett sådant kan vara att nätverken värnar och tar hand om anhållna medlemmars familjer.

Tidigare forskning: Falska handlingar

En form av säkerhetskostnad som uppstår kan vara att använda falska handlingar i syfte att hålla sig undan myndigheternas blickar. Napoleoni (2006) nämner att den främsta leveransen av falska identitetspapper kommer från Östeuropa, i regionen finns ”fabriker” som till en låg kostnad kan framställa handlingar av god kvalitet. Enligt uppgifter från en brittisk journalist kostar de falska handlingarna från Östeuropa 600 pund, i stället för de falska pass som finns att tillgå på den svarta marknaden för summor kring 7 000 pund (Napoleoni, 2006).

Falska dokument behöver inte enbart införskaffas i andra länder än där de ska användas. En nederländsk studie visar att lokala legala företag med finansiella problem tillverkar falska dokument på beställning (Politie, 2005). Det behöver inte vara endast identifikationshandlingar som förfalskas. Enligt Skatteverket används konkursmässiga bolag för att konstruera oriktiga kontrolluppgifter (Skattestatistisk årsbok 2005). Där är handlingen till synes korrekt, men uppgifterna felaktiga. Uppgifterna kan användas för att legitimera en hög levnadsstandard då man är i avsaknad av egentliga legala inkomster, men de kan också leda till att personen får del av det legala samhällets fördelar i form av bland annat pension och a-kassa. Även vid häleri förekommer att legala företag ”hjälp” till med att förfalska handlingar för att underlätta att stöldgods kanaliseras till den legala marknaden (Brå 2006:6).

Tidigare forskning: Inkasso

Indrivning av skulder är ett område där skillnader blir tydliga mellan verksamheter som bedrivs på den illegala respektive den legala marknaden. Den legala marknaden präglas av att en stat med myndigheter garanterar en rättsordning, det finns ett system för kreditupplysning, och det går att vända sig till kronofogdar och andra funktioner om affärskontrakt och betalningar inte respekteras. Då dessa funktioner saknas

på den kriminella marknaden har narkotikaentreprenörerna byggt upp egna system för att kunna driva in de skulder som uppkommer (jfr Van der Bunt och Van der Schoot, 2003; Svensson, 1996;). Ett sätt är genom hot och eller möjligen genom våld (Brå 2005:11). Ett rykte om att ha *kapacitet* att tillgripa våld om skulder inte betalas kan vara lämpligt från ett ekonomiskt perspektiv, det minskar de faktiska kostnaderna för att driva in skulderna (Kleiman, 1994). Rädslan för att bli utsatt för våld är tillräcklig för att få gäldenärer att betala sina skulder, därför behöver våld sällan användas.

I litteraturen finns en mängd exempel på hur skuldförhållanden utvecklas mellan leverantör och distributör respektive distributör och detaljist (se till exempel Svensson, 1996; Brå 2005:11; van Duyne m.fl., 2003). Dessa skulder kommer till polisens kännedom till följd av det ofta våldsamma sätt de drivits in på. Det är dock viktigt att ha i åtanke att skulder som drivits in på ett stillsammare sätt eller ”skrivits av” sannolikt inte kommer till de brottsbekämpande myndigheternas kännedom. Eftersom många studier visat att förtroende spelar en nyckelroll på narkotikamarknaden är det troligt att en stor del av narkotikaentreprenörerna sällan har några utgifter för indrivning.

För att använda begrepp från legala marknader kan de ovannämnda metoderna sägas handla om utmätning. Hela, eller så stor del som möjligt av skulden drivs in i form av kontanter eller värdefull egendom. Där kontanter och egendom saknas kan det i stället bli aktuellt att arbeta av skulden. På en legal marknad förekommer ett upplägg av liknande slag där skulden genom utmätning löpande dras på en del av lönen. Det handlar i grund och botten om samma fenomen som när en person fick hyra ett förråd och där ta emot ett narkotikaparti som avbetalning på en skuld som uppstått på narkotikamarknaden (Brå 2005:11). Det finns även fall där en smugglare som fått en last beslagtagn arbetade av skulden till producenten genom att fortsätta att smuggla för denne (van Duyne m.fl., 2003).

När skulder ska drivas in kan det finnas behov av särskild personal. De distributörer som vill upprätthålla ett våldsrykte kan behöva hyra in ”tuffa typer” för att hota eller skada anställda som varit illojala (Reuter, 1985). Det går att tala om *indrivare*, eller kanske den illegala marknadens kronofogdar, som naturligtvis inte håller sig till samma metoder som deras motsvarighet i det legala samhället. Vill det sig riktigt illa kan en *torped* blandas in. Flera europeiska forskare menar dock att våldsanvändningen på narkotikamarknaden är överdriven, visst förekommer det i enstaka fall, men hot om våld, eller distributörer och andra aktörer som lever på sitt våldsrykte är betydligt vanligare (Politie, 2005; van Duyne och Levi, 2005; Brå 2005:11).

Tidigare forskning: Korruption och annan påverkan

Vissa forskare är kritiska mot en strategi som alltför ensidigt riktar in sig på ”follow the money”. Skälet är att inte alla kriminella och svarta

pengar antas ställa till samhällliga problem (van Duyne m.fl., 2003). Faran som lyfts fram i litteraturen om kriminellt kapital är därför inte pengarna i sig, som kan användas till konsumtion på samma sätt som legala pengar, utan de risker som uppstår om kriminella pengar blir sammansvetsade med "upperworld" och där används för korruption. Det innebär att kriminella entreprenörer använder sina illegalt förvärvade medel för att skaffa sig inflytande i det legala samhället. De kända fall som finns av korruption tyder dock på att det främst är legala pengar som används för sådana syften (Brå, 2007; Gallant, 2005). Det finns dock ett antagande om att alla kriminella pengar korrumpierar, särskilt om de härrör från narkotika (van Duyne m.fl., 2003).

Bland de fall van Duyne och de Miranda (1999) identifierat där kriminella pengar har investerats i legala företag, har de mest framgångsrika investeringarna snarare skett med pengar från brottslig verksamhet av organiserad ekonomisk art än från narkotika. De ekonomiska brottslingarna har haft större kunskap om hur man investerar pengar i sina egna näringslivsgrenar.

I västvärlden förekommer visserligen att kriminella entreprenörer investerar pengar från brottslig verksamhet i den legala handeln och industrin, men det sker ytterst selektivt (van Duyne och de Miranda, 1999). Det är viktigt att göra nyanserade bedömningar av den organiserade brottslighetens inflytande på det legala näringslivet. Det finns enligt van Duyne och de Miranda (1999) enstaka exempel på tidsperioder, maffiagrupper och branscher där de kriminella entreprenörernas inflytande varit starkt, men det finns inga skäl att utmåla dem som ett betydande hot på ett mer generellt plan. Som Kelly, Schatzberg och Chin (1994) påpekar har personer med kopplingar till organiserad brottslighet, i de fall de infiltrerat det legala näringslivet, begränsat sig till småföretag.

Det inflytande som inte är kopplat till investeringar kan vara mutför-sök på ett mer personligt plan. En svensk studie visar att bland de tulltjänstemän som utsatts för otillåten påverkan, inklusive otillbörliga erbjudanden, hade en hög andel utsatts av organiserade smuglingsgrupperingar (Brå 2005:18). Internationell forskning visar också att det inte är ovanligt att mutor erbjuds myndighetspersoner, exempelvis tullpersonal, för att få in narkotikan genom tullen (Desroches, 2005, van Duyne m.fl., 2003). Det finns även enstaka fall av mutade poliser i en undersökning (Politie, 2005). Dessutom finns exempel på hur uppmärksamma revisorer på skattemyndigheter har mutats när de lagt märke till hur kriminella personers familjemedlemmar plötsligt fått mycket pengar för att förvärva egendom (Kopp, 2004). Även yrkesgrupper som inte undersökts i den svenska studien har drabbats av otillåten påverkan. Naylor (2004) menar att såväl trakasserier och hot som mutor förekommer när kriminella entreprenörer vill få banktjänstemän eller motsvarande att inte rapportera misstänkta fall av penningtvätt. Det finns

även rapporter om ”avgifter” eller mutor som betalats till konkurrenter på den illegala marknaden (Naylor, 2004).

En risk som personer verksamma på den legala marknaden tar när de hjälper narkotikaentreprenörer är svårigheten att säga nej i framtiden. Det finns en risk för utpressning, inte bara från den kriminella personen de bistått, utan även från andra som känner till handlingen (Wright, 2002).

Tidigare forskning: Vapen

Ett sätt att skaffa sig ett rykte om att använda våld kan vara genom att få tillgång till vapen. Vapenkostnaderna utgör dock en mycket liten del av de totala utgifterna för narkotikaentreprenörer (Levitt och Venkatesh, 2000). En nederländsk studie av den syntetiska narkotikamarknaden beskriver våld och skrämeltaktik som relativt ovanligt förekommande, men att kunna visa upp vapen var en vanlig strategi då hot förekom (Politie, 2005). Vapen är en resurs som kan komma till användning, och en symbol för att våld har utövats och kan komma att utövas även i framtiden.

Tidigare forskning: Svinn och stölder

Personer som är verksamma på narkotikamarknaden löper en risk att bli bestulna. Det kan röra sig om att konkurrenter stjälar produktionsresurser, som kemikalier eller smuggelgods (Politie, 2005; van Duynen m.fl., 2003). När bulvaner anlitas för penningtvätt finns dessutom en risk för att de stjälar pengarna som de ska tvätta eller smuggla. Eftersom stöldgodset utgörs av eller har en tydlig koppling till narkotika är det inte heller möjligt att anmäla brottet eller att få ut försäkringspengar som täcker förlusten. Narkotikaentreprenörer måste i stället helt och hållet lita till sina egna krafter.

Resultat: Extrakostnader för kriminell verksamhet

I det följande redovisas resultaten från den här studien när det gäller extrakostnader för kriminell verksamhet. Det är uppdelat på nio utgiftsposter.

Resultat: Täcklaster och lönnutrymmen

Till skillnad från legala varor måste transporten av narkotikan döljas så att den inte upptäcks av tullen och andra myndigheter eller av konkurrenter som vill stjäla varan. Det finns en uppsjö av möjligheter för att dölja narkotikan. Frågan som ska besvaras här är om det kan ses som en utgiftspost för narkotikaentreprenörerna.

I de lagförda smuglingsfall som tas upp i doms- och förundersökningsmaterialet finns en handfull fall där lönnutrymmen byggts i smuglingsfordonet, som oftast är en personbil. Det kan röra sig om ombygg-

da frambalkar, golv, utrymmen under bagageutrymmet, håligheter i bildörrar eller andra lönnutrymmen. Andra exempel rör flaskor eller burkar med narkotika i bensintanken, paket i reservdäck eller i brandsläckare och gasbehållare i bilen, men även mindre avancerade gömställen som under baksätet eller i framstolarnas ryggstöd.

Vi saknar uppgifter om hur höga kostnaderna är för att konstruera dessa lönnutrymmen. Några utrymmen har definitivt krävt hög yrkeskompetens och har säkerligen tagit lång tid att bygga, det finns också tecken på att bilmekaniker regelmässigt anlitas av någon aktör. Med tanke på att skickligt utförda lönnutrymmen anses öka möjligheten att få narkotikapartierna över gränsen är det inte förvånande att stora resurser läggs på att bygga sådana.

Några kurirer och smugglingsorganisatörer tror sig, genom vad som närmast kan betecknas som forsknings- och utvecklingsverksamhet, ha funnit hur man lurar narkotikahundarna i tullfiltret. Bland de upptäckta fallen finns dock mindre lyckade försök där hundarna spårat upp narkotikapaketer som varit täckta med kaffepulver, alternativt varit behandlade med parfym eller bensin. Det handlar knappast om några kännbara utgifter, men om smugglaren är oförsiktig kan rimligen narkotikan ta skada och partiet förlora i värde.

Det finns inte särskilt många upptäckta fall som involverar täckklaster. I de enstaka fallen har det handlat om att narkotika doldes under lådor med snittblommor, att påsar med narkotika hängde under en varubil eller låg i en lastbil som transporterade grönsaker och att narkotika låg inuti godispaket. Själva täckklasterna var i de flesta fall inte särskilt dyra där de inhandlades. Grönsakerna verkar i det ena fallet ha konsumerats av anhöriga till narkotikadistributören, likaså godiset. I ett fall där täcklasten var grönsaker hade flera ton grönsaker köpts in för ca 70 000 euro, men dessa varor såldes till en fruktfirma som inte var inblandad i narkotikahandeln. En intervjuperson berättar:

Helst vill man använda sig av en legal infrastruktur, till exempel tomatlådor, som går till en grönsaksgrossist. Detta beror på att tullarna endast är tränade på att se det onormala. Tomatgrossisten lossar bara tomatlådor ur containern eller lastbilen. /.../ Täcklasten är ingen kostnad, för den som har beställt tomaterna vet inget om haschet.

I de ovannämnda fallen fanns inte några kännbara utgifter för att göra sig av med täcklasten på det sätt som en holländsk studie funnit (Politie, 2005). Detta trots att täckklasterna i denna undersöknings material innehöll liknande produkter som tas upp i den holländska studien.

När det gäller de riktigt stora transporter som materialet fångat in blir dock en helt annan organisation synlig. En distributör fick narkotika förpackat i videokassetter som transporterades i en långtradare, en annan person i kontainrar med grönsaker eller liknande. I materialet finns ytterst få fall med sådana stora transporter, varför uppgifterna är svårbedömda, men det är tydligt att användningen av täckklaster i såda-

na mängder kräver att fler personer involveras. Om det rör sig om personer som har legala arbeten blir arvodena höga. Grossister för legala varor kan få mellan 100 000 och 500 000 kronor per lossning av täcklasten enligt en intervjuperson, men då döljer sig åtminstone ett ton cannabis i transporten. Det rör sig inte om så många lossningar per år, men det legala företaget blir beroende av dessa pengar.

En intressant iakttagelse i materialet är att samtliga fall som beskriver ett mer organiserat eller sofistikerat sätt för att dölja narkotikan, gäller transporter över nationsgränser. I de, betydligt färre, fall där narkotikan transporteras inom landet finns ytterst få exempel på sådan uppfinningsrikedom. När det gäller transporter inom Sverige har narkotikan ofta legat i en bil eller en i väska i en bil, eller innanför transportörens kläder. Med andra ord har det inte funnits några utgifter utöver transportkostnaderna. Dessa fall involverar oftast assistenter, många gånger personer med egna missbruksproblem. Narkotikan har påträffats under en matta i bilen, legat i ryggsäckar i bilen, stått vid någons fötter eller helt enkelt kastats ut genom bilfönstret under en biljakt. Om detta är en funktion av vilka fall som upptäckts, vem som organiserar transporten eller om det beror på att upptäcktsrisken upplevs som större vid passering genom tullkontroller, vilket motiverar utgifter (om än blygsamma) för att dölja narkotikan, kan vi inte veta säkert, men skillnaden är i alla fall tydlig i denna studies material.

Något som talar för att den låga upplevda risken för upptäckt är en del av förklaringen är följande. Materialet som helhet indikerar att med ökade risker för upptäckt (faktiska eller upplevda) ökar även utgifterna för transport. Det kan röra sig om att leverantören som själv smugglat in narkotikan i Sverige upplevt att tullkontrollerna hårdnat och därför klart deklarerar att det svenska nätverket får leja en egen kurir till att hämta narkotikan om de vill fortsätta att köpa narkotika från samma källa. Ett annat exempel är användandet av kurirer som har en stark förankring i det legala samhället, där som ovan konstaterats, även legala transporter använts som täcklast.

För att sammanfatta medför vissa mer organiserade och sofistikerade smugglingsupplägg utgifter för täcklaster och lönnutrymmen. Det rör sig ytterst sällan om dyrare täcklaster, och i dessa fall kan man rimligen sälja av täcklasten på en andrahandsmarknad eller liknande. Utgifterna för lönnutrymmen består främst av kostnader för arbete och i relativt begränsad utsträckning av materialkostnader. Eftersom samma smugglingsfordon ofta används ett par gånger blir det ingen större utgift totalt. Eftersom transporten av narkotika över nationsgränserna upplevs vara det känsliga är det troligt att narkotikaentreprenören och dennes assistenter blir allt oförsiktigare ju längre från gränsen de kommer. Detta är något som bör kunna utnyttjas i narkotikabekämpningen.

Resultat: Överlåtelse av egendom

Det finns några olika former av överlåtelser i materialet. Det kanske synligaste typfallet i doms- och förundersökningsmaterialet är då smuglingsfordon skrivits över på kuriren, trots att det är uppdragsgivaren som köpt in fordonet. I vissa fall var fordonet en del av lönen och skulle med andra ord tillfalla kuriren efter avslutat uppdrag. Eftersom fordonet utgör ett arvode in natura, som rimligtvis minskar den kontant utbetalda lönen, utgör bilen inte någon extra kostnad. Till detta kommer att överföringen av fordonet dels sker för att underlätta gränspassager, dels för att fordonet inte ska kunna användas för att spåra uppdragsgivaren. I sådana fall är överlåtelsen ur narkotikaentreprenörernas synvinkel en blygsam kostnad med tanke på vikten av att skydda narkotikan vid gränspassager och att skydda leverantörens identitet. Materialet visar på flera fall där fordonet registrerats på personer som menar att de var ovetande om registreringen, ofta är dessa personer kvinnor. Det är många gånger oklart om personerna ifråga lejts och erbjudits någon betalning eller om de bara utnyttjats utan sin vetskap.

En annan form av överlåtelse av egendom handlar om att en aktör på narkotikamarknaden ser till att fjärma sig från egendom som har införskaffats med hjälp av pengar från (narkotika)brottslighet. Det rör sig om bostäder, dyra bilar och motorcyklar som registrerats på nära anhöriga och vänner. I de fall den gemensamma bostaden eller fordonet står på en person i samma hushåll kan det naturligtvis inte uteslutas att egendomen faktiskt tillhör personen den är registrerad på. I några av fallen berättade dock narkotikaentreprenören att det var hans eller hennes egendom. Ett vanligt sådant exempel är följande, det framstår tydligt att det är narkotikaentreprenören själv som använder bilen.

En narkotikaentreprenör hade smak för dyra bilar. Han köpte en begagnad BMW för närmare 200 000 kronor kontant. Den betalades med tusen- och femhundrakronors-sedlar. Samma dag registrerades den på en bekant till entreprenören. Detta upplägg har använts tidigare, det gällde även då en BMW.

Det är sannolikt att det inte innebär några större kostnader för att registrera egendom på anhöriga, allra helst om dessa kan bruka egendomen. En intervjuperson berättar att det ofta handlar om vänskapshandlingar eller att man byter tjänster med varandra. I de fall någon utomstående person används, och det framgår vad denne betalats, handlar det om blygsamma summor. En man fick 2 000–3 000 kronor för att stå som ägare till en bil, förutom att den verkliga ägaren ersatte honom för försäkringskostnader och liknande. I något fall har bilar registrerats på någon annan i syfte att undvika att Kronofogdemyndigheten skulle mäta ut fordonet eller för att dölja egendom för att slippa betala underhåll för barn.

Inte bara fysisk egendom kan överlåtas. Det finns också några fall i doms- och förundersökningsmaterialet samt underrättelsematerialet där en flickvän eller vän stått som firmatecknare för en narkotikaentreprenörs legala rörelse. I ett fall hade flickvännen bevisligen inte haft någon insyn i den legala affärsverksamheten, utan enbart haft ställningen att skriva under dokument.

Sammanfattningsvis är överlåtelse av egendom något som förekommer i relativt stor utsträckning, men det betalas sällan ut pengar för sådana tjänster. I så fall handlar det enbart om småsummor. Vanligare i materialet är i stället att personerna byter tjänster med varandra eller att tjänsten motiveras av släkt- eller vänskapsband. Dessa resultat är i linje med internationell forskning, trots att svensk lagstiftning i dagsläget inte har lika långtgående konfiskeringsmöjligheter som exempelvis Storbritannien har.

Resultat: Kontanthantering och penningtvätt

En intressant iakttagelse i doms- och förundersökningsmaterialet är att många åtalade personer, hos vilka stora summor kontanter hittats, hävdar att de vunnit pengarna genom spel eller ärvt pengarna efter någon släkting. En intervjuperson berättar:

Arv är en bra sak. Jag vet en person som ärvde mycket pengar efter en släkting, han använde upp arvspengarna, men sparade alla dokument, så den summan pengar kunde han hela tiden ha disponibel utan misstanke.

Även om det i denna berättelse fanns dokument som styrkte arvet är det ytterst få av fallen där arv eller spelvinster anges som källan där det går att tala om penningtvätt, eller försök till penningtvätt. Att löst säga att det handlar om spelvinster är knappast tillräckligt för att det ska vara fråga om en konstruktion av en falsk legitim källa. I några fall har personerna dock haft spelkvitton som styrker vinsten; i ett fall låg vinstbekräftelsen inlåst i ett kassaskåp, i ett annat förvarades kvittona hemma hos en anhörig. En sådan noggrann förvaring av vinstkvitton ter sig något misstänkt. En intervjuperson berättar om hur han tvättade pengar genom vinstkvitton:

Jag föredrar att köpa en mindre bong, betala 12 000 för en bong på 10 000 kronor. Annars blir det problem för "vinnaren" att förklara var pengarna kommer ifrån. Jag har främst använt travbongar. Det gäller att lägga upp sitt liv så att man spelar mycket, eller att det ser ut som om man spelar mycket. Så att vinster inte sticker ut. Jag spelade aldrig, men var ofta på travbanan och fikade och låtsades som jag spelade och ibland som jag vann. Ungefär var tredje vecka gick jag och kasserade in en "vinst", gärna hos samma kassörska. Det var bra att vara trevlig mot henne, kanske köpa blommor eller choklad till henne, då kunde jag vara säker på att hon kom ihåg mig, och kunde vittna om att jag ofta var på travbanan och spelade mycket. Jag hade en kille som jag regelmässigt

köpte vinstbongar från, det var bättre med många småvinster i stället för enstaka stora vinster, de väcker ingen misstänksamhet.

I materialet finns det dock mindre tidskrävande sätt att skapa en falsk legitim källa om man endast är ute efter att legitimera ”mindre” belopp. I domsmaterialet finns en åtalad person som menade att de pengar polisen hittat härrörde från ett kreditinstitut, där han hade lånat precis den summa som återfanns. Kostnaderna blir här räntor och andra avgifter knutna till lånet. En intervjuperson gjorde på samma sätt:

Jag tog ett banklån på 200 000 kronor. Då kunde man alltid ha 200 000 kronor på sig kontant. Det var en enkel försäkring.

Finns det några andra faktorer eller förhållanden i doms- och förundersökningsmaterialet som kan tolkas som indikationer på penningtvätt? Penningbulvaner, det vill säga personer som växlar eller skickar andras pengar elektroniskt förekommer i några fall. Det framgår av förundersökningsmaterialet att åtminstone en aktör föredrog att använda dem eftersom Western Union Money transfer kräver legitimation. En intervjuperson brukade växla pengarna själv om det inte var bråttom, då kunde han exempelvis genom att växla låga belopp under en längre tidsperiod undgå rapportering. Då stora summor pengar behövde växlas på kort tid användes penningbulvaner. Det finns ett flertal exempel i materialet på precis detta, nämligen hur olika nätverk har anpassat sig efter växlingskontorens rapporteringsrutiner. Ett illustrativt exempel är:

Flera olika medlemmar i nätverket gjorde växlingar på under 70 000 svenska kronor på olika Forexkontor under en veckas tid. Totalt växlades över en halv miljon svenska kronor till euro. Sedan lämnades pengarna sannolikt över till en person som hade direktkontakt med leverantören.

Detta nätverk, och många andra aktörer i materialet, växlade pengar på vanliga växlingskontor. En intervjuperson hade inga speciella strategier för att undgå rapportering: ”folk skiter i att du växlar stora summor”.

En annan yrkeskategori kopplad till pengahantering är penningkurirer. De kan användas dels för att transportera betalningar för ett parti, dels för att transportera intäkter från narkotikahandel och annan brottslighet. En intervjuperson som smugglat narkotika berättar att det var vanligt att man transporterade pengar för narkotikan ena vägen och narkotika andra vägen. I andra fall sattes pengar in på ett bankkonto strax innan eller i anslutning till att narkotikan överlämnades.

I de fall där det framgån att transport av vinster ägt rum tyder materialet på att personen inte transporterat narkotika, utan endast lejt i syfte att utföra penningtransporter. En intervjuperson berättade att han inte lät en penningkurir transportera mer än 1–2 miljoner kronor åt gången. Det var på grund av risken för att kuriren skulle bli rånad, men

det fanns också ett annat skäl: ”Det får inte vara så stora summor så personen i fråga lockas att dra till Bahamas med pengarna.”

Intervjupersonen skickade svenska pengar med kuriren, pengarna växlades sedan vid växlingskontor utomlands, som tar en viss procent för att göra det ”off the record”. De svenska pengarna växlades till euro i höga valörer. Anledningen till att växlingen skedde i utlandet var att kursen var bättre där. Eftersom en hel del pengar måste växlas, företrädesvis till euro, som betalning för narkotikan blir växlingskurserna viktiga. Med en annan intervjupersons ord: ”Det är viktigt att hålla reda på växlingskurserna, annars kan man förlora mycket pengar.” Från en förundersökning finns en historia om ett växlingskontor som erbjöd samma tjänst:

Föreståndaren på ett växlingskontor i en storstad växlade efter stängningsdags pengar åt en narkotikaentreprenör. Föreståndaren tjänade pengar genom växlingskursen som användes. I anteckningar som fördes av personen som lejdes för att utföra växlingarna framgick att föreståndaren fått dricks medan han själv fått betalt för arbetet. I ett exempel där växling sannolikt har skett av motsvarande ungefär 300 000 svenska kronor till euro fick föreståndaren 50 euro i dricks och penningbulvanen fick 1 300 euro som betalning. Det är okänt hur mycket sämre växlingskurs penningbulvanen fick, men det framstår ändå som om kostnader för personal var större än för själva växlingen. Det handlade om förhållandevis stora summor som växlades vid varje tillfälle, mellan 100 000 och 300 000 svenska kronor.

Det finns också något fall från förundersökningar och intervjuer där huvudmannen eller någon av dennes närmaste personer själv flugit eller åkt bil med en väska med pengar. Frågan som kvarstår är om förekomsten av penningkurirer är ett säkert tecken på penningtvätt. Penningkurirer kan användas såväl för att tvätta pengar, det vill säga som ett led i att konstruera en falsk legitim källa, som för att helt enkelt transportera kriminella pengar. Det är endast i de fall där pengarna utgörs av narkotikavinster som det är meningsfullt att tala i termer av penningtvätt. Betalningen för narkotika behöver inte tvättas då pengarna går till en narkotikaleverantör och inte in i den legala ekonomin.

I materialet dominerar de rena betalningarna, där ytterst lite gjorts för att dölja överföringen och ännu mindre för att konstruera en falsk legitim källa. Anmärkningsvärt är att betalningen i några fall faktiskt skett via överföringar mellan konton som tillhör de inblandade personerna. Dessa fall rör främst slutkunder eller detaljister som betalar för sin narkotika. En anledning till att vi vet mindre om hur narkotikavinster hanteras är att intervjupersonerna hellre berättade om narkotikaverksamheten och betalningar med direkt anknytning till narkotika. Många aktörer i det samlade materialet har dock ”bränt” pengarna genom olika former av konsumtion, något som utvecklas under rubriken Privata utgifter. Regelrätt penningtvätt blev därför aldrig nödvändig.

Trots detta finns några fall där relativt avancerade penningtvättsuppbygg avslöjats eller betalningar varit svåra att följa. I några fall handlar

det om att man har använt ”informal value transfers”. Materialet visar på enstaka personer som i storstädernas förorter drivit sådana betalningssystem som har använts av personer i domsmaterialet. I två förundersökningar beskrivs dessa system av anhöriga, som inte själva använt systemet och därför har begränsad kunskap om hur allt fungerade. Båda framhöll dock att de hört att det från ett ekonomiskt perspektiv var mycket fördelaktigt att använda systemen. I det ena fallet var avgiften för att förmedla pengar endast 100 kronor. Förmedlaren betalade direkt ut pengarna i det aktuella landet, så det var inte endast ett billigt utan också ett effektivt system från narkotikaentreprenörens perspektiv. Vilka valutakurser som erbjöds är dock oklart i båda fallen. En intervju-person hade kännedom om ett liknande betalningssystem. Där var avgiften endast en procent över den Western Union tog, men det ställdes färre frågor hos den informella betalningsförmedlaren.

Det finns dock mer information i det fall där en åtalad haft ett eget betalningssystem:

En man säger sig ha ”hjälpt landsmän att skicka pengar” till ursprungslandet. Han tog emot euro från landsmän och misstänks vid sidan av att förmedla andras pengar ha skickat egna pengar som tjänats in genom narkotikaaffärer som han använde i sin verksamhet där han sålde bilar till ett afrikanskt land. När pengarna tagits emot ställde en kontakt till mannen medel till förfogande på plats i ursprungslandet.

Det finns med andra ord ytterst få exempel på penningtvätt i ordets mer kvalificerade bemärkelse, det vill säga att personen ifråga försöker eller har lyckats konstruera en falsk men legitim källa varifrån pengarna kommer. En invändning som kan riktas mot detta är naturligtvis att tvättade pengar framstår som legala pengar och därför inte väcker uppmärksamhet (jfr även Osório Machado, 2006; van Duyne och de Miranda 1999). En annan invändning kan vara att de brottsbekämpande myndigheterna har begränsade resurser och därför inte prioriterar att utreda penningtvätt. En rimlig tolkning är dock att den svenska narkotikamarknaden är relativt småskalig och att eventuella vinster ska spridas på många händer. Därför finns det inget större behov av penningtvätt för flertalet aktörer, även om det naturligtvis finns enstaka undantag. Flera intervju-personer resonerar i liknande termer – en stor del av vinsten konsumeras upp. Några intervju-personer framhåller dessutom att det inte finns ett behov av att tvätta pengarna, eftersom inga kontroller sker, speciellt inte om pengarna investeras i utlandet. Ett tydligt svar är följande:

”Varför ska jag tvätta pengar? Det räcker med att växla pengarna till euro och skicka dem utomlands.”

För att återgå till argumentet om att det är svårt att göra stora vinster på den svenska narkotikamarknaden är det viktigt att påpeka att där

tecken på kvalificerad penningtvätt identifierats i materialet finns oftast en annan brottslighet vid sidan av narkotikabrottsligheten. De pengar som intervjupersonerna berättar att de tvättade kom från rån, trafficking eller vapenhandel. I doms- och förundersökningsmaterialet finns penningtvätt i fall med ekonomisk brottslighet, skattebrott och smuggling av bilar, alkohol eller cigaretter. Ekonomisk brottslighet fanns i ett fåtal fall med i bilden, där användes gärna egna firmor för penningtvätt. I ett fall var upplägget väldigt enkelt, köparna satte in pengar som betalning för narkotika på säljarens företagskonto. På så sätt framstod intäkterna som legala inkomster av näringsverksamhet. När de brottsbekämpande myndigheterna hittade narkotika hos köparna var det dock inte särskilt svårt att spåra vart pengarna tagit vägen. Huvudmannen hade i ett annat fall bekanta som fungerade som målvakter för ekonomisk brottslighet, i ytterligare fall har den åtalade haft konkursmässiga bolag där underlaget för transaktioner saknats i viss omfattning. I dessa fall fanns tecken på mer kvalificerade penningtvättsförsök. Till detta kommer en narkotikaentreprenör i materialet med ett förflutet som banktjänsteman, det är föga förvånande att även denne person använde banksystemen i förhållandevis hög utsträckning. Dessa exempel är visserligen få, men även andra forskare har noterat att det krävs en omfattande kunskap om de finansiella systemen för att kunna tvätta pengar, något som inte fås genom narkotikahandel (se exempelvis Reuter och Truman, 2004).

En intervjuperson antydde att revisorer kan användas för att tvätta pengar, men ville inte utveckla på vilket sätt detta sker. En annan intervjuperson berättade att kriminella MC-gäng var en bra partner vid penningtvätt, denna gång skedde det genom falska fakturor. Ytterligare en intervjuperson kände till konkurrenter som byggt hotell utomlands och sedan sålt dem, syftet var inte att gå med vinst genom affären utan att kunna redovisa att pengarna kom från en legal hotellförsäljning.

Eftersom penningtvätt både är en ovanlig och komplex process är det svårt att bedöma kostnaderna för dessa tjänster. Två intervjupersoner uppskattar att penningtvätt kostar mellan tio och 30 procent av det belopp som tvättas. Det är de bedömningar som finns att tillgå och de ska naturligtvis betraktas med största försiktighet, men siffrorna ligger inom de intervall som tidigare forskare funnit.

För att sammanfatta förekommer kvalificerade penningtvättsupplägg i få fall. Där de finns kan de ofta kopplas till annan brottslighet än narkotika. För narkotikaentreprenörerna handlar det snarare om att livsstilen inte ska väcka alltför mycket uppmärksamhet. Detta försöker de uppnå genom att ta mindre banklån eller genom att helt enkelt hoppas att myndigheterna inte ifrågasätter deras historier om arv och spelvinster som ofta inte kan styrkas. Det går dock inte att undkomma en del utgifter för kontanthantering. När narkotikan ska betalas behöver de svenska kronorna växlas om till andra valutor, ofta euro. I denna process kan personer som växlar eller som skickar pengar behöva anlitas.

Narkotikaentreprenörer strävar efter att skaffa sig en fördelaktig växlingskurs, eftersom det i längden finns stora pengar att vinna genom detta.

Resultat: Försörjning av anhållna medlemmars familjer

Det finns inga tecken i materialet på att ett nätverk eller andra narkotikaentreprenörer gått in och försörjt häktade eller intagna medlemmars familjer. Däremot finns enstaka fall där medlemmar i nätverk eller deras assistenter (personer som bistått medlemmar med att utföra tjänster knutna till narkotikahandel eller pengahantering) hjälpt anstaltsinterners familjemedlemmar. Det har i de fallen handlat om att förmedla internens pengar till familjen eller se till att de har allt de behöver. Den senare funktionen är snarare ett socialt skydds nät än en ren ekonomisk funktion och kan tolkas som ytterligare ett exempel på hur aktörer på narkotikamarknaden på egen hand skapat system som liknar det legala samhällets sociala skydds nät.

Sammanfattningsvis är försörjning och omsorg om anhållna medlemmars familjer ingen synlig utgift i materialet. I de få fall där det framgår att pengar eller annat förmedlas till familjemedlemmar bekostas det av internen och inte av nätverket.

Resultat: Falska handlingar

Falska handlingar förekommer hos ett tjugotal personer i materialet. Det är framför allt i form av identifikationshandlingar som pass och körkort, men även resedokument förekommer i något fall. Materialet innehåller bara några prisuppgifter. Ett förfalskat pass och körkort kunde köpas i ett annat namn för 10 000 kronor, ett annat förfalskat pass kostade runt 13 000 kronor, ett förfalskat afrikanskt resedokument gick att få för under hundra kronor. I vissa fall har behovet av falska handlingar varit stort, då personen ifråga inte fick vistas i Sverige. Ett talande exempel är en person som använde minst fem olika namn. Denne var villig att betala över 30 000 kronor för ett falskt holländskt pass. Med andra ord varierar utgifterna för falska handlingar stort beroende på vilken typ av dokument det gäller.

Det finns exempel på att identiteterna som användes var uppdiiktade, men det förekommer även att en annan ovetande persons identitet har "lånats". I några fall visade det sig att narkotikaentreprenören under en annan identitet tidigare dömts för grova narkotikabrott eller liknande allvarlig brottslighet i ett annat EU-land. Enstaka exempel finns också på att personen tidigare dömts i Sverige under ett annat namn. Det gäller inte enbart kurirer utan även distributörer på den svenska narkotikamarknaden. Endast ett fall involverar ett nätverk där större delen av medlemmarna har haft falska handlingar och identiteter, det var vanligare att någon enstaka person i ett nätverk använde sig av det.

För att sammanfatta är falska handlingar något som endast var aktuellt för ett mindre antal narkotikaentreprenörer. I vissa fall var de villiga

att betala tiotusentals kronor för falska identitetsdokument, ibland för att dölja tidigare lagförd brottslighet.

Resultat: Inkasso

Det finns några fall i materialet där personer som tagit emot pengar som narkotikaförsäljare varit skyldiga en distributör eller leverantör. Det handlar om allt från personer som utfört dessa uppgifter inom ramen för en väntjänst och därmed typiskt sett inte avlönats, via personer inom nätverket vilkas uppdrag innefattar att driva in skulder, till personer utan direkt koppling till narkotikaverksamheten som hyrts in för att driva in pengar. I det vanligaste scenariot handlar det om oreglerade krediter som skulle drivas in, men det finns även enstaka fall med stölder av pengar eller narkotika.

Flera intervjupersoner framhåller att de försökte lösa kreditproblem på ett diplomatiskt sätt. I doms- och förundersökningsmaterialet återspeglas också hur många aktörer väljer att inte driva in skulder som uppstår genom krediter. En intervjuperson säger: ”Om någon inte betalar en skuld avbryter man bara samarbetet.” Skulderna kan också arbetas eller skrivas av, detta utvecklas under rubriken ”Skulder och krediter” nedan.

En risk med att skriva av skulderna är enligt några intervjupersoner att narkotikaentreprenören kan få rykte om sig att vara svag. Det kan medföra att även andra aktörer inte bryr sig om att redovisa. Som en intervjuperson formulerade det: ”Ryktet sprids om att det är säkert att blåsa dig.” I ett förundersökningsfall har återförsäljare fått erbjudanden om att tjäna extra pengar genom att hota och eventuellt ”klå upp” andra återförsäljare som inte redovisat sin narkotikaförsäljning. Att be någon i den egna kretsen att driva in pengar kan vara ett sätt att varna alla återförsäljare för konsekvenserna om man inte betalar i tid. Ur aktörens synvinkel är det ur ekonomiskt hänseende ett effektivt sätt att handskas med krediter, man har endast utgifter för att hota en återförsäljare, men alla återförsäljare blir varnade och möjligen angelägnare om att redovisa i tid (jfr spridningseffekter gällande otillåten påverkan i Brå 2005:18).

De mer eller mindre våldsamma indrivningar som återspeglas i materialet kan se ut på olika sätt. Som visas i avsnittet Vapen nedan har långt ifrån alla aktörer på narkotikamarknaden sina egna vapen. I en förundersökning framgår att en åtalad person ringer runt och söker ett vapen. Han ska ut och driva in en skuld tillsammans med en person som har koppling till ett kriminellt MC-gäng. I något enstaka fall har tyngre grupperingar och nätverk hotat att skada anhöriga om skulden inte snabbt återbetalas. I några fall har kvinnliga detaljister eller partner till detaljister utsatts för hot om våld eller våldtäkt.

En intervjuperson påpekar att våld är vanligare där affärsrelationen är frostig. Där det finns ett nära samarbete är våldet betydligt mer ovanligt. Vissa aktörer, enligt flera intervjupersoner en ”yngre skola”, är

dock mer benägna att använda våld än de aktörer som tillhör den ”äldre skolan”. Våld undviks av vissa med hänvisning till att det drar till sig myndigheternas blickar. Därför är det inte förvånande att det finns betydligt fler fall med hot än fall där dessa satts i verket. Ett tydligt indrivningsfall är följande historia:

En person hade hamnat i skuld på några tusen kronor för amfetamin som inte redovisats i tid. Säljaren satt häktad men ville ha in pengarna och en annan person hade därför fått i uppdrag att driva in skulden. Indrivningen hade skett genom knivhot men även genom att ”indrivaren” hade sprutat en brandfarlig vätska på den skuldsatte personen och hotat att tända på.

Trots detta finns det på basis av materialet inte fog för att säga att narkotikamarknaden präglas av våldsamma indrivningsförsök. Många av indrivningarna har gått ganska lugnt till. En förklaring dragen till sin spets kommer från en intervju:

Man vill ju inte döda killen, då får man ju inga pengar alls. När någon misskött en kredit har man ett möte, där man fastställer hur mycket personen kan betala. Man kommer överens om en rimlig summa. Sen beror det på hur han har gjort bort sig, man har lite större förståelse om han har blivit blåst, samtidigt är det hans ansvar att inte bli blåst, att klara sina krediter uppåt. Jag vill inte låta hjärtlös men det är hårda regler i den här branschen. En gång sköt jag en kille i knäet för 30 000 kronor, man måste markera att man menar allvar.

Doms- och förundersökningsmaterialet samt intervjuerna behandlar ett tjugotal fall där skulder drivs in, i några av fallen anges hur indrivaren betalats. Det vanligaste ”avlönings sättet” i materialet är att indrivaren får en andel av beloppet som ska drivas in. Ett exempel från en förundersökning handlade om en person som om han drev in 70 000 kronor från en person skulle få behålla 20 000 kronor för besväret. En intervju person berättar att skulden kan säljas i stället:

Oftast försökte man lösa problemet på ett så diplomatiskt sätt som möjligt. Om inte detta fungerade så var en utväg att sälja skulden. Det finns två sätt som en skuld kan säljas på. Den ena är att man till exempel säljer en skuld på 100 000 kr för 50 000 kr. Ett annat sätt är att man säljer hela skulden och sedan lägger indrivaren på sin ränta själv vid själva indrivningen. De personer som skulderna säljs till är inte personer på narkotikamarknaden utan de kommer oftast från andra kriminella miljöer.

I ett annat fall uppgav gäldenären att indrivaren själv hade kontaktat honom och erbjudit sina tjänster. Beloppet som skulle drivas in uppgick sannolikt till 150 000 kronor och skulle drivas in från en revisor. Indrivaren hade begärt 30 000 kronor. Gäldenären tyckte att 10 000 var mer rimligt, men indrivaren vägrade förhandla ner priset, i så fall fick gälde-

nären hitta någon annan till uppgiften. Skulden drevs in utan hot eller våld. Detta system, att indrivaren får en del av beloppet som ska drivas in alternativt köper skulden, leder till att det rimligen är svårare att arbeta av skulder när de väl går till indrivning. Indrivaren vill ha betalt i kontanter. I materialet finns dock ett fall där indrivaren tog en bil i pant eftersom den skuldsatte inte kunde betala på annat sätt. Det kan tolkas som att viss flexibilitet fortfarande finns i systemet.

En intervjuperson, som även drivit in pengar, berättade att han aldrig köpte skulder som var mellan kriminella personer, ”där måste man vara beredd att gå långt för att få sina pengar”. Dessutom kan kriminella personer driva in sina egna skulder, så det är inte alls lika lönsamt, menade intervjupersonen.

För att sammanfatta strävar många aktörer på narkotikamarknaden efter att lösa kreditproblem på ett smidigt och diplomatiskt sätt. Avbetalningsplaner, tillfälliga köpstopp gällande narkotika eller avbrutna samarbeten är vanliga konsekvenser av skuldproblem. I vissa fall anlitas dock indrivare, antingen mot en kontant betalning eller genom att de köper skulden. En professionell indrivare är välbetald i förhållande till många andra yrkesgrupper på narkotikamarknaden. Hot är i sådana lägen inte ovanliga, och i enstaka fall har hotet realiserats. Våld undviks som affärsmetod av de flesta narkotikaentreprenörer då det drar till sig myndigheternas uppmärksamhet.

Resultat: Korruption och annan påverkan

Korruption är den form av otillåten påverkan vi har frågat intervjupersonerna om, eftersom det är den tydligaste ekonomiska formen av otillåten påverkan. Korrumpierande investeringar i näringslivet går inte att identifiera i denna undersöknings material. Investeringar diskuteras i större detalj under en särskild rubrik nedan.

I såväl intervju-, som i underrättelse-, förundersöknings- och domsmaterialen finns fall där tulltjänstemän mutats. Det har i flera av fallen skett utanför Sverige. En åtalad har till exempel betalat motsvarande ungefär 400 kronor för att komma före i kön till gränspassagen, i ett annat fall har några tusen betalats till tulltjänstemän för att ta sig igenom tullen utan kontroller. Ett smugglingsnätverk hade antingen mutat eller placerat personer som såg till att resväskor med narkotika inte blev granskade, inte heller detta gällde svensk tullpersonal. I ett förundersökningsprotokoll nämns kostnaden för att muta en tulltjänsteman som varierande mellan 2 000 och 30 000 euro, det är oklart vilka nationsgränser det handlade om. Vad som framstår som klart är att i de fall mutor mot tulltjänstemän förekommer handlar det om att få personen att inte agera, att släppa igenom narkotika eller att se till att kontroller inte äger rum.

Andra intervjupersoner känner inte till någon gång då svensk tullpersonal mutats. Flera menar till och med att det i stort sett är omöjligt att göra något sådant. Det är dock ofta transportörens ansvar att ta sig

igenom tullen, och hur detta sker engagerar de sig inte i. Från en intervju i samband med *Narkotikabrottslighetens organisationsmönster* (Brå 2005:11) erbjöds en tulltjänsteman en större summa pengar för att lämna ut tjänstgöringslistan vid en tullstation, vilket är ett påverkansförsök i syfte att uppnå aktivitet, inte passivitet (jfr Brå 2005:18). En intervju-person i denna studie påpekar att det är förhållandevis dyrt att muta myndighetspersoner i Sverige:

Det är dyrare att muta någon i Sverige än i till exempel Östeuropa. Det beror nog på att lönerna är högre här, de (myndighetspersonerna) sätter större värde på tjänsterna eftersom de kan klara sig utan pengarna.

Även om tulltjänstemän har en nyckelposition när det gäller att stoppa införsel av narkotika, och narkotikaentreprenörer därför kan se ett behov av att påverka dem, finns andra centrala myndighetsfunktioner. Ett tydligt exempel kommer från intervjumaterialet.

En intervju-person berättar att han hade växt upp med en person som sedan blev polis. Denne person hade inte läckt några detaljer, men hade ringt och berättat när de borde "ligga lågt" med narkotikaverksamheten. Det utgick dock ingen ersättning till denne polis.

I förundersökningsmaterialet finns ett liknande exempel där en sedermera åtalad person berättat för vänner om att hans släkting inom polisen antagligen sett till att ett blodprov som hade bevisat en drograttfylla "tappats bort". En annan intervju-person berättar hur han blev stoppad av polisen, han gav dem 100 000 kronor för att inte rapportera trafikbrottet han gjort sig skyldig till. Oavsett hur stor tilltro som ska sättas till dylika historier, kan narkotikaentreprenörer se ett behov av att påverka även poliser.

Från doms- och förundersökningsmaterialet och intervjuerna finns exempel på hur mobiltelefoner och narkotika kommit in på anstalter. En intervju-person menar att de kvantiteter det handlade om innebar att någon i personalen var inblandad. En vårdare blev också upptäckt och dömd. Intervju-personen menar att det inte är så dyrt att "köpa en plit, eftersom de inte tjänar så bra". Även om dylika uppgifter ska tas med viss försiktighet kvarstår faktum att narkotikaentreprenörer ser stora fördelar med att försöka påverka myndighetspersoner och att vissa är villiga att lägga ut pengar för att göra detta. Att påverkansförsök förekommer mot myndighetspersoner har också dokumenterats i tidigare undersökningar (Brå 2005:18; Brå 2006:5).

Vid intervjuerna visade det sig att påverkan inte behöver involvera mutor. När det gäller konkurrenter på narkotikamarknaden finns inga exempel på mutförsök, men däremot misstänker några intervju-personer att konkurrenter har "satt dit" dem. Det finns också fall i det samlade materialet som visar att sådant kan förekomma. Någon nämner också

att bröllop har ägt rum mellan intagna och personal på anstalter. Det skulle kunna vara ett exempel på så kallad amorös infiltration (se Brå 2005:18), men behöver naturligtvis inte ha varit ett påverkansförsök över huvud taget. Att få en hållhake på någon är också ett effektivt sätt för påverkan, som från narkotikaentreprenörens perspektiv är mer fördelaktigt ur ett ekonomiskt hänseende.

För att sammanfatta finns det enstaka fall av korruption i materialet, oftast involverar dessa narkotikainförseln. Det rör sig inte om så stora belopp där tulltjänstemän i utlandet mutas; får kuriren igenom narkotikan är det väl investerade pengar sett från entreprenörens synvinkel. Många aktörer skulle aldrig försöka muta myndighetspersoner, de lägger i stället resurserna på att dölja narkotikan väl. Tulltjänstemän, poliser och anstaltspersonal befinner sig dock i riskzonen för korruptionsförsök.

Resultat: Vapen

Doms- och förundersökningsmaterialet indikerar att det finns en del vapen hos aktörer på narkotikamarknaden. Revolvrar och pistoler är de vanligaste vapnen, därefter kommer tårgas. I de fall där vapen återfinns är det inte ovanligt att polis- och tulltjänstemän hittar flera vapen.

I en majoritet av domarna omnämns dock inga vapen alls. Flera intervjupersoner berättar också om att de aldrig ägt något vapen eller känt att de behövt använda vapen eller våld, men att de känner till att vissa andra aktörer har ett mer våldsamt sätt att göra affärer på.

Jag tror att man inte vill använda våld och så, människor är viktigare än krediter. Livet ses som ganska viktigt i de grupper jag har erfarenhet av. Även om man förlorar pengar så är steget långt till våld.

Det är också tydligt att vapen och narkotika inte är naturligt sammankopplade. Följande intervjueredogörelse illustrerar detta väl:

Jag använde inga vapen. Det finns inget behov av det på narkotikamarknaden. Det finns ingen anledning att använda våld. Om någon inte betalar en skuld bryter man bara samarbetet.

Registerkörningarna visar att det fanns 1 655 misstankar och 1 597 lagföringar om brott mot vapenlagen registrerade på studiepopulationen⁶. De 1 655 misstankarna är fördelade på 726 personer, av vilka ett tiotal har misstänkts för detta brott mer än tio gånger mellan åren 1991 och 2005. Sammantaget tyder intervjudata, doms- och förundersökningsmaterialet samt registerkörningarna på att det finns ett mindre antal personer på narkotikamarknaden som ofta är beväpnade och därmed har utgifter för vapen.

⁶ De 1 715 personer som åren 2001–2005 lagförts för grovt narkotikabrott, misstankarna gäller år 1991–2005, lagföringarna år 1973–2005.

I de närmast undantagsfall där vapen används, handlar det främst om torpeduppdrag och indrivningsverksamhet. En intervjuperson berättar att han skjutit en person som inte betalat sina skulder. Han menar också att:

Det inte är så svårt att få tillgång till vapen, de säljs på svarta marknaden. Jag har hört att det blivit mycket lättare att få tag i vapen idag än det var för säg tio år sedan. Alla de stora (aktörerna) idag har tillgång till vapen, har de inte egna så vet de var de kan få tag i dem.

Det senare är synligt i några fall i doms- och förundersökningsmaterialet. I dessa fall framgår det tydligt att den åtalade inte har haft egna vapen, men att denne kunnat låna ett vapen eller ta in en person som har ett vapen, för att hota någon. En intervjuperson som ägnat sig åt indrivning berättar att det finns personer som lånar ut vapen mot en del av beloppet som drivs in.

Det finns dock enstaka fall där en åtalad person lagt ner vad som kan framstå som stora summor på vapen och skydd. En åtalad person köpte enligt egen uppgift tre pistoler för 12 000 kronor. En av pistolerna bar han på sig, laddad i ett hölster när han greps. Dessutom bar han skottsäker väst. En annan åtalad har antecknat ”4 st Kalashnikov, 80 000:-” bland andra vapen och narkotika som hade köpts in. En rimlig tolkning är dock att personen handlar både med vapen och med narkotika. Av intervjumaterialet framgår att vapen inte utgör någon större kostnad. Flera av intervjupersonerna menar dock att 100 000 kronor inte är några märkbara summor för personer högre upp i distributionskedjan. Som jämförelse kan en kväll på krogen gå på betydligt mer än 12 000 kronor. I de flesta doms- och förundersökningsfall där priser för vapen nämns varierar summan mellan några hundra kronor och några enstaka tusenlappar. Därmed är denna kostnad ingen stor utgift för narkotikaentreprenörerna, något som är i linje med den tidigare forskning som redovisats ovan.

I flera fall förklarar den åtalade personen innehavet av vapen med att han känt sig hotad av någon eller några. Det finns dock några få, men tydliga exempel från domar och förundersökningar på personer, i samtliga fall män, som är fascinerade av vapen. Hos en person hittade tullens spanare ett stort antal vapentidningar, hos ett par personer återfanns bilder av den åtalade som poserade med vapen, ibland med både vapen och narkotika. Vapnet blir en stark symbol för den kriminella livsstilen.

Att det förekommer förhållandevis mycket vapen men lite våld kan förklaras med att vapeninnehavet är en statusmarkör, en form av samlarobjekt och en symbol för en farlig verksamhet. Men vapen tycks också förekomma i samband med annan kriminalitet än narkotika. Flera av de tyngst beväpnade i doms- och förundersökningsmaterialet var misstänkta eller dömda för rån, det finns även viss koppling till dopningsbrott bland de beväpnade. Bland dem med ett flertal vapen kan vapen-

smuggling misstänkas, genom intervjumaterialet finns exempel på att vapen- och narkotikasmuggling kan kombineras.

För att sammanfatta har vissa narkotikaentreprenörer egna vapen eller tillgång till vapen på annat sätt. Vapen kan användas för skydd men är troligen snarare en statusmarkör än ett nödvändigt föremål för många av aktörerna. De tyngst beväpnade personerna har inte sällan misstänkts för andra brott som exempelvis rån. Andra aktörer på narkotikamarknaden använder aldrig vapen och vill inte ha något med dem att göra.

Resultat: Svinn och stölder

Att svinn är något man får räkna med på narkotikamarknaden illustreras kanske tydligast av alla de personer som kontrollväger köpta partier. Det är främst på de lägre nivåerna i distributionskedjan, bland detaljister och slutkonsumenter som detta sker, men det kan även förekomma högre upp i kedjan. Narkotikabeslagen talar också för att många försäljare tar till i underkant när de lägger narkotika i förpackningarna. Dessutom förekommer i många fall utblandning av narkotikan. Om det sker av förpackare eller förvarare, i syfte att dölja för ägaren att de tagit mindre mängder från partiet, skulle det vara fråga om svinn. Några distributörer och detaljister har klara problem med att deras vänner, som ska fungera som försäljare, utnyttjar vänskapen och testar narkotikan frikostigt. Ett tydligt exempel på svinn är följande fall:

En försäljare får hjälp att portionsförpacka narkotikan inför försäljningen. De är goda vänner och litar på varandra. Förpackaren vill dock få en del narkotika för eget bruk och eventuellt för vidareförsäljning på egen hand och lägger därför mindre narkotika än avtalat i förpackningarna. Det som blir över behåller förpackaren för egen del. Svinnet upptäcks när en kund klagar. Kunden har kontrollvägt sina förpackningar och inser att han betalat för mer narkotika än han fått. Försäljaren blir dels besviken på förpackaren eftersom denne missbrukat deras vänskap, dels blir försäljaren orolig för att kunden ska hämnas genom att tipsa polisen om narkotikaverksamheten.

Ovanför slutkonsumenterna i distributionskedjan handlar det potentiellt största problemet med svinn om distributörer som blir lurade av sin leverantör. Försäljaren står i beroendeförhållande till leverantören för att få tag i narkotika. Det kompliceras av att det också handlar om större partier, och därmed stora pengar. Det finns fall där personer fått mindre narkotika än de betalat för, eller där en del av narkotikan har varit av ytterst dålig kvalitet. Det handlar både om överksamma tabletter, men också om narkotika som varit så utblandad att det snarare handlat om livsmedel i form av socker eller mjöl än om narkotika. Här finns ett konkret exempel som tydligt illustrerar svårigheterna med reklamering av narkotika:

I ett fall har en europeisk leverantör först krävt avtalad betalning och inte velat återta det dåliga partiet, men senare har denne ställt ett ultimatum: att köparen antingen skulle återlämna partiet eller betala. Det skulle åligga köparen att betala transporten av narkotikan och ersätta den person som betalat de tidigare logistikutgifterna med 25 000 euro. Med andra ord fanns ingen bra lösning på köparens problem. Antingen skulle han behålla ett stort dåligt parti och riskera att inte kunna sälja det vidare eller betala stora kostnader för logistik utan att ha en möjlighet att sälja narkotika för att få tillbaka pengarna.

Även om köparen inte behöver betala för partiet kan det med andra ord finnas andra utgifter kopplade till dåliga partier. Ett sätt för entreprenören att undvika att bli lurad är att kräva varuprover, ett fenomen som beskrivs nedan under en särskild rubrik. De konflikter som synliggjorts i materialet mellan leverantör och köpare har dock ofta fått sin lösning genom dialog och kompromiss, även om det ibland tagit sin tid. Eftersom narkotika är en illegal vara måste narkotikaentreprenören hålla sig särskilt väl med sina kunder och leverantörer. Det är kostsamt och riskfyllt att behöva söka sig till nya kontakter. En åtalad person i domsmaterialet framhåller vikten av detta, man kan inte chansa med nya kunder, speciellt inte om det rör stora partier narkotika, då riskerar man bara att bli bestulen. En intervjuperson menar att ”man får räkna med en del svinn” och att detta drar ner vinsten på ett kännbart sätt.

Det finns också exempel på hur ägaren av narkotikan själv förstört ett parti eller delar av ett parti genom okunskap om preparatets sammansättning. Det rör sig exempelvis om en person som framställde närmast obrukbar GHB och andra personer som på ett felaktigt sätt eller i för stor utsträckning blandat ut amfetamin. Detta illustreras genom följande fallbeskrivning där den åtalade i förhör berättar hur han förstörde amfetaminet genom utblandning:

Jag tog den lite ifrån halvkilot och la i en plastpåse. Exakt hur mycket jag tog den, vet jag inte. Sedan så slog jag på druvsocker och försökte att blanda ut det. Jag slog sedan i 2 eller 3 matskedar druvsocker i påsen och blandade innehållet genom att krama påsen. Det var då det hela vart som tjock mjölk. Jag lade då påsen på elementet för att se om det gick att torka men amfetaminblandningen vart då bara ännu mera... mjukare, så jag la in det i frysen igen. Partiet var dock redan förstört.

Ibland kan också de särskilda lönnutrymmena vid smuggling eller förvaringsplatser för narkotika leda till att narkotikapartier skadas. Ett illustrativt exempel från materialet rör amfetamin som gömdes i bilens värmepaket och därför blev delvis brännskadat, trots att delar av värmesystemet var urkopplat. Exempel som gäller framför allt kokain och heroin rör problem när kurirer svält narkotikan. Då sväljare anlitas förekommer det att de kräks upp lite för tidigt, vilket kan innebära ett mindre bortfall av narkotikan.

Även om svinn dominerar i materialet förekommer också regelrätta stölder, intervjupersoner berättar också om rån, det gäller både narkotika och pengar. Det finns också enstaka fall som tyder på större stölder än de som ovan beskrivits. Det framstår av exemplen som om den sårbara punkten för stölder av större mängder är när narkotikan byter händer, särskilt om assistenter, till exempel mottagare, är inblandade. Ett fall rörde en kurir, som tagit flygbiljetten men inte narkotikan, och flytt till Europa undan uppretade leverantörer, som inte bara förlorade pengarna för biljetten utan även fick narkotikaleveransen försenad. Endast boendet för leverantörens koordinator i Sverige kostade en kännbar summa per dag. Ett annat exempel finns i rutan nedan:

En utländsk kurir transporterade narkotika på flyget till Sverige och skulle bli mött av köparen på flygplatsen. En annan medlem av köparens nätverk tog sig dock till samma flygplats och hittade kuriren innan köparen. Denna person tog med sig kuriren, tog emot narkotikan och försökte sälja av partiet själv, utan att blanda in den tänkta köparen. Det slutade med att en indrivare anlätades av den tänkta köparen för att hämta tillbaka narkotikan. Efter misshandel av medlemmen fick köparen tillbaka en del av narkotikapartiet.

Det finns indikationer i materialet på att även stölder av pengar förekommer. Mörkertalet är troligen större än vid narkotikastölder, eftersom stöldgodset inte utgörs av en illegal vara och därför ytterst sällan kommer till myndigheternas kännedom. Dessutom är det sannolikt vanligare att krediter missköts än att pengar stjäls eller förskingras i mer traditionell bemärkelse. Ett konkret och tydligt fall där tecken på svinn finns när det gäller pengar är följande:

En person anlätades för att växla pengar. Denna person angav en sämre växlingskurs till sin uppdragsgivare än den som använts och behöll mellanskillnaden själv. Det var rimligen inte särskilt svårt att lura uppdragsgivaren då växlingen skedde "off the record". I stället för ett kvitto erhöles en posttillapp med summan och växlingskursen. I förhör menade personen att det handlade om upp till 30 öre per växlad euro som intjänats. Då summorna som växladades av personen vid en blygsam beräkning uppgick till 200 000 euro handlar det om en del kostnader för svinn.

En grundtanke i den tidigare redovisade forskningen är att när svinn och stölder förekommer, drabbar det personer som bedriver en illegal verksamhet hårdare än legala företagare. Skälet är att den illegala marknaden saknar rättsväsende och försäkringsskydd. En fruktbar utgångspunkt är att studera vad narkotikamarknaden har för system i stället. Följande fall är ett illustrativt exempel:

En åtalad person berättar i förundersökningen om att han inte oroar sig för att bli bestulen, på varken narkotikan eller de pengar han har i bostaden. Anledningen till att han inte oroar sig är att han har gott om kontakter på den illegala marknaden och att de "ställer upp" för varandra. Dessutom har han en vakthund.

I detta fall tycks personen ha bildat ett eget skyddsnät som närmast motsvarar den legala marknadens försäkringssystem. Även om föremålen för försäkringen i det ena fallet är legalt förvärvade medel och egendom, och i det andra fallet narkotika och pengar från narkotikahandel samt att innehållet i de två försäkringssystemen ser olika ut fyller de samma funktion för försäkringstagaren: att fungera som ett system där risker delas och förluster ersätts eller kompenseras. På narkotikamarknaden kan detta dock ske genom olagliga metoder, som exempelvis att tvinga fram en lösning genom hot.

Två intervjupersoner nämner försäkring i ett annat sammanhang. Det handlar då om narkotikaleveranser till Sverige. Båda personerna har varit med om att man kan ”teckna en försäkring” som innebär att leverantören är ansvarig om partiet inte når Sverige. När partiet väl kommit in på svensk mark är köparen själv ansvarig för narkotikan. Betalningen för försäkringen skedde genom ett högre pris på narkotikan, en intervjuperson berättar att han betalade 6–8 kronor per gram cannabis utan och 15 kronor med försäkringen. Även om prisuppgifterna kommer från en enda person så illustrerar de att beslag och stölder kan utgöra stora problem för narkotikaentreprenörer och att de är villiga att öka sina säkerhetskostnader genom att ”teckna försäkringar” med leverantören för att minska den ekonomiska skadan av sådana händelser.

En intervjuperson som bedrev en storskalig narkotikahandel, där mycket stora partier togs in i Sverige, kalkylerade på en förlust på 10–20 procent. Mer än så hade han inte råd att bli av med genom rån eller stölder från konkurrenter och beslag från de brottsbekämpande myndigheterna. Inte utan att verksamheten skulle gå med förlust.

Det är dock inte endast konkurrenter som är intresserade av narkotikaentreprenörernas varor. De brottsbekämpande myndigheterna vill främst ta narkotika, men även pengar, i beslag. Den narkotika de brottsbekämpande myndigheterna påträffar beslagtas naturligtvis, i vissa fall har narkotika till mycket stora värden återfunnits, men intervjudata indikerar att många av de personer som sitter på riktigt stora partier har flera olika lagringsplatser. I några fall från doms- och förundersökningsmaterialet uttrycker poliser och andra myndighetspersoner stor förvåning över hur små mängder narkotika de hittar, när avlyssningar och spaning tytt på att betydligt större partier fanns i lager. Uppdelning av förvaringen på flera lager skulle kunna vara en förklaring till denna diskrepans. I sådana fall förloras inte all narkotika, trots att narkotikaentreprenören blivit upptäckt, det vill säga utgiften för svinn blir begränsad från ägarens synvinkel. Däremot innebär ett frihetsberövande att vinsterna minskar. Men, som vi snart kommer att visa, går det i vissa fall att dirigera narkotikahandeln även från häkte eller anstalt.

När narkotika köpts på kredit kan dock beslag ställa till med stor skada, dels i direkt ekonomiskt hänseende, dels genom skadat förtroende och risker för konflikter mellan köpare och säljare. Kreditsystemet

skapar extrakostnader och konflikter, detta faktum blir ett återkommande tema i ekonomihanteringen och därmed också i denna rapport.

Det finns också exempel från materialet på personer som fortsatt att organisera sin narkotikahandel från anstalten. Utgifterna för beslag kan naturligtvis, men behöver inte, vara ödesdigra för narkotikaentreprenören. Det finns också en förkärlek hos myndigheter för att räkna ut narkotikapartiets värde i konsumentledet, oavsett vad entreprenören kan förväntas få för pris för partiet från sin eller sina kunder. Det kan i vissa fall vara ett flertal försäljningsled som lägger sina påslag på narkotika-priset innan narkotikan når slutkonsumenten.

När det gäller narkotikasmuggling kan skadan för upptäckt (och medföljande beslag) reduceras. Genom intervjumaterialet framgår två riskreduceringsmetoder. Den första innebar att leverantören skickade tio kurirer. Tanken var att även om myndigheterna gör ett beslag kommer nio kurirer och därmed 90 procent av narkotikan igenom. Den andra metoden kunde innebära att en bil med ett kilo och en med 40 kilo narkotika skickades. Leverantören ringde då själv eller via ett ombud och tipsade om enkilosbilen för att knyta upp tullresurserna. Sedan körde 40-kilosbilen genom tullen. Entreprenörerna lyckades med sin operation, tullen fick sitt beslag, men en kurir hamnade i fängelse. Dessa exempel illustrerar hur narkotikaentreprenörerna förhåller sig till myndigheternas arbete, anpassning är nyckelordet.

Även pengar tas ibland i beslag. Det kan röra sig om i förskott utbetalade kurirersättningar eller reseersättningar, men även om pengar som bedömts utgöra ”värde och vinning av innehavd och överlåten narkotika”, med andra ord intäkter från narkotikaförsäljning. I något fall har domstolen försökt kvitta intäkter mot utgifter och riktar en fordran mot det belopp vinsten uppgår till. När det rör kurirersättningar handlade det om ytterst begränsade belopp, oftast motsvarande några tusen kronor. Detta kan förklaras med att kurirer som regel avlönas i efterhand. De medel som kan tas i beslag är således ofta pengar som kuriren fått till utlägg på resan. När det gäller narkotikaförsäljares intäkter varierade beslagens storlek mycket. Det finns fall där en fordran på över en miljon kronor riktas mot en eller två distributörer, ytterligare ett par fall gäller några hundra tusen kronor. I andra änden på skalan finns fall där personer grips med över 10 000 kronor på sig, alternativt har betydligt större summor i sin lägenhet men där inga pengar förverkas. Det kan röra sig om personer som bevisligen hanterat narkotika, ofta i överlåtelssyfte, ibland med misstänkta försäljningsanteckningar och utan legala inkomster av arbete som kan förklara kontantmängderna, men där de brottsbekämpande myndigheterna inte tar pengarna. Hur lagstiftningen tillämpas skiljer sig med andra ord åt mellan olika fall.

För att undvika förluster i form av penningbeslag döljer narkotikaentreprenörerna pengarna på en mängd olika sätt, något som tagits upp under utgifter för produktion och logistik ovan samt kommer att beskrivas under rubriken Privata utgifter nedan.

För att sammanfatta utgör svinn och mindre stölder inga stora kostnader för den säkerhetsmedvetne narkotikaentreprenören, men kan skapa oro och därmed skada förtroendet parterna emellan. Detta ökar transaktionskostnaderna och bidrar till att narkotikaekonomin inte fungerar på ett smidigt sätt. Sker större och oväntade beslag eller stölder, särskilt direkt när partiet anlämt och man inte hunnit dela upp och flytta det till flera olika lager, eller när pengar samlats ihop inför en betalning kan svinn och stölderna slå mycket hårt mot aktörerna. De försäkrings- och skyddssystem som beskrivits ovan, speciellt när det gäller större partier, är ett tecken på ett försök från entreprenörerna att lindra konsekvenserna av de oundvikliga stölderna och beslagen.

Extrakostnader för kriminell verksamhet: Resultat i fokus

- Täcklager används särskilt vid mer omfattande smuglingar, men utgör sällan någon större utgift. Om de uppgår till ett större värde kan de ofta säljas vidare, med andra ord går en del av kostnaderna tillbaka till narkotikaentreprenören.
- Lönnutrymmen förekommer också, det handlar dock snarare om en arbets- än en materialkostnad. Det är oklart hur stora arvoden som utgår.
- Det förekommer dels att smuglingsfordon skrivs över på kuriren, dels att egendom som finansierats av narkotikapengar skrivs över på vänner eller anhöriga. I det första fallet kan fordonet vara en del av smuglingsarvodet, i det andra utgår betalning sällan då det oftast handlar om väntjänster, och personen i fråga vanligen kan bruka egendomen.
- I de få fall där penningtvätt förekommer i materialet finns ofta tecken på annan brottslighet. Det rör sig sällan om kvalificerade penningtvättsupplägg.
- Narkotikaentreprenörer har ett stort behov av att växla svenska kronor till företrädesvis euro. Då används ofta vanliga växlingskontor och ibland även penningkurirer eller penningbulvaner som växlar och skickar pengar elektroniskt.
- Vissa aktörer är villiga att betala tiotusentals kronor för falska identitetshandlingar, det rör sig dock om ett ytterst begränsat antal personer i materialet som har sådana behov.
- Många aktörer löser kreditproblem med avbetalningsplaner, tillfälliga köpstopp för narkotika eller avbrutna samarbeten. I vissa fall anlitas dock individer, antingen mot kontant betalning eller genom att de köper skulden. En professionell individ är välbetald i förhållande till många andra yrkesgrupper på narkotikamarknaden.
- Några narkotikaentreprenörer har försökt muta myndighetspersoner. I riskzonen befinner sig tulltjänstemän, poliser och anstaltspersonal.
- Vapen kan köpas för vad narkotikaentreprenörer betraktar som blygsamma summor på svarta marknaden. Många aktörer tar helt avstånd från vapen och våld, andra har eller lånar vapen som skydd eller statussymbol.
- Svinn, stölder och beslag av narkotika och sannolikt även pengar kan utgöra kända kostnader för de flesta narkotikaentreprenörer. En form av försäkrings- och skyddssystem kan urskiljas i materialet, där exempelvis partier försäkras hos leverantören, eller kontakter och hot används för att garantera säkerheten.
- De flesta aktörer vidtar endast någon eller några säkerhetshöjande åtgärder, men för dem som vidtar flera kan extrakostnaderna för den kriminella verksamheten bli betydande.

Tidigare forskning: Löner och arvoden

Även om det enligt tidigare forskning förekommer att personer utför smugglingsuppdrag och andra arbeten för att betala tillbaka skulder, har den illegala verksamheten normalt omkostnader för löner eller arvoden till dem som utför arbete. Napoleoni (2006) har studerat den moderna terrorismens ekonomi och argumenterar för att sådana organisationer i regel har betydande lönekostnader. Det rör sig sällan om särskilt stora kostnader uppdelat på varje enskild medlem, men sammantaget blir det stora belopp. Narkotikaentreprenörerna har i förhållande till moderna terroristorganisationer sannolikt färre personer på sina ”lönelistor”, men det är ändå en kostnad som inte får ignoreras. Reuter (1985) menar därför att den stora omkostnaden för personer verksamma på narkotikamarknaden inte är själva produktionen utan att kompensera alla personer som på ett eller annat sätt är involverade i distributionskedjan. Eftersom det är en hel del personer inblandade, som utför en och en annan tjänst, är det också många som ska ha betalt. Någon bokar hotellrum, en annan svetsar lönnutrymme, kurirer tar narkotika eller pengar över nationsgränser, assistenter kör narkotikan inom landet, förvarare lagrar narkotika eller pengar. Förmodligen fungerar dessa betalningar också som ett medel för att skapa lojalitet och band mellan personerna. Detta blir särskilt viktigt i en riskfylld verksamhet. Vissa personer kan kräva mycket betalt med tanke på de stora riskerna.

Ruggiero (1995) menar att narkotikamarknaden på de lägre nivåerna präglas av osäkert arbete, ofta säsongsbetonat. Normalt tjänar arbetarna inte tillräckligt för att klara sig under sjuk- och arbetslöshetsperioder eller om de skulle hamna i skuld.

Reuter, MacCoun och Murphy (1990) menar att gatumarknaden i USA för främst crack öppnade möjligheten för unga fattiga personer att få nya välbetalda, men riskfyllda arbeten. Dessa resultat är också i linje med Napoleonis (2006) slutsatser om terroristorganisationers lönenivåer, de matchar eller överstiger lönen för de legala arbeten som skulle stå till buds för de personer som rekryterats för verksamheten. Andra forskare pekar dock på studier som visar hur gatuförsäljare inte tjänar mer än de gjort om de haft legala arbeten (se exempelvis Levitt och Venkatesh, 2000).

Många aktörer på narkotikamarknaden kan dock bäst beskrivas som fristående aktörer snarare än anställda. Utgifter för dem finns i form av arvoden för utförda tjänster, frågan om deras inkomstnivåer återkommer i kapitlet om intäkter nedan.

Eftersom medarbetare måste ha en viss insyn i den kriminella verksamheten innebär det alltid en säkerhetsrisk att ta in nya personer som arbetskraft. Ett sätt att minska riskerna för att bli angiven, är att kräva att medarbetaren endast arbetar för den egna rörelsen (Reuter, 1985). Detta gör att arbetstagaren blir väldigt beroende av sin arbetsgivare för

sin inkomst, vilket minskar risken för angiveri. För att få arbetstagarna att gå med på detta krävs rimligen en hög lön enligt Reuter, vilket kan bli dyrt, i alla fall i längden.

Forskning tyder på att utbetalning av lön till medarbetare kan ske såväl i form av kontanter som av narkotika (Politie, 2005; Brå 2005:11). Som tidigare nämnts kan det även handla om att skulder regleras (jfr Svensson, 1996).

Vilken personal anlitas?

Hur hittar man då sin arbetskraft? Eftersom verksamheten är illegal kan inte normala rekryteringsförfaranden användas. Det går inte att söka den bästa kompetensen öppet (van Duyne m.fl., 2003).

Av säkerhetsskäl vill en narkotikaentreprenör ha en så liten skara invidga som möjligt. Därför finns det ibland behov av att betala fristående "konsulter" för att utföra illegala tjänster. Beroende på aktörens position i nätverken och distributionskedjan finns olika behov av att köpa tjänster av andra. Torpeder och individer har redan nämnts, likaså kurirer, men det finns fler yrkesgrupper.

Legala näringsidkare strävar efter att ta bort så många mellanled som möjligt, det bidrar till att hålla priserna låga för konsumenterna och vinsterna höga för näringsidkaren (jfr Larsson, 2006). Inom den illegala marknaden är det tvärtom, där strävar vissa entreprenörer av säkerhetsskäl efter att ha något mellanled, exempelvis i form av en *kontaktförmedlare*, för att öka avståndet mellan distributör och köpare (jfr Steffensmeier och Ulmer, 2005). Genom att skapa ett filter mellan missbrukaren på gatan och storpartiförsäljaren minskas upptäcktsrisken. Personerna som utgör mellanled värnar om sin roll, att hålla försäljare och köpare ifrån varandra för att försäkra sig om att ha kvar sin arbetsuppgift och andel (van Duyne och Levi, 2005; se även Brå 2005:11). Det finns dock illegala entreprenörer som blir giriga och tar bort mellanleden för att öka profiten, något som ökar upptäcktsrisken betydligt (Junninen, 2006). Även legala aktörer kan användas som mellanled, exempelvis transportföretag som medvetet eller omedvetet används för att transportera narkotika (jfr Brå 2006:6).

Det finns också lägen där den kriminella entreprenören bedriver verksamhet både på den illegala och legala marknaden, och då är det möjligt att använda personal från den legala marknaden för uppgifter i den illegala verksamheten (jfr Brå 2006:6). Eftersom alla personer som är verksamma på en illegal marknad riskerar att gripas och fängslas är det svårt att få en kontinuitet i verksamheten. Det är därför intressant för aktörer att köpa in tjänster, helst från den legala marknaden (Reuter, 1985). Denna marknad har som ovan nämnts många fördelar, exempelvis kan företaget låna pengar av ett finansinstitut (på en illegal marknad är lånet knuten till en individ). Det är här fråga om tjänster i vid bemärkelse, det kan vara vanliga anställda inom ett legalt företag

som används av samma "ägare" för illegala arbetsuppgifter (med eller utan deras vetskap) (jfr van Duyne och Levi, 2005).

Det är främst distributörer och andra större aktörer som har behov av professionella experter från den legala marknaden (van Duyne m.fl., 2003). För att slippa utvidga rörelsen och ta in fler personer i den kriminella verksamheten kan aktören i stället köpa de tjänster som behöver utföras. En nackdel är att tillgången på personal då är mer osäker och det blir svårare att själv styra över kostnaderna (jfr Reuter, 1985).

Van de Bunt och Van der Schoot (2003) menar att det finns mycket få fall där advokater begått direkta brott för att hjälpa klienter med kopplingar till organiserad brottslighet. Fallstudierna från Italien och Nederländerna, som redovisas av Van de Bunt och Van der Schoot, visar dock exempel på hur det förekommit att advokater hjälpt till med mycket mer än att försvara en klient. De har ställt upp med sin juridiska kunskap, trovärdighet, lokaler och konton. Medlemmar i kriminella nätverk har använt advokatfirmans telefon, e-post eller fax för att kommunicera med andra personer i nätverken. Eftersom advokaten ses som trovärdig, och dessutom har tystnadsplikt, är det sällsynt att polisen undersöker dessa kommunikationsvägar. Det finns i samma studie även exempel på hur advokaten själv hjälpt till med att manipulera och trakassera vittnen, eller åtminstone blundat för att andra personer gör sådant. En tredje form av hjälp har handlat om att advokaten deltagit tämligen aktivt, bland annat genom att vidarebefordra brev eller meddelanden mellan personer i de kriminella nätverken eller att komma med praktisk juridisk hjälp vid brottsupplägg. Advokater har slutligen förvaltat kapital åt klienter, och utfört transaktioner via egna eller firmans konton genom komplexa upplägg för att myndigheterna inte ska misstänka penningtvätt. Van de Bunt och Van der Schoot noterar att de flesta advokater som avslöjats för inblandning inte är brottmålsspecialister utan har civilrätt som sitt specialområde. Därför är det inte förvånande att de varit inblandade i en rad ekonomiska transaktioner.

Tillgång till kompetenta experter inom nyckelområden, som juridik och ekonomi, är en förutsättning för att kunna tvätta pengar (Wright, 2002). Det finns exempel från Storbritannien och USA på hur advokater, ibland medvetet, ibland utan att inse konsekvenserna av sitt handlande, har bistått med hjälp vid penningtvätt. Pengar har överförts till advokater som sedan för sina klienters räkning köpt fastigheter eller företag. Det är helt normalt för advokater att göra sådana transaktioner, och det har därför inte väckt uppmärksamhet (Wright, 2002; van Duyne och Levi, 2005; Reuter och Truman, 2004). Internationellt finns några fall där advokater och juridiskt kunniga öppnat bankkonton, etablerat skalbolag eller fonder, skaffat kreditkort eller tagit lån åt klienten i eget namn (Reuter och Truman, 2004; se även van Duyne och Levi, 2005). Vid upptäckt har advokaten hänvisat till sin tystnadsplikt.

Den stora fördelen med att involvera advokater är inte enbart den expertis de besitter eller den tystnadsplikt de åtnjuter, utan enligt

Wright (2002) är pengarna dessutom stöldsäkra på advokatens klientkonto. Skulle de försvinna gäller till exempel försäkringar. Detta är ytterligare ett sätt att motverka de brister på säkerhet och skydd som finns på narkotikamarknaden.

Förutom jurister kan mer renodlade finanseexperter anlitas. Som diskuterats under avsnittet om penningtvätt finns exempel på att *revisorer* samt investeringsfirmor använts av kriminella personer för att investera eller tvätta kriminella pengar (jfr van Duyne m.fl., 2003).

Eftersom fastighetsmarknaden är viktig för investeringar och olika former av penningtvätt kan *mäklare* bli inblandade vid penningtvätt (Reuter och Truman, 2004). Narkotikaentreprenören behöver dock inte ta in en främmande mäklare och riskera att han eller hon rapporterar investeringen till polisen. Från nederländsk forskning finns ett exempel på hur ett sammanknutet gäng av haschsmugglare anlitat en god vän som var mäklare för att investera i fastigheter (van Duyne och Levi, 2005).

Resultat: Löner och arvoden

Under denna rubrik tas ett samlat grepp över alla assistentfunktioner och konsulter som finns knutna till narkotikanätverken. Det är viktigt att minnas att olika nätverk och distributörer har olika stort behov av att anlita arbetskraft utifrån. I de allra flesta fall där personer säljer narkotika har de själva köpt preparatet och arbetar i egen regi, om än under stort beroende av sin leverantör. De pengar de drar in är därmed ingen utgift i form av löneutbetalning för någon annan, utan behandlas under avsnittet Intäkter och omsättning nedan.

Ett tydligt resultat är att det är svårt att hitta pålitliga medarbetare på narkotikamarknaden. En intervjuperson förklarar rekryteringsprocessen med orden ”trial and error”, ibland hittar man ett guldkorn att samarbeta med. Ett illustrativt och inte ovanligt exempel på ”error” kommer från en intervju:

När han (kuriren) sedan skulle gå igenom tullen i Helsingborg stod jag dold bland en massa andra personer för att iaktta om kuriren tog sig igenom. Kuriren drack lite för mycket och han gick dyngrak genom tullen. Jag skickade honom sedan aldrig längre än Danmark med tanke på att färjelinjen tar för kort tid för att man ska hinna bli full.

Sådana medarbetare kan åstadkomma stor skada i form av svinn, stölder eller beslag. Pålitliga personer kräver ett högre arvode än de som inte kan få något annat arbete, exempelvis på den legala marknaden. Detta faktum skapar problem för narkotikaentreprenörerna, speciellt för dem som vill ha en hög säkerhetsnivå. Som Junninen (2006) funnit, tar vissa aktörer bort mellanled och assistenter och går ner och säljer på gatunivå själva. Det må reducera utgifterna för personal, men ökar i

stället risken att bli upptäckta. En intervjuperson illustrerar detta med följande exempel:

Jag vet en man som åkte fast för att han blev för greedy, han åkte fast när han sålde kabbar till heroinmissbrukare, men han var egentligen distributör. Han åkte ju dit ordentligt, polisen hittade ju stora mängder heroin hos honom. Man kan inte tafsa på alla led.

En intressant iakttagelse är att intervjupersonerna generellt sett anger högre löner för utförda tjänster än vad som kommer fram i domar och förundersökningar. Det finns en mängd troliga förklaringar till denna diskrepans. Det kan naturligtvis inte uteslutas att intervjupersonerna vill framställa sig själva i god dager, att de var generösa arbetsgivare som behandlade sina medhjälpare och assistenter väl. Men även de åtalade personerna från doms- och förundersökningsmaterialet kan ha goda skäl till att ange felaktiga uppgifter. Som åtalade för grov narkotikabrottslighet löper de risk att pengar förverkas. Dessutom skulle höga inkomster kunna indikera att de är ansvariga för brottsligheten, medan de sannolikt vill tona ner sin roll i stället. En tredje förklaring är att intervjupersonernas och andra entreprenörers bättre betalda arbetskraft faktiskt inte pratar. Det finns trots allt en mängd personer i domsmaterialet som tiger som muren när det gäller ersättningar och liknande. Om detta alternativ har förklaringsvärde finns det från narkotikaentreprenörens perspektiv ytterst goda skäl till att ha höga utgifter för löner och arvoden. Det gäller att köpa medarbetarnas tystnad. Intervjumaterialet, och till viss del förundersökningsmaterialet, talar också för att en god lönepolitik medför lojala medarbetare även på narkotikamarknaden. Lojalitetens värde i ekonomiska termer ska inte underskattas, dessutom handlar det om personers frihet när varan är illegal.

Även lojalitetspremier till anställda kan förekomma. Ett tydligt exempel kommer från en intervjuperson:

Om kurirer som åker fast är tysta och tar på sig skulden blir de väl omhändertagna. Det handlar om att hålla sig flytande efteråt och om man har haft en sådan tur att man kom undan försöker man visa sin tacksamhet till kuriren så långt det går. Det handlar om symboliska summor. Om personen vill ha hjälp med något, till exempel en tv till cellen så fixar man det.

Den goda lönepolitiken ska dock inte överskattas; på grund av den illegala verksamheten rör det sig om ytterst osäkra och tillfälliga anställningar. När det gäller kurirer, penningbulvaner och andra liknande uppdrag kan de inte utföras av samma person alltför många gånger, då börjar myndighetspersoner och andra känna igen dem.

Trots diskussionen om löner får vi inte glömma att narkotikamarknadens ekonomihantering, och troligen verksamhet i stort, i hög grad bygger på tjänster och gentjänster. Med en intervjupersons ord: "Jag utförde väntjänster, men fick ingen lön eller så". Detta är med all säker-

het inte utmärkande för narkotikabrottsligheten utan har sin förklaring i att när en aktör gör affärer med personer den känner väl, litat på och kanske till och med umgås med privat faller det sig naturligt att återbetalning sker i form av symboliska summor, gåvor och gentjänster oavsett om varan eller tjänsten är legal eller illegal. Narkotikaekonomin har därför många gemensamma drag med andra former av informell ekonomi. Det kan gälla svart arbete eller småskalig häleriverksamhet inom en vänskapskrets (Henry, 1978; Renooy, 1990; Larsson, 1995). Även skuldbelagda personer utför vissa uppdrag mot reducering av sin skuld, då utgår ingen särskild lönekostnad, men en fordran avskrivs.

De två arbetsuppgifter som anses vara de mest riskfyllda, kuriruppdraget och indrivningsuppdraget, är de uppdrag som i störst utsträckning avlönas kontant. Det är också funktioner som narkotikaentreprenören vill hålla långt borta från sig, i tullfiltret finns en uppenbar risk för upptäckt, och det handlar om stora partier och värden som riskeras. Vissa indrivare tar till hot eller våld, vilket också kan dra myndigheternas blickar åt sig, därför är det från narkotikaentreprenörens perspektiv lämpligt att lägga sådana funktioner på utomstående personer.

Vi ser inte så många personer som rekryterats eller anlitas på grund av sin yrkeskompetens på den legala marknaden. Bilmekaniker har anlits i något fall för konstruktion av lönnutrymmen, revisorer för hjälp med penningtvätt i ett fall, men den yrkeskategori som återkommer i materialet är advokater. Det rör sig sällan om hantering av pengar utan snarare om försvar i rätten, det upplevs som väldigt viktigt att ha en bra advokat att ringa i ett sådant läge, men i några fall är servicen mer omfattande än så. En intervjuperson berättar:

Varenda kriminell har en advokat. Jag har nummer till min advokats landsställe, hemnummer, jag får tag i han 24 timmar om dygnet. .../ Han är väldigt noga med att ha ryggen fri. Frågorna jag ställt till advokaten gäller främst straffrättsliga saker som hur långt straff något ger, när man får avlyssna eller bugga och vilka mängder av vilka preparat som innebär vad. Han har aldrig sagt; gör på det här sättet för att tjäna pengar.

För att sammanfatta bygger narkotikaverksamheten och därmed dess ekonomihantering i mångt och mycket på väntjänster, det gäller för narkotikaentreprenören att hitta personer som är pålitliga. Detta avser främst chaufförsuppdrag, men kan även röra pengahantering, förvaring och vissa transporter. De senare uppgifterna kan dock avlönas, om än förhållandevis lågt. Utgifterna för löner och arvoden kan dock vara betydande, speciellt om personer från den legala marknaden anlitas. Kurirer och indrivare har höga löner jämfört med många andras uppgifter i denna studies material. En reservation som bör göras är dock att det för vissa arbetsuppgifter endast finns anekdotiska data om betalningen.

Löner och arvoden: Resultat i fokus

- De uppdrag som framträder i materialet och avlönas är huvudsakligen assistent- och hjälpfunktioner till narkotikaentreprenörer. De flesta försäljare arbetar för en egen förtjänst, inte mot lön.
- Intervjumaterialet tyder på högre löner än doms- och förundersökningsmaterialet. En av flera möjliga förklaringar till detta är att en god lönepolitik leder till lojala medarbetare, i den mån de "nöjda" anställda anhålls så talar de i lägre utsträckning än de missnöjda.
- De flesta uppdrag är sporadiska och ger en osäker och blygsam inkomst till den anställde.
- Vissa riskfyllda uppdrag, som kuriruppdrag, betalas dock väl – särskilt om personen är väl integrerad i det legala samhället.
- För säkerhetsmedvetna aktörer kan lönekostnaderna bli betydande, då de anlitar en hel del personer för olika uppdrag.
- Utgifterna för personal minskas dock av att många uppdrag handlar om tjänster och gentjänster och därför inte avlönas eller i viss mån om att skulder avskrivs efter utfört arbete.

Tidigare forskning: PR

I den tidigare forskningen om aktörer på narkotikamarknaden finns tecken på tre olika former av kostnader för marknadsföring: reklam, varuprover och representation.

Tidigare forskning: Reklam

På den legala marknaden måste varorna marknadsföras för potentiella kunder. Eftersom det rör sig om illegala varor blir frågan om marknadsföring problematisk. Entreprenören kan inte, som legala näringsidkare, ha en öppen marknadsföring av sina produkter (van Duyne m.fl., 2003, jfr Reuter, 1985). Om informationen om produkten förmedlas alltför öppet utgör den potentiella bevis som kan användas av polisen och andra myndigheter (jfr van Duyne och Levi, 2005). Eftersom slutkonsumenten bara har kontakt med sin detaljist kan inte någon "customer goodwill" utvecklas i betydelsen lojalitet till företaget bakom produkten (Reuter, 1985). Det finns dock andra typer av kostnader för PR som även de illegala näringsidkarna kan tänkas ha, som varuprover och vissa representationskostnader.

Ett sätt att sprida information om sina produkter är genom sina personliga nätverk, som oftast består av vänner och bekantas bekanta (Larsson, 2006). Eftersom detta rimligen är personer man litar på är det en relativt säker reklamkanal. Inom den kriminella ekonomin är "words of mouth" den gängse formen att sprida och inhämta information (Steffensmeier och Ulmer, 2005).

Tidigare forskning: Varuprover

Det finns tidigare forskning som tyder på att varuprover förekommer. Inte i första hand i form av gratisprover, utan genom en möjlighet att

köpa en provdos till ”fördelaktigt pris” (Brå 2005:11; jfr Svensson, 1996).

Tidigare forskning: Representation

Representationskostnader tillhör livsstilen för en kriminell entreprenör. Det gäller att festa, äta, dricka, spela eller åtminstone vistas på ”rätt” ställen, mötesplatser där man kan umgås i kriminella eller semikriminella kretsar; av sociala skäl och för att behålla eller skapa ett nätverk av kontakter som antingen behövs för kommande projekt eller för att få information om myndigheternas arbete eller nya konkurrenter på marknaden (Steffensmeier och Ulmer, 2005; van Duyne m.fl., 2003). I den kriminella världen är kontakter av grundläggande betydelse för att komma över viktig information. Skälet är att media, platsannonser och liknande inte är tillgängliga. Det leder till att representationskostnaderna blir höga för narkotikaentreprenören. Det finns även exempel av anekdotisk karaktär på hur narkotikaentreprenörer utbyter information om var det finns fördelaktig penningtvättsservice (Truman och Reuter, 2004).

Resultat: PR

De utgifter narkotikaentreprenörerna i vår studie har haft för marknadsföring presenteras här under rubrikerna reklam, varuprover och representation.

Resultat: Reklam

Som identifierats i avsnittet om tidigare forskning, har svårigheter med avsaknaden av öppna reklamkanaler på illegala marknader kringgåts av några narkotikaentreprenörer i materialet. Ett sätt att förhållandevis öppet göra reklam för narkotikan är via Internet, flera aktörer använder chatkanaler. Det förekommer sådana fall i såväl doms- och förundersökningsmaterialet som i underrättelsematerialet. Ur narkotikaentreprenörens synvinkel upplevs detta som ett tillräckligt säkert sätt att göra reklam på, samtidigt som det inte medför några större utgifter. En dator och tillgång till Internet är det enda som krävs.

Reklammöjligheter finns naturligtvis också genom att använda personliga nätverk. Detta hade noterats i internationella studier av såväl Larsson (2006) som Steffensmeier och Ulmer (2005). Flera av de åtalade berättar i domar och förundersökningar hur de lärde känna personer på positioner ovanför respektive under dem i distributionskedjan. En inte ovanlig historia är att de träffades på en nattklubb och började diskutera narkotika, alternativt att de var ute efter att köpa narkotika och därför blev presenterade för en säljare på klubben. Detta gäller främst detaljister och är särskilt tydligt när det gäller ecstasy, men det förekommer även vid kokain- och amfetaminförsäljning. När det gäller GHB och ecstasy tyder domar och förundersökningar på att narkotikaentreprenörerna känner sina kunder närmare, de festar tillsammans och ingår

möjlig i en och samma subkultur. En intressant iakttagelse är att det ofta rör sig om unga personer som kanske har ett annat förhållningssätt till narkotikamarknaden än de äldre missbrukarna, som framför allt kopplas till andra preparat i denna studies material. Inte heller denna reklamväg medför några större utgifter.

Flera intervjupersoner framhåller också vikten av kvalitet på narkotikan. Det är svårt att reparera ett dåligt rykte som har uppstått, därför är en strategi att vara noga med att bara sälja narkotika av god kvalitet. En intervjuperson framhåller att "bra grejer säljer sig själva", det faktum att man inte har tillgång till den legala marknaden öppna reklamkanaler blir inget problem. En aktör som inte kan möta efterfrågan riskerar också att förlora kunder. Från narkotikaentreprenörens perspektiv gäller det följaktligen att med hjälp av varan, narkotikan, upprätthålla ett starkt "varumärke". Varumärkets betydelse illustreras kanske tydligast genom preparatet ecstasy, där märket på tabletten tillskrivs stor betydelse i vissa fall. Det framgår att vissa märken är mer lättsålda och säljs för ett betydligt högre pris än andra, trots att det från ett kemiskt perspektiv handlar om likvärdiga produkter.

Skillnaden mellan reklam för en produkt på den legala respektive den illegala marknaden är dock mer grundläggande än formerna för den. På narkotikamarknaden finns det aktörer, framför allt högre upp i distributionskedjan, som *inte* vill nå nya kunder. En intervjuperson formulerar det på följande sätt:

Även om det stod en person jag inte kände här idag med en miljon i en väska så skulle jag inte gå med på den affären. Man måste sätta pengarna och risken i relation till varandra. En fråga man måste ställa sig är: Är jag beredd att låta risken att åka in tio år i fängelse vila i den här personens öde? Är det värt en miljon?

När entreprenörerna väl etablerat sig vill många hålla sig till de personer de redan känner. Eftersom det inte är alltför enkelt att hitta bra leverantörer, värnar många om sina leverantörer och gör vad de kan för att ingen annan ska höra talas om dem. Ett av många skäl är att undvika konkurrens. På så sätt sprids ingen "reklam" om hur högkvalitativa varor en viss person har. Andra intervjupersoner hade en annan strategi, där gällde det att de som kunde visa att de hade pengar, de fick också handla. För en detaljist som säljer småpartier, kan det dessutom vara svårt att bara sälja till befintliga kunder. Dennes kunder kan sitta häktade, vara på behandling eller helt enkelt inte ha pengar eller andra bytesvaror att handla för. Med andra ord behöver detaljister hålla en större kundkrets underrättad om vad de har att erbjuda.

För att sammanfatta har narkotikaentreprenörer olika inställning till reklam, vissa undviker nya kunder helt av säkerhetsskäl medan andra inte skulle klara sin verksamhet utan dem. De reklamvägar som är synliga i materialet innebär ytterst begränsade utgifter.

Resultat: Varuprover

Genomgången av domar och förundersökningar visar att förekomsten av varuprover är relativt utbredd. Den exakta utformningen skiljer sig dock vida åt beroende på aktörerna. Vissa personer får små varuprover gratis för att testa en ny vara. I vissa fall har personen inte fått ett gratisprov utan fått köpa en mindre mängd till rabatterat pris. Det kan konkret handla om att betala 400 kronor i stället för 600 kronor för ett gram kokain, eller att få ett gratis bonusprov med den narkotika köparen har betalat för.

Det framstår som att varuprover och kraftiga rabatter kan vara ett sätt för en ny aktör att hitta köpare eller för en befintlig aktör att hitta köpare till ett nytt preparat. Som tidigare forskning visar innebär försäljning av illegala varor begränsningar, exempelvis i form av att säljaren inte öppet kan göra reklam för sin vara. Det gäller dock för aktören att ha mer narkotika på väg eller i lager så att de marknadsandelar han eller hon kan ha vunnit genom varuproverna inte går förlorade. De narkotikaentreprenörer som satsat, om än blygsamma summor, på varuprover förväntar sig att vinna något genom reklamen.

Varuprover förekommer på alla nivåer i distributionskedjan och vid alla de vanligaste preparaten. Det finns konkreta exempel där såväl återförsäljare som leverantörer har erbjudit vanligen mindre varuprover, eller där distributörer, återförsäljare och slutkunder krävt att få testa narkotikan före ett köp. Några enstaka leverantörer har även transporterat relativt stora partier, sannolikt i syfte att sälja dem till ett fördelaktigare pris för att etablera sig på marknaden. Det finns även fall där personer har blivit bjudna på narkotika, men där det varit oklart om det rör sig om ett varuprover eller helt enkelt om vänner som bjuder eller bjuder igen.

Risken är uppenbar att försäljaren ödslar varuprover på fel kunder, det vill säga att en person testat narkotika, men aldrig har tänkt sig att köpa. Sett till studiens material verkar detta dock inte vara något större problem, sannolikt handlar det om så små mängder att det inte blir en kostnad. Det är något som bekräftas av intervjuerna. En intervjuperson använde ordet ”spottstyver” för att förklara att varuprover inte utgör någon egentlig kostnad. Lyckas försäljaren hitta pålitliga köpare underlättas handeln. Sett till vad som kan vinnas tycks varuprover vara ett relativt billigt sätt att göra reklam på, sett från narkotikaentreprenörens perspektiv.

För de distributörer som själva inte använder narkotika kan det finnas behov av att be någon annan testa ett nytt parti, framför allt om det inte ser ut att vara av god kvalitet (att det är vått, har underlig färg eller konsistens etc.). Exempelvis fick en återförsäljare i förundersökningsmaterialet teströka nya partier cannabis innan hans distributör bestämde sig för att köpa in dessa. En distributör kan också använda sig av kontakter för att ta fram renhetshalten på ett prov, något som enligt uppgift inte är särskilt dyrt. En intervjuperson berättade att han lämnade in ett

varuprov för test till ett laboratorium innan han bestämde sig för att köpa partiet och få det levererat till Sverige.

Sammanfattningsvis förekommer visserligen varuprover, men det rör mycket små mängder narkotika. Från narkotikaentreprenörens perspektiv ses det som ett billigt sätt att göra reklam och upplevs därför inte som en kostnad.

Resultat: Representation

Att vistas i rätt miljöer handlar inte bara om att hitta kunder. Som nyss nämnts kan det också vara ett sätt att utbyta information om bland annat rättsväsendet, något som i längden kan spara en del utgifter för narkotikaentreprenörerna. En intervjuperson framhåller att det gäller att ”ha koll på civilpoliser”, något som sker genom att utbyta information med andra om poliser och informatörer.

På grund av risken för telefonavlyssning och kanske även en oro för bristande lojalitet och svek, är personliga möten vanliga, särskilt mellan distributören i Sverige och leverantören i utlandet. Det kommer fram såväl i doms- och förundersökningsmaterialet och intervjuerna som i underrättelsedatan. I vissa förundersökningar finns kontoutdrag som avslöjar många tåg- och flygresor, ofta till städer eller länder varifrån narkotikan kommer. En intervjuperson berättar:

De resor som man själv gör ner till Afrika för att styra upp affären kostar också 10 000 kronor per resa. Man strävar hela tiden efter att hålla nere kostnaderna så mycket som möjligt och försöker att åka vid billiga årstider och hitta de billigaste hotellen.

Ett sätt att dela resekostnaderna mellan parterna är att mötas halvvägs, i ett land mellan leverantörens land och Sverige. En sådan affärsresa kan ske över dagen; man flyger till mötesplatsen och har ett möte under några timmar, sedan flyger man hem igen. Möten på flygplatser förekommer också. Snabba personliga möten i utlandet har för narkotikaentreprenören fördelen att de är svåra att övervaka, de upplever att myndigheterna inte hinner med.

Det utbredda resandet är tydligt även om regelrätta kuriruppdrag räknas bort; sådana resor handlar sannolikt snarast om direkta arbetsresor än om representation. Som konstaterades under rubriken Transporter är flyg- och tågresor inte särskilt dyra; om resan sker över dagen tillkommer inte heller några kostnader för övernattningar. I relation till de pengar som spenderas på konsumtion av samma aktörer som gör representationsresor, handlar det relativt sett om ytterst blygsamma utgifter för representation. Det finns dock ett fall där ett europeiskt nätverk haft större utgifter för representation. Nätverket hade rekryterat en person för ett konsultuppdrag som gick ut på att ordna affärskontakter och köpare för narkotikapartier. Personen åkte därför runt på affärs- och kontaktskapande resor i Europa.

Liksom för personer i det legala näringslivet kan resandet vara slit-samt också för narkotikaentreprenörer, särskilt om man har familj (jfr Junninen, 2006). Det finns tecken i telefonavlyssningar på sambor och andra familjemedlemmar som uttrycker stort missnöje över att narkotikadistributörerna och kontaktförmedlarna ofta befinner sig på resande fot. Samtidigt finns det exempel på hur distributörer framhåller att en fördel med ”jobbet” är att man får resa. Vilket syfte fyller då affärsresorna? En intervjuperson berättar:

Själva affären gjordes oftast upp genom ett fysiskt möte. Ett vanligt förfarande var att man träffades på något ställe och åt ”dagens rätt”. I planeringen väger man oftast in ekonomiska aspekter och detta påverkar hur pass avancerade smugglingssätt det blir. Det handlar om detaljplanering vilket kan innebära snabba möten utomlands. Det är inte ovanligt att man kan flyga ner till ett annat land för ett timslångt möte med narkotikaleverantören och sedan flyger hem igen. Dessa möten är viktiga eftersom man inte vill diskutera detaljer på telefon. Möten är också viktiga i den aspekten att man vill ha alla detaljer kring affärsuppgörelsen utredda innan betalning sker.

En annan intervjuperson framhåller förtroende som ett viktigt skäl till de personliga mötena. Enligt denne person är det främst när man har en ny leverantör som det blir mötesresor, när kontakten och relationen är etablerad ersätts en del personliga möten av mobilsamtal.

För att sammanfatta medför representation ingen större kostnad för de allra flesta narkotikaentreprenörer. Tåg- och flygbiljetter kan, speciellt om resan sker under lågsäsong, köpas till fördelaktiga priser. Dessutom menar aktörerna att stora pengar finns att tjäna på att allt sker som planerat. En viktig skillnad mellan legal och illegal affärsverksamhet när det gäller representation är att den senare präglas av en sämre planering och framförhållning. Många affärsresor måste göras av narkotikaentreprenörer eftersom akuta problem uppstått, detta medför att billiga biljetter är slutsålda och billiga hotell fulltecknade. Skulle akuta situationer uppstå ofta kan resekostnaderna bli kännbara.

PR: Resultat i fokus

- PR handlar mer om varumärke och rykte än om reklam i den legala marknads betydelse. Det finns ingen konsumenträtt på narkotikamarknaden, men negativa rykten sprids snabbt.
- Varuprover och andra kvalitetsprover är ett sätt att garantera varumärket och ryktet och kan tillhandahållas till en mycket låg kostnad.
- PR används snarare för att rå om de kunder man har än för att öka marknadsandelarna.
- Personliga kontakter upplevs av många aktörer som viktiga att odla, på grund av säkerhetsaspekter. Värdefull information kan fås genom att röra sig i rätt miljöer, utan att några större utgifter tillkommer.
- Eftersom många affärsresor sker i akuta lägen, kan resekostnader och övernattningskostnader bli kännbara, framför allt om akuta lägen uppstår ofta. Dessutom kan ett oplanerat och akut resande göra att narkotikaentreprenörerna sticker ut från mängden och drar till sig allmänhetens eller myndigheternas blickar.

Tidigare forskning: Expansion av verksamheten

I den legala ekonomin är det inte helt ovanligt att ett mål med näringsverksamheten är att kunna expandera, att bli större på marknaden. När det gäller den illegala ekonomin antas målen se något annorlunda ut.

Det finns visserligen en gräns även för hur långt legala företag vill expandera. Inte ens de mest framgångsrika företagen växer sig vanligtvis så stora att de når monopol. Det beror på att det finns en gräns för när behovet av och kostnaderna för att bland annat kunna koordinera aktiviteter och övervaka underordnade överväger fördelarna av ytterligare expansion. Det finns också många småföretagare som ser sitt företag primärt som en källa till egen försörjning och därför inte har någon nämnvärd önskan att expandera. Såväl för en småföretagare med legal verksamhet som för dennes motsvarighet på den illegala marknaden kan med andra ord en utvidgning innebära mycket arbete och höga risker. Poängen är dock att riskerna är större för en narkotikaentreprenör att expandera än för dennes legala motsvarighet.

Traditionellt sett försöker företag sköta de transaktioner som är enklast att koordinera och lägga ut de uppgifter som är för kostsamma och komplicerade att utföra internt (Reuter och Haaga, 1989). På narkotikamarknaden ökar kostnaderna kraftigt om storleken på verksamheten växer och arbetsfördelningen blir mer avancerad. Ju större verksamheten är, desto troligare är det att man drar till sig uppmärksamhet från de brottsbekämpande myndigheterna eller från konkurrenter på narkotikamarknaden (Paoli, 2003; Reuter och Haaga, 1989; Brå 2005:11). En illegal verksamhet kräver i normalfallet större hemlighetsmakeri, även internt, än en legal verksamhet. Därmed finns ytterligare en nackdel med expansion, nämligen att ledaren får allt svårare att kontrollera alla delar av verksamheten (Reuter, 1985). Dessutom gäller säkerligen att ju fler personer som är inblandade i verksamheten, desto större är risken att någon av dem är en informant (Reuter och Haaga, 1989).

Finns det några skäl som, trots ökande upptäcktsrisker, talar för att man vill utöka verksamheten även på den illegala marknaden? van Duyné och Levi (2005) tar upp hur narkotikaentreprenörer i anslutning till polisförhör uttryckt att de inte är kvar på narkotikamarknaden av ekonomiska skäl, utan för spänningen, för att ge prov på sitt kunnande och överlista polisen (jfr även Naylor, 2004). Sådana uppgifter bör tas med viss försiktighet, det framgår inte riktigt i vilka situationer narkotikaentreprenörerna uttryckt sig så till polisen. Men det finns med andra ord ändå uppgifter om att spänning och behov av att tillfredsställa det egna egot kan driva vissa aktörer till att utmana sig själva genom att hantera allt större partier narkotika. Det rör sig här om aktörer som uppenbarligen upptäckts av polisen, de har trots allt blivit förhörda för brott, och det är inte säkert att dessa personer är representativa för narkotikaentreprenörerna i stort. För andra brottsområden finns dock uppgifter om

att spänning, att göra ”klipp” och utmana systemet är viktiga drivkrafter i det kriminella företagandet (Steffensmeier och Ulmer, 2005).

Resultat: Expansion av verksamheten

Det är svårt att utifrån doms- och förundersökningsmaterialet se tydliga tecken på expansion, eftersom det gäller åtal för något eller några enskilda brott (även om de kan vara en del av en större verksamhet). Där det finns tillgång till avlyssningsmaterial över en längre tidsperiod förekommer i några fall tecken på expansion i följande bemärkelser. För det första kan det handla om byte av vara eller preparat, exempelvis från insmugglad alkohol och cigaretter till narkotika eller från cannabis till amfetamin. Intervjupersoner berättar att de hanterat andra preparat innan de även gick in på kokainförsäljning. Det finns också tecken i materialet på att personer med ett huvudpreparat skulle kunna tänka sig att hantera ett annat preparat om villkoren var fördelaktiga. Det kanske dock inte handlar så mycket om expansion som att ta alla tillfällen i akt att tjäna pengar. Det handlar om entreprenörer som kännetecknas av flexibilitet och en vilja att lyckas i affärer.

För det andra kan det röra sig om hantering av allt större partier. En kommande Brå-rapport visar (Brå 2007:7) att det är vanligt att ”göra karriär” på narkotikamarknaden. Innan man ger sig på hantering av riktigt stora partier, med de krav på logistik och liknande som det innebär, gäller det att ha byggt upp kontakter.

En narkotikaentreprenör som strävade efter att expandera var tvungen att först bevisa för sin leverantör att han var pålitlig. När han visat sin duglighet fick han köpa dubbelt så stora narkotikapartier, leverantören var nöjd med honom eftersom han upplevde att de ”kompletterar varandra rätt bra”. Entreprenören var tacksam över detta, då det var en bit att resa till leverantören för att hämta partiet.

Vissa intervjupersoner framhåller att det viktiga inte är expansion; det kan leda till merkostnader och problem, ett faktum som även identifierats i den tidigare forskningen som ovan presenterats. I stället föredrog de att ha en ”strid och pålitlig ström av varor och pengar”. Eftersom krediter är mycket utbredda på narkotikamarknaden kan det från en aktörs perspektiv vara farligt att expandera mer än att reservkapital finns för att ta sig ur knipor och förluster, till exempel i form av beslagtagen narkotika eller stölder. Dessutom kan en stor och expanderande verksamhet dra till sig myndigheternas uppmärksamhet, men, enligt en intervjuperson, även hot och våld från konkurrenter på marknaden.

Det finns även fall där en leverantör mer eller mindre pressat sin köpare till att hantera större partier, antingen genom en prissättning som motiverar större köp eller genom att helt vägra försäljning av mindre partier. Ett sådant beteende har sannolikt att göra med en riskminimering från leverantörens sida; det upplevs som fördelaktigt att snabbt sälja av narkotikan och gärna till så få kunder som möjligt. För

köparen kan det dock innebära ökade utgifter och risker med en expansion av verksamheten.

Genom sina framgångar kan myndigheterna ofrivilligt skapa utrymme för nya aktörer, eller ge möjlighet till befintliga aktörer att expandera sin verksamhet; arresteringar och åtal har i något fall eliminerat konkurrensen. För att nämna två exempel framgår i en förundersökning att en sedermera dömd person övertalade en medåtalad att gå in i narkotikaförsäljning med motiveringen att man kan "tjäna pengar" på det preparat det gällde eftersom "så många åkt fast" på sistone. Det andra exemplet kommer från en intervju:

Larmet gick när jag greps och på kort sikt kan man säga att den lokala amfetaminmarknaden påverkades. Denna lucka fylldes dock upp genom att de aktörer som var kvar expanderade sina verksamheter.

För att sammanfatta kan det finnas utgifter för expansion, det handlar i så fall om ökade utgifter på de flesta kostnadsposter som tagits upp här, men potentiellt också större inkomster. En risk för en expanderande narkotikaentreprenör är att tidigt i expansionsfasen möta motgångar, som han eller hon inte har reservkapital att hantera.

Expansion av verksamheten: Resultat i fokus

- Materialet visar att expansion många gånger undviks, av skälet att det kan dra till sig intresse från både konkurrenterna och de brottsbekämpande myndigheterna. En "strid ström av varor och pengar" kan då vara att föredra.
- När konkurrenter sitter på anstalt eller drar sig tillbaka av andra skäl kan narkotikaentreprenören ta tillfället i akt och expandera sin verksamhet.
- Där tecken på expansion finns handlar det för det första om byte av vara eller preparat, till exempel att entreprenörerna går från hantering av alkohol och cigaretter till narkotika eller från cannabis till amfetamin.
- Det finns också fall där allt större partier hanterats. Det kan ställa krav på en helt annan logistik, vilket bland annat medför en förändrad ekonomihantering.

Tidigare forskning: Forskning och utveckling

Tidigare forskning om svenska förhållanden visar en stor spännvidd vid planering av smugglingsoperationer. Bakom de mest välplanerade fallen kan det sägas dölja sig en regelrätt forsknings- och utvecklingsverksamhet (Brå 2005:11). Det handlar om att entreprenören försöker ta reda på och bevaka hur de brottsbekämpande myndigheterna arbetar och sedan lägger upp exempelvis smuggling, transporter och överlåtelser på ett sätt som minskar upptäcktsrisken. Det går att skilja mellan *rekognoseringspersonal* och *expertis*. De förstnämnda kan vara kurirer eller blivande kurirer som före själva smugglingsresan gör en resa för att iaktta och bedöma hur tullstationerna fungerar. Expertisen består av personer som genom sin yrkeserfarenhet och kunskap bidrar till att un-

derlätta smuglingen. Det finns med andra ord behov av att köpa tjänster från såväl de legala som de illegala marknaderna.

I en svensk studie (Brå 2005:11) var bilmekaniker den vanligaste formen av anlita expertis för forsknings- och utvecklingsverksamheten. Det behövde inte röra sig om professionella bilmekaniker utan kunde helt enkelt vara personer som var kunniga när det gäller bilar. Syftet var att bygga lönntrymmen att gömma narkotika i.

Resultat: Forskning och utveckling

Det finns några exempel från doms- och förundersökningsmaterialet på hur leverantörer eller distributörer skickat en kurir för att testa en resväg utan narkotika i lasten, alternativt hur de skickat en försändelse med exempelvis godis innan den första narkotikaförsändelsen gick iväg. I det fall där kurirens lön framgick var det tydligt att den var mycket högre vid de efterföljande smugglingsresorna än vid den inledande rekognoseringsresan. Det går naturligtvis inte att dra några slutsatser från ett fall, även om det vore logiskt att smuglingen, som innebär större risker, avlönas högre än rekognoseringen. En intervjuperson skötte forsknings- och utvecklingsarbetet själv:

Jag sökte lämpliga platser att ta i land narkotikan på från havet. Det fick inte vara bebyggelse i närheten samtidigt som tillgängligheten med bil skulle vara god. En sommar var jag ute en hel månad och rekognoserade landstigningsplatser. För att klara av detta uppdrag hade jag köpt väldigt detaljerade kartor.

Vid ett sådant noggrant planeringsarbete är det sannolikt svårt att också bedriva en verksamhet som drar in pengar, vilket innebär att privata utgifter måste täckas med sparkapital. Dessutom fanns i detta fall utgifter för resor och kartor. En annan intervjuperson framhåller att man lär sig av sina misstag och blir bättre på sitt arbete, precis som inom vilken bransch som helst, men att kalla det forsknings- och utvecklingsverksamhet var att gå för långt:

Man gör en form av brainstorming. Man går igenom arbetssättet med alla medlemmar i gruppen, som en form av utvärdering. Det är ju en kamp för att inte åka fast, man blir vis av erfarenheten. /.../ Man lär sig hur man ska se ut. Att byta resvägar, man kan inte åka samma väg alltför många gånger utan att bli synlig. Ibland kan det uppstå ett problem som gör att man ganska spontant letar upp en ny resväg. Det har även hänt att jag åkt utan varor och utforskat alternativ.

Tecken på att man lär sig av tidigare misstag och anpassar och utvecklar sin verksamhet är många. Ett illustrativt exempel från doms- och förundersökningsmaterialet är manliga kurirer som börjat ta med sig en kvinnlig bekant eller partner, eller till och med egna barn när de genom-

för smugglingsresor, i syfte att minska risken för tullkontroller. Antalet sådana upptäckta fall ger dock inte vid handen att denna åtgärd är effektiv på något sätt. Det finns inget som indikerar att dessa kurirer fått högre betalt för att fler personer involverats. För narkotikaentreprenören ökar därmed inte utgifterna särskilt mycket om fler personer är involverade vid smuglingen. Kuriren och medresenärerna färdas i samma bil, båtbiljetter och övernattningar kan möjligen bli något dyrare, men i många fall har kuriren själv fått stå för resekostnaderna. Det ligger kanske främst i kurirens intresse att minimera riskerna vid gränsövergången och då kan denne anse det vara värt vissa ökade omkostnader.

”Forskning” kan också innebära att hålla sig uppdaterad när det gäller de brottsbekämpande myndigheternas arbetsätt. Det kan både handla om myndigheternas arbetsmetoder och om vad de vet om aktörens narkotikaverksamhet. I ett fall har till och med underrättelseuppslag, som hanterats av en myndighet gällande en narkotikaentreprenör, återfunnits hemma hos entreprenören vid husrannsakan.

För att sammanfatta ägnar sig de flesta narkotikaentreprenörer åt utveckling av verksamheten i någon mening. I vissa fall sker även efterforskningar, det kan vara allt mellan att skicka en försändelse eller en kurir utan narkotika första gången för att testa upplägget till ett mer omfattande rekognoseringsarbete som tar tid och resurser i anspråk. Som ett led i riskminimeringen försöker aktören variera sitt upplägg i syfte att inte bli förutsägbar.

Forskning och utveckling: Resultat i fokus

- Forsknings- och utvecklingsarbetet sker främst när det gäller smuggling av narkotika. Det kan utföras av såväl kurirer som de huvudansvariga personerna.
- Utvecklingsarbetet är sällan kostsamt, det handlar om att vara vaksam, lära sig av tidigare erfarenheter och diskutera upplägg inom nätverket.
- Forskningsarbetet kan innefatta allt ifrån att testa en resrutt innan smuglingen genomförs till att göra ett omfattande och tidskrävande rekognoseringsarbete.
- Ibland sker forsknings- och utvecklingsarbetet av en slump, på grund av plötsliga problem testas nya arbetssätt som sedan tas i bruk.
- En del i detta arbete är att hålla sig uppdaterad om hur myndigheterna arbetar.

Tidigare forskning: Återinvestering i narkotikaverksamheten

Det är från doms- och förundersökningskällor många gånger svårt att avgöra i vilket syfte pengar lagras, men en möjlighet, utöver avsättning för pension (som behandlas nedan under rubriken Privata utgifter), är att de förvaras som buffert inför framtida uppdrag.

I Storbritannien har många narkotikarelaterade beslag visat på lagring av pengar (van Duyne och Levi, 2005). Omkostnaderna, främst i form av löner och arvoden för tjänster, är betydande och det gäller där-

för att alltid ha pengar tillgängliga (jfr Levi, 2002). Det kan handla om att samla på sig kontanter i väntan på ett fördelaktigt smuglingstillfälle (Reuter och Truman, 2004; Junninen, 2006; jfr även Brå 2005:11). Det finns även forskning som pekar på fall där narkotikaentreprenören sett till att ha medel tillgängliga för att täcka juridiska kostnader, som kan bli följden av att underordnade grips och fängslas (Politie, 2005).

Utgiftsposten ”återinvestering i den illegala verksamheten” ska inte underskattas. Junninen (2006) menar att vinsten delas upp någorlunda jämnt mellan de tre posterna återinvestering i kriminalitet, konsumtion och investering i legala verksamheter inklusive penningtvätt.

Om köparen inte har ett tillräckligt stort kapital undanstoppat för att köpa in eller göra en delbetalning på ett narkotikaparti på egen hand, kan finansiering ske på annat vis, exempelvis genom att flera personers kapital slås ihop. Där mindre grupperingar smugglar narkotika förekommer att varje medlem betalar en andel av partiet (Brå 2005:11). Det finns uppgifter om att det exempelvis i Nederländerna funnits entreprenörer som sålt direkt till vad som kan kallas *frilansare* (van Duyne och Levi, 2005). Det har rört sig om nätverk av personer som själva åkt till Nederländerna och där köpt mindre mängder narkotika, för eget bruk. För entreprenörens del är det en fördelaktig lösning, på detta sätt får denne narkotikan såld, men slipper organisera en smuglingsoperation.

Om den illegala verksamheten äger rum inom ramen för en grupp eller organisation kan det finnas behov av en *kassör* som har hand om ”handkassan” eller de rörliga tillgångar som gruppen har (jfr Levitt och Venkatesh, 2000).

Resultat: Återinvestering i narkotikaverksamheten

I ett enda förundersökningsprotokoll framgår att ett internationellt nätverk har en kassör, för att använda Levitt och Venkateshs begrepp. Denne person hanterade intäkterna från narkotikahandeln i Sverige, gjorde en enklare och kodad bokföring samt ombesörjde att leverantören fick sina pengar. Kassören lät andra i nätverket utföra många riskfyllda uppdrag, som växling och smugling av kontanter. Kassören själv verkar ha arbetat mot en del av vinsten. En fråga som kan ställas är om det faktum att en tydlig kassörsroll endast kan identifieras i ett fall innebär att det är en mycket ovanlig position. Det behöver inte vara så, exemplet ifråga kommer från en förundersökning där Finanspolisen varit involverad i hög grad, och stor möda har lagts ner på att utreda hur pengarna hanterats inom nätverket, något som förhållandevis sällan framgår av förundersökningsprotokollen. Som påpekats många gånger tidigare i rapporten är myndigheternas fokus narkotika och inte pengarna.

Det är, som redovisats under rubriken Svinn och stölder, inte ovanligt att kontantmängder, i vissa fall så höga summor som några hundra tusen kronor, påträffas bland personer som misstänks för grov narkotikabrottslighet. Det är högst troligt att i vart fall en del av dessa pengar är tänkta att gå in i narkotikaverksamhet.

Vissa intervjupersoner har, likt Junninens intervjupersoner ovan, försökt att uppskatta hur stor andel av narkotikavinsterna som återinvesteras i verksamheten. Det visade sig vara en svår fråga, av två skäl. För det första inkluderade intervjupersonerna olika kostnadsposter i sina utgifter, vilket medför att en viss procentsats av vinsten kan innebära olika saker för olika personer. En tydlig skiljelinje var huruvida de såg sin privata konsumtion som en omkostnad i den kriminella verksamheten eller som ett sätt att som privatperson göra av med en del av vinsten. För det andra hade flera intervjupersoner svårt att göra annat än allmänna bedömningar av vart pengarna tog vägen. De beskriver en livsstil med högt tempo och mycket festande, där anteckningar av ekonomisk natur riskerade att användas som bevisning mot dem. Då de knappast hade full kontroll över sin ekonomi när de var verksamma på narkotikamarknaden, är det föga förvånande att det blir svårt att redogöra för sådana förhållanden i efterhand.

Trots detta kan en slutsats dras från intervjumaterialet: det varierar stort hur offensiv narkotikaentreprenörens affärsstrategi är. En intervjuperson beskrev en mycket riskfylld strategi som gick ut på att återinvestera hela vinsten i ett nytt, större parti. ”Man strävar hela tiden efter att fördubbla sin vinst”, förklarar han. Enligt samma person är det dock vanligare att ungefär hälften av vinsten återinvesteras, om han skulle uttala sig om marknaden generellt. En annan intervjuperson framhöll att andelen av vinsten som återinvesteras kunde variera en del genom ”karriären” på narkotikamarknaden:

I början återinvesterar man mellan 20 och 30 procent. Sen blir det 40 procent. Man inser att det är bättre att återinvestera än att festa eftersom det drar på sig ögonen.

I materialet förekommer också personer som efter avtjänat fängelsestraff kommer ut och med hjälp av undanlagda medel från tidigare narkotikabrottslighet fortsätter med narkotikahandel. Återinvesteringen behöver med andra ord inte ske omgående. Några intervjupersoner berättar att det gäller att avvakta i vissa lägen. Det kan handla om att de varit för synliga genom flera stora affärer eller en omfattande försäljning som medfört att myndigheterna och konkurrenterna uppmärksammat handeln. I andra fall har en viktig konkurrent nyligen fått in ett stort parti, då bedömde dessa intervjupersoner det som fördelaktigare att vänta någon vecka med sitt eget parti för att senare snabbt kunna sälja av det. Under detta uppehåll måste det dock finnas sparkapital eller andra inkomstkällor att leva av.

Skulle det inte finnas egna medel att återinvestera i narkotikaverksamheten kvarstår några andra finansieringsmöjligheter. En sådan är att gå ihop med några vänner och köpa ett parti. Det finns ett flertal fall i materialet på samfinansiering av sådan art, det sker vanligen för att kunna köpa större partier än de enskilda personerna klarat av på egen hand, i syfte att få ett bättre inköpspris på narkotikan.

En annan möjlighet är att hitta en utomstående finansiär, något som endast två intervjupersoner har erfarenhet av. En av dessa beskriver finansiären på följande sätt:

En typisk finansiär är en socialt etablerad person som har ett eget företag. Det kan exempelvis vara i renhållnings-, restaurang- eller bilförsäljningsbranschen. De har alltså ett legalt företag. /.../ Uppriktighet är A och O. Denne person finansierar en segelbåt, det vill säga att man smugglar med hjälp av båt och köper ett större parti narkotika.

Även om de finansiärer som intervjupersonen har erfarenhet av driver legala företag, befinner de sig inom utpekade riskbranscher för ekonomisk brottslighet (jfr RRV 1998:29). Det övriga materialet talar dock för att finansiärer utifrån förekommer i begränsad utsträckning. Båda intervjupersonerna som har kännedom om finansiärer utifrån, talar om förhållandevis stora narkotikapartier, som skulle vara svåra att finansiera genom sparade kapital ens i kombination med krediter. Framför allt krediter framstår som den viktigaste finansieringsmetoden för narkotikaköp generellt, en fråga som tas upp i nästa avsnitt.

Sammanfattningsvis tyder materialet på att narkotikaentreprenörer låter betydande andelar av vinsten gå tillbaka till den kriminella verksamheten. Hur stor andel varierar mellan olika entreprenörer och affärsupplägg, intervjupersoner nämner andelar mellan 20 procent och hela vinsten, men de lägger också olika betydelse i begreppet vinst. Mycket tyder på att det är svårt för många aktörer, främst personer med ett omfattande narkotikamissbruk, att lägga undan medel för återinvestering. Krediter och andra finansieringslösningar förekommer därför i stor utsträckning, en fråga som återkommer i nästa avsnitt.

Återinvestering i narkotikaverksamheten: Resultat i fokus

- Bland de aktörer som gör kännbara vinster, kan en betydande andel återinvesteras i narkotikaverksamheten.
- Främst på lägre nivåer i distributionskedjan är det svårt att lägga undan kapital för återinvestering. Det rör sig i bästa fall om en nödvändig delbetalning för att få kredit.
- Det förekommer att vänner går ihop med medel och tillsammans köper ett större parti än vad var och en förmått på egen hand. Detta sker i syfte att få ett bättre inköpspris.
- Endast två intervjupersoner nämner att en utomstående person ställt upp som finansiär eller delfinansiär. Det har i dessa fall handlat om mycket stora partier.

Tidigare forskning: Kort- och långsiktiga krediter

Då långt ifrån samtliga aktörer har resurser att lägga undan kapital för återinvestering i narkotikaverksamheten, spelar krediter en stor roll för narkotikamarknaden. Först kommer tidigare forskning att presenteras.

Lån och krediter

Paoli (2003) fann i sin studie exempel på hur narkotikaåterförsäljare i Italien regelbundet fick narkotika mot ett mindre förskott, full betalning gjordes först vid nästa leverans. Detta system bygger dock på att man har samma leverantör under en längre tid. Att förtroende är viktigt för möjligheten att få kredit betonas i en svensk undersökning, i de fall där förtroendet var stort fanns större utsikter till kredit, i andra fall skedde betalning vid eller före leverans (Brå 2005:11). I samma undersökning fanns även fall där finansieringen av ett narkotikaparti gjordes genom lån från en utomstående person alternativt från en bank.

Reuter (1985) påpekar att det inte är företaget, som på en legal marknad, som lånar pengar, utan huvudmannen. Kreditgivaren måste därför vara en utpräglad risktagare, det är betydligt svårare att få insyn i en kriminell verksamhet och bedöma låntagarens betalningsförmåga än det är när det gäller en låntagare på den legala marknaden.

Skulder och fordringar

Förekomsten av skulder gör att vissa forskare ifrågasätter hur stora vinster personer längre ner i distributionskedjan vanligen gör. Nederländsk forskning visar att många medelnivådistributörer har inestående fordringar till sina distributörer ovanför dem i kedjan (van Duyne m.fl., 2003). Detta tyder också på att vissa distributörer har haft möjlighet att handla på kredit.

Vad händer om en person som köpt narkotika på kredit blir gripen? Om varorna beslagtogs kan kostnaderna fördelas på olika sätt mellan de inblandade narkotikaentreprenörerna. Från internationell forskning finns belägg för att producenten i vissa fall stått för förlusten (van Duyne m.fl., 2003). Om smugglingen avser tillräckligt stora kvantiteter täcks vissa mindre förluster upp av den vinst som ändå görs. Det har förekommit att smugglaren skickat ett tidningsklipp som bevis för att lasten beslagtogs och inte förskingrades eller stals. Det finns även fall där smugglaren själv fick stå för förlusten. Hade personen inte tillgångar att betala av skulden direkt fick han eller hon helt enkelt arbeta av skulden genom att fortsätta smuggla (van Duyne m.fl., 2003). Även andra in-drivningsmetoder förekommer, något vi återkommer till nedan.

Återbetalning av skulder

Ett motiv för att ställa upp på narkotikasmuggling kan vara att personen har skulder på den legala marknaden, som måste återbetalas, och inte anser sig ha legala möjligheter att klara av detta (jfr Brå 2005:11). Skulder spelar en stor roll i den kriminella ekonomin och det förekommer att kriminella entreprenörer aktivt letar efter personer med ekonomiska problem, som uppfattas som möjliga att rekrytera för olika insatser (Brå 2005:11).

Resultat: Kort- och långsiktiga krediter

Krediter och försäljning på redovisning ("redis") är oerhört vanligt förekommande i doms- och förundersökningsmaterialet. Intervjuerna stöder också denna bild. Detta innebär inte att samtliga narkotikaförsäljare periodvis står i skuld eller låter andra köpa på kredit, det finns även exempel på aktörer som uttryckligen kräver kontant betalning vid leverans. Frågan för detta avsnitt är dock hur försäljning på redovisning ser ut i de konkreta fall som är kända och finns i undersökningens material.

Det finns exempel på distributörsgrupperingar med någorlunda fasta försäljare som genom anställningsliknande förhållanden överlåter narkotika till missbrukare och sedan redovisar till distributören. Dessa försäljare har endast en distributör eller ett nätverk som förser dem med narkotika, vilket gör redovisningsförsäljaren väldigt beroende av denna eller dessa personer. I andra fall handlar det om mer självständiga detaljister som kan ha en eller flera personer som de köper narkotika av på kredit. Högre upp i distributionskedjan ser creditsystemet lite annorlunda ut, en fråga vi återkommer till nedan.

Det första som är tydligt i materialet är att inte alla tillåts handla narkotika på redovisning. En intervjuperson förklarar att nya försäljare kan testas genom att få småpartier på kredit. Klarar de att reglera sina krediter kan de nästa gång få köpa ett större parti. Personer med en dålig kredithistoria får i vissa fall inte köpa något förrän de löst sina tidigare skulder. Systemet kan jämföras med det legala samhällets betalningsanmärkningar. När de väl redovisat sin betalning är det inte säkert att de får köpa lika stora partier nästa gång. Det handlar om att återigen bygga upp ett förtroende. Trots att narkotikamarknaden saknar den legala marknadens skydd när det gäller krediter går det att tala om en egen form av kreditupplysningssystem, även om det inte är så snabbt och effektivt. En intervjuperson berättar:

Det finns också de som satt i system att blåsa kranen. De byter kran efter kran, de är manipulativa och trovärdiga. Rykten sprids alltför sakt på marknaden, men till slut kommer de i kapp en.

Eftersom kreditupplysningen bygger på personernas rykte och inte på uppgifter som kan kontrolleras med tidigare kreditgivare på samma sätt

som på den legala marknaden är det ett osäkrare system, men med de utbredda skuldförhållandena som råder är det nödvändigt för entreprenörerna att ha något skydd.

Tidigare i denna rapport har framhållits att beslag, svinn och stölder i vissa fall medför kännbara förluster för aktörerna. Ytterligare en orsak till förluster är misskötta krediter. Med en intervjupersons ord: "Det stora tappet var inte tullen utan krediterna".

De utbredda creditsystemen kan med andra ord skapa problem, dessa följer sedan med högre upp i distributionskedjan. Intervjuer samt förundersökningar och domar talar sammantaget för att krediter kan finnas i flera led. Om en detaljist har redovisningsförsäljare som inte redovisar i tid kan detaljisten få problem med att betala sina egna skulder till nätverket som förser honom eller henne med narkotika. Naturligtvis varierar det mycket hur många försäljningsled som finns mellan leverantören i utlandet och slutkonsumenten i Sverige, men problemet illustrerar en svaghet hos narkotikamarknaden som tydligt framgår i förundersökningar och i viss mån i intervjuerna. Får narkotikaentreprenören inte betalt finns enligt denna studies material några möjliga vägar att gå. Alternativen spänner mellan att inte göra något annat än att avbryta samarbetet, att göra upp en betalningsplan i någorlunda vänskaplighet och att driva in skulden. Det sistnämnda alternativet behandlades i avsnittet om inkasso ovan.

En intervjuperson berättar att han själv strävade efter att alltid betala direkt, att inte handla på kredit. Skälet var att undvika att hamna i problem på grund av myndigheternas insatser.

Den stora är risken att åka dit. Ofta preskriberas skulden, men inte alltid. Ibland bestämde man att den som åkte dit betalade 50 procent och den som levererat stod för 50 procent, ibland fick den som åkte fast stå för hela summan. Det är ganska ovanligt att man får stå för allt själv. Själva var jag ganska blödig och skrev av för mycket egentligen.

Andra intervjupersoner bekräftar att krediter avskrivs och att kurirer inte behöver betala för beslagtagna partier förutsatt att de inte upptäckts på grund av oaktsamhet. Oaktsamhet kan innebära: "Om man åker dit för något som ligger utanför arbetet", till exempel kör påverkad med narkotika i bilen eller inte följer vad som är överenskommet. Det framkommer också att skulder som uppkommer till följd av myndigheternas arbete avskrivs i betydligt större utsträckning än om personen misskött sina betalningar av andra skäl. "Om man inte åker dit och inte heller betalar råder helt andra förutsättningar" för att citera en intervjuperson. Dessa förutsättningar kan innebära indrivning, men också bötläggning. En skuld som inte regleras som överenskommet kan snabbt växa sig ännu större.

För att försäkra sig om att pengarna kommer in kan narkotikaentreprenörer ta till förebyggande åtgärder. Ett tydligt sådant exempel kommer från en intervjuperson:

Det är viktigt att hämta pengar en gång i veckan från sina kunder för annars kan de ha köpt en bil för pengarna. Många av oss som håller på i denna bransch är dåliga på att hålla i pengar. Man ser inte så långt framåt.

Priset kan i vissa fall vara lägre för dem som har råd att betala för narkotikan direkt, kanske kan det också ses som en förebyggande åtgärd, även om huvudsyftet troligen är att personer som använder krediter får betala något extra för risken säljaren tar. Vissa säljare gör dock ingen skillnad på pris för dem som tar en del eller hela partiet på kredit. Föga förvånande kan betalningsvillkoren variera mellan kunderna med hänsyn till deras tidigare kredithistoria och graden av förtroende mellan köpare och säljare. Några intervjupersoner berättar att de alltid strävade efter att betala vid leverans om de kunde, detta eftersom narkotikamarknaden präglas av osäkerhet. Det var då viktigt att undvika skuld-förhållanden i den mån det var möjligt.

En intressant fråga är varför personer som tidigare misskött sig ändå får krediter på nytt. Framför allt längre ner i distributionskedjan, i detaljistledet är det enligt en intervjuperson ”i stort sett vanligare att redovisningen missköts än att den sköts”. En förklaring som anges är att det finns så många aktörer på marknaden att man måste sälja även till dem som ”strular”. En annan intervjuperson formulerar osäkerheten på detta sätt:

Till och med pundare har stora partier på redis, alltså att de köper på kredit och sedan redovisar inkomsterna vid försäljningen. Ansvar försvinner. Ansvar blir litet på redis. Det blir en ren chansning om pengarna kommer in. Försäljningen har därför gått ner i missbrukarleden och då blir det en köparnas marknad eftersom missbrukare inte klarar av att redovisa utan de tar en del av partiet själva till sitt eget missbruk.

Andra intervjupersoner framhåller att krediter är ofrånkomliga när varan är narkotika och kundkretsen består av missbrukare. En intervjuperson påpekar att alternativet skulle vara att frångå detaljistledet och själv sälja direkt till slutkunderna, men det är alldeles för riskfyllt. Med andra ord såg intervjupersonen det som mindre riskfyllt att ha detaljister som sålde till slutkunderna och redovisade försäljningen uppåt i distributionskedjan, även om det innebär en del kreditförluster. Även högre upp i distributionskedjan blir krediter nödvändiga eftersom de partier som köps in är förhållandevis stora, och det framstår som svårt att lägga undan pengar i den storleksordning det handlar om. Många aktörer har konsumtionsmönster som omöjliggör att pengar finns tillgängliga för att betala narkotikapartier kontant. En intervjuperson lyfter fram

fördelen med krediter, de medför enligt denne att man binder upp sina kunder och är därmed inte bara av ondo.

Hur stor kredit som ges varierar också i hög grad mellan de olika personerna i materialet. Från ett förundersökningsprotokoll finns uppgifter om att en person betalade tio procent i handpenning och fick resten på kredit. En intervjuperson upplever det som vanligt att leverantörer bara ger krediter på det belopp som motsvarar deras förtjänst. De vågar helt enkelt inte ge kredit på vad de inte har täckning för, det är för riskfyllt.

Vi sålde ungefär 10 kg amfetamin per gång till respektive kund. Det vanligaste betalningssättet var att kunden fick 50 procent av partiet på kredit. Kunder som man var osäkra på fick betala 70 procent av partiet och fick 30 procent på kredit. /.../ Jag strävade alltid efter att få 50 procent av partiet betalt kontant för att säkra vissa utlägg.

Förundersökningar och domar talar för att en distributör kan ge vissa av sina kunder kredit medan andra måste betala kontant. Detta innebär att vissa pålitligare kunder rimligen kan få ganska generösa krediter utan att den egna betalningsförmågan uppåt i distributionskedjan kollapsar. Det gäller dock att akta sig för att ge för omfattande krediter. Det handlar inte bara om den ekonomiska risk narkotikaentreprenören själv tar utan även om mer konkreta hot mot verksamheten. Som en intervjuperson formulerar det:

Det är lika farligt att ge höga krediter. Om en person har 50 000–60 000 kronor i skuld till dig och inte kan betala är det så enkelt för den personen att tipsa polisen. Hittar polisen dig med ett stort parti är du borta i många år, så personen kan räkna med att slippa undan sin skuld. Därför ska man vara väldigt försiktig med krediternas storlek.

De försäljningsanteckningar som funnits beskrivna i vissa förundersökningsprotokoll stöder detta uttalande. Det vanligaste är krediter på någon tusenlapp, det är endast i enstaka fall summor över 20 000 kronor förekom. Dessa försäljningsanteckningar har företrädesvis återfunnits hos personer verksamma i distributionskedjans nedre led.

Hur lång tid en försäljare har på sig att redovisa varierar. I intervju-materialet lyfter två personer fram relativt korta tider, redovisningen skedde i normalfallet inom ett par dagar. Några andra intervjupersoner framhåller att tiden varierar, man tar hänsyn till hur lång tid det rimligen tar att sälja ett parti och gör tillsammans upp en avbetalningsplan. Redovisningstider på upp till en månad framstår inte som ovanliga i materialet, med reservation för att vi endast har begränsad insikt i dessa förhållanden.

Det är vanligt förekommande att åtalade kurirer, förvarare och medhjälpare i ordets vidaste bemärkelse motiverar sitt deltagande i narkotikahandlingen med att de hade skulder till någon i nätverket. Det finns

två olika typfall. I det första fallet har den åtalade hotats på grund av skulden och av rädsla eller oro för egen eller anhörigas säkerhet deltagit i narkotikahandlingen. I det andra typfallet har den åtalade haft svårt att veta hur han eller hon skulle få fram pengar och därför fått ett erbjudande om att i stället arbeta av skulden. Hur mycket de känt till om arbetsuppgifterna varierar från fall till fall. En intervjuperson menar att en förklaring till att många åtalade lyfter fram skuldförhållanden, eller i vissa fall till och med fabricerar sådana, handlar om att de vill framstå som mer oskyldiga än de är. Om detta är målsättningen visar domarna att det inte är en effektiv strategi, personerna hålls ansvariga för sitt brott.

När intervjupersonerna tillfrågats om skuldförhållanden har flera av dem framhållit att reglering av krediter genom att arbeta av skulden inte är en bild de personligen känner igen. De påpekar att den vanligaste anledningen till att en person hamnar i skuld är att denne har misskött sig. Vilket rimligen inte motiverar att anförtro pengar eller narkotika värda tusentals kronor till en sådan person. Är det en kriminell person som har skulder till många aktörer är det knappast klokt att ge denne varor värda mer än skulderna och sedan hoppas att personen ifråga inte stjälar narkotikan eller pengarna och "drar". Även om narkotikamarknaden är en kreditekonomi är det nog mindre vanligt än vad som berättas för polis och domstolar att personer *tvångs* till att arbeta av sina skulder.

Det är också sannolikt att en skuldsatt person inte får arbeta av skulden på vilket sätt som helst. Dessa personer kommer rimligen inte i fråga för penningförvaring eller liknande arbete, utan snarare chaufförsuppdrag eller andra mindre betydelsefulla servicefunktioner. Ett annat uppdrag som kan anförtros skuldsatta är indrivning:

Visst kan de (skuldsatta) få i uppdrag att knäcka ett eller annat ben på någon annan med skulder, eller någon person som man ogillar av andra skäl, men aldrig att man låter dem ta emot partier värda 50 000 kronor. Det skulle aldrig jag ha gjort i alla fall. Om någon är skyldig 30 000 kronor skickar man knappast dem att hämta något som är värt 65 000 kronor.

Med andra ord handlar det om kvaliteten på arbetskraften. Eftersom verksamheten är illegal kan en enskild persons misslyckande kosta mycket mer än om verksamheten varit legal. Där kan misstag bli kostsamma, kanske förlorar företaget kunder eller lider ekonomisk skada på andra sätt, men på narkotikamarknaden kan det faktiskt handla om hela verksamheten. Dessutom finns en uppenbar risk för kännbara fängelsestraff. En intervjuperson som även utfört kuriruppdrag tar upp denna aspekt:

Det förekommer säkert att kurirer har skulder som tvingar dem att ta uppdraget, men generellt tror jag inte att det är så, det är nog en vanlig

bortförklaring. De som hyr in en kurir vill inte ha någon som är nödd och tvungen att ta uppdraget, de personerna är inte bra som kurirer.

Jämfört med vårt tidigare arbete, *Narkotikabrottslighetens organisationsmönster* (Brå 2005:11) är vi numera benägna att trycka mindre på skuldernas betydelse för att ta riskfyllda arbeten i narkotikabranschen. Därmed inte sagt att skulder och missköta krediter är oviktiga för att förstå ekonomihanteringen. När det gäller förmågan att lämna narkotikahandeln efter ett avtjänat fängelsestraff kan skulder ha betydelse. En intervjuperson påpekar följande:

Jag kliver ur nu, jag har inga skulder. Det finns ingen som jagar mig på grund av pengar jag är skyldig eller personer jag satt dit.

Det kan dock vara svårare för skuldsatta personer att bryta med gamla kontakter. Om inte skulderna avskrivits, som diskuterats ovan, är det svårt att få ihop pengar i storleksordning av ett narkotikaparti, eventuellt med ränta, på ett legalt sätt.

Om man ska tro flera av personerna från doms- och förundersökningsmaterialet, kan även skulder från den legala marknaden utgöra ett motiv för brottsligheten. Det handlar oftast om relativt små belopp, i vissa fall härrör de från egna företag med ekonomiska problem, i andra fall från missköta betalningar till kreditgivare i det legala samhället. Körningarna i Skatteverkets register bekräftar denna bild. För varje årspopulation finns endast en handfull personer som restförts för en summa som överstiger 50 000 kronor. Frågan är om det är en orsak till narkotikahandel eller en konsekvens av missbruk och kriminalitet. Förundersökningsmaterialet indikerar att många av de skuldsatta personerna har allvarliga missbruksproblem, och detta har, om inte orsakat skulderna, så i varje fall inte avhjälpt dem. Det framgår också i flera fall att pengar döljs, inte av rädsla för beslag från rättsväsendets myndigheter utan rädsla för att Kronofogdemyndigheten ska ta pengarna. Det handlar om att genom akuta åtgärder täppa till de mest akuta hålen. I ett fall har en åtalad persons sambo betalat mindre belopp (under 1 000 kronor) varje månad till fem olika kreditinstitut, vilket tyder på att paret har en del spridda skulder till kreditgivare på den legala marknaden.

För att sammanfatta är narkotikamarknaden beroende av kreditsystemet. När varan är narkotika och de flesta köpare är missbrukare med dålig betalningsförmåga skulle det vara omöjligt att få några varor sålda utan krediter. Materialet indikerar att det nästan är mer regel än undantag att krediter missköts, vilket innebär betydande utgifter för många narkotikaentreprenörer. Dels på grund av att de inte får in pengar från sina kunder, dels för att de kan nekas att köpa mer narkotika eller utsättas för uppskrivna skulder eller indrivning från sin leverantör, som de inte kan betala.

Kort- och långsiktiga krediter: Resultat i fokus

- Narkotikamarknaden är en kreditekonomi. Även om vissa personer inte får köpa narkotika för annat än kontanta medel, dominerar köpen på kredit i materialet.
- Kreditsystemet skapar komplexa beroendeförhållanden i distributionskedjan. Problem att "redovisa" längre ner i kedjan kan skapa betalningsproblem högre upp.
- Kreditproblem minskas genom exempelvis att på basis av rykte och tidigare betalningsförmåga inte ge för höga krediter, erbjuda lägre pris vid kontant betalning eller att hämta pengar regelbundet hos de personer som är kända för att spendera dem snabbt.
- Skulder och missköta krediter kan arbetas av. Intervjupersoner menar dock att det inte riktigt sker i den omfattning som åtalade personer ofta påstår under förundersökning och huvudförhandling.
- Om kredittagaren skött sig väl, och skulden har uppkommit exempelvis genom myndigheters ingripande, kan den i vissa fall skrivas av. Avbetalningsplaner förekommer också, och missköter sig personen kan skulden drivas in.
- Krediter är inte enbart ett nödvändigt ont för narkotikaentreprenörer, de binder också upp kunderna.

Tidigare forskning: Privata utgifter

Nu kommer vi att lämna de mer verksamhetsbetonade utgifterna och övergå till de mer privata utgifterna. De redovisas under sju separata rubriker.

Tidigare forskning: Mat och husrum

Vissa aktörer lever ett konventionellt familjeliv och bor i villa eller lägenhet (Junninen, 2006). Andra lever ett ungarliv där boendet spelar mindre roll och där man ofta äter ute. Det finns också de som inte flyttar hemifrån utan bor kvar hos föräldrarna. Det är ändå vanligt att aktörerna unnar sig lite extra även i vardagen, det kan gälla till exempel mat och husrum.

Tidigare forskning: Nöjeskonsumtion

Naylor (2004) menar att en stor del av pengarna från organiserad brottslighet aldrig går till investeringar utan i stället spenderas direkt. Det sker delvis för att många kriminella personer har en hedonistisk livsstil (Adler och Adler, 1992; Naylor, 2004). Andra motiv kan vara rädsla för att konkurrenter på den illegala marknaden ska stjäla pengarna eller att pengarna ska konfiskeras av myndigheterna (Naylor, 2004; se även Levi, 2002). Det gäller med andra ord att leva i nuet (jfr Wahlin, 1998).

Personer som befinner sig på de lägre nivåerna i distributionskedjan har ofta stora kostnader för sitt missbruk, vilket innebär att det sällan finns tillräckliga medel för att köpa varor och tjänster från den legala marknaden (Svensson, 1996). Åker de utomlands handlar det inte i första hand om nöjen, utan om att köpa narkotika för ett lägre pris än det går att göra i Sverige (Svensson, 1996). För dessa personer kretsar tillvaron kring det egna missbruket.

En hypotes är att det i den kriminella livsstilen kan ingå att konsumera på ett iögonfallande sätt, i syfte att erhålla status, i enlighet med Veblens förståelse av konsumtion (Corrigan, 2003). van Duyne och Levi (2005) menar att personlighetsfaktorer, vilken krets man tillhör samt riskbedömningar, det vill säga den risk för att bli upptäckt och gripen individen upplever, påverkar hur ”synliga” konsumtionsmönstren är. I en nederländsk studie framgick hur utlandsfödda narkotikaentreprenörer levde ett till synes återhållsamt liv i Nederländerna för att sedan ha helt andra konsumtionsmönster i sitt födelseland (van Duyne och Levi, 2005). Zaitch (2002) beskriver att det finns entreprenörer med olika konsumtionsinriktat temperament. Vissa är ytterst försiktiga och återhållsamma som ett led i riskminimeringen, men andra lever mer utsvävande.

En finsk intervjustudie visar i stället att kriminella pengar kan spenderas även i Finland, genom exempelvis fester eller en dyr och lyxig tillvaro med flickvän och andra vänner (Junninen, 2006). Först när en person når upp till riktigt höga inkomster blir det nödvändigt med en mer långsiktig planering, där investeringar ingår. Junninen menar att det delvis beror på svårigheten att spendera miljoner på festande, kläder, kvinnor och resor utan att dra till sig myndigheternas blickar.

Av en nederländsk studie, där domstolsdokument genomgåts, framgår att dessa innehåller relativt lite information om konsumtionsmönster (van Duyne och Levi, 2005; van Duyne m.fl., 2003). En förklaring kan vara att myndigheternas utredare inte varit särskilt intresserade av hur pengarna spenderades. Det finns dock flera exempel i materialet på vad pengarna använts till: lyxrenovering av ett hem, köp av dyra bilar, hus, båtar, tävlingshästar, behandlingar (inklusive plastikkirurgi för flickvänner) men även antikviteter och värdefulla föremål som juveler och kristall.

Tidigare forskning: Illegala substanser och varor

Denna rubrik syftar främst på konsumtion av illegala preparat som narkotika och dopningsmedel. En utgångspunkt i forskningen är att den mesta handeln med narkotika på gatunivå sker med kontanter (Levi, 2002). Tidigare redovisad forskning ger exempel på att missbrukare även betalar genom att utföra tjänster åt sin detaljist, alternativt använder andra varor som betalningsmedel för narkotikan, exempelvis stöldgods. Vissa detaljister förvandlas till att även fungera som hälare för att underlätta försäljningen av narkotika till missbrukare (Brå 2006:7).

Ett motiv för detaljister och lågnivådistributörer att sälja narkotika är för att finansiera sitt eget missbruk (jfr Svensson, 1996; Snertingdal, 2006; Blanken, Barendregt och Zuidmulder, 2000). I sådana fall är kostnaderna för att konsumera narkotika betydande.

Tidigare forskning: Spel

Spelande ingår som en del i den hedonistiska livsstil där även den nöjeskonsumtion som beskrivits ovan är central (exempelvis Junninen, 2006). En del av de kriminella inkomsterna kan gå till såväl legala som till illegala spel (van Duyne m.fl., 2003; jfr Haller, 1990; Skinnari och Korsell 2006). Dessutom kan spelkvitton vara ett verktyg i penningtvätt, som beskrivits ovan.

Tidigare forskning: Prostitution

I ljuset av forskning, som beskriver hur narkotikahandlare umgås med attraktiva prostituerade för att höja sin status, och forskning om att smugglare och andra kriminella entreprenörer har en hedonistisk livsstil (Zaitch, 2002; Adler, 1985; Naylor, 2004) är en hypotes att det även ingår att betala för sexuella tjänster. Junninen (2006) har intervjuat professionella kriminella män som uppger att en del av vinsten gick åt till att betala för sexuella tjänster.

I svensk forskning nämns dessutom att prostituerade fått betalt mot att de förmedlat narkotikaaffärer (Svensson, 1996).

Tidigare forskning: Kapitalreservering

Det kan vara svårt att dra en tydlig gräns mellan investering och konsumtion. Det finns många skäl till att köpa en båt, det kan handla om en form av lyxkonsumtion, en investering som kan omvandlas till pengar eller om ett redskap för narkotikasmuggling (jfr van Duyne och Levi, 2005). Båten kan ha köpts till följd av en kombination av dessa och andra faktorer. I vilket fall som helst kan båten omvandlas till pengar om det skulle bli nödvändigt, pengarna är inte "borta". Bilar kan ha en liknande dubbel funktion.

Detsamma gäller konstföremål och antikviteter (Levi, 2003). Konstmarknaden liksom fastighetsbranschen är spekulativa sektorer, och det drar till sig kriminellt kapital (Fabre, 2003).

Tidigare forskning: Avsättningar till "pension" och "sjukpenning"

I vilken utsträckning narkotikaentreprenörer uppmärksammar och planerar sin ekonomiska situation efter en avslutad kriminell bana råder det delade meningar om. Kopp (2004) argumenterar för att kriminella personer troligen inte bryr sig om huruvida de efterlämnar egendom och kapital att ärva. Det finns enligt Kopp inga specifika studier, men däremot verkliga exempel på hur omsorg om barn och familj inte är särskilt framträdande för kriminella personer. Han menar att när kriminella personer köper egendom i familjemedlemmars namn handlar det inte om omsorg eller gåvor utan snarare om att för myndigheterna dölja egendom som man själv kontrollerar. Andra forskare hävdar att omsorgen om nästa generation finns även hos kriminella personer (Steffensmeier och Ulmer, 2005).

van Duyne och Levi (2005) menar att medan kriminella personer själva inte talar i termer av pensionsfonder när de förhörs av polisen, finns det visst fog för att rent analytiskt tala om sådana. Kontantmängder hemma, hos vänner eller i bankfack kan naturligtvis också vara kapital som ska användas såväl i det kriminella företaget som på ålderns höst.

En form av "pensionsfond" kan vara det som Naylor (2004) beskriver, när särskilt äldre brottslingar väljer att investera i det legala näringslivet, där de upplever att de kan säkra sin framtid. Det rörde sig om en relativt ofarlig investering, dock med mindre inflytande och vinstmöjligheter. Vill man att tillgångarna ska ärvas eller överföras till barn eller andra släktingar, snarare än att kriminella medarbetare kommer över tillgångarna, är det en förutsättning att investeringar ägt rum på den legala marknaden.

Pensionsfonder utgörs av vanliga besparingar på banken, som blir en säkerhet på äldre dagar. Förutom investeringar i det legala näringslivet, som nämnts ovan, kan även placeringar göras i fastigheter eller påkostade (lant)egendomar, dit narkotikaentreprenörerna kan dra sig tillbaka och leva ett gott liv som pensionärer (van Duyne och Levi, 2005).

En relevant fråga är varför många aktörer, trots alla nackdelar som den illegala marknaden för med sig, fortfarande är verksamma på den ogästvänliga illegala marknaden, även efter att de fått in tillräckligt med kapital för att dra sig tillbaka (van Duyne och Levi, 2005). Flera studier om distributörer har observerat hur dessa planerat att bedriva sin kriminella verksamhet en begränsad tid för att sedan upphöra med brottsligheten när de uppnått de ekonomiska mål de satt upp (Ahktar och South, 2000; Desroches, 2005; Dorn, Murji & South, 1992; Zaitch, 2002). Detta inträffar dock sällan eftersom det är lätt att formulera nya ekonomiska mål att sträva efter. Som tidigare nämnts ligger det inte heller enbart rationella ekonomiska motiv bakom brottsligheten. Steffensmeier och Ulmer (2005) beskriver hur spänningen, den kreativa känslan av att göra ordentliga "klipp" och av att vara en ansedd person i den kriminella miljön inte ska underskattas som psykologiska motiv.

Resultat: Privata utgifter

I det följande redovisas den här undersökningens resultat när det gäller de privata utgifterna. I materialet kunde sju sådana utgiftsposter identifieras.

Resultat: Mat och husrum

Boendeförhållandena varierar stort mellan personerna i materialet. Bland de personer i domar och förundersökningar som själva säljer narkotika för att finansiera ett långt gånget narkotikamissbruk förekommer det inte sällan att de bor hos en förälder, hos vänner eller liknande. Det framstår inte som att de bidrar till någon fast del av hyran. Även andra-

handskontrakt eller boende i husvagn förekommer. En intervjuperson berättar att många detaljister själva är missbrukare och att de ofta sköter sina affärer från bostaden. Blir det för mycket spring riskerar man att bli vräkt.

Många (detaljister) hamnar i fängelse eller blir vräkta från sina bostäder. Ett vanligt scenario när man blir vräkt är att man får flytta in hos en kompis och betala hyran med knark.

I de fall där narkotikaentreprenören har en egen bostad eller delar den med en sambo och hyran framkommer i materialet handlar det vanligen om 3 000–6 500 kronor i månaden. Ett undantag finns, det gäller en hyresväning som kostar 11 000 kronor i månaden. Det finns också enstaka exempel där det framgår att den åtalade har ett hus, vilket innebär något högre månadskostnader. Intervjupersoner berättar att pengar från narkotikahandel har gått till köp av bostadsrätter eller villor. Hus kan också vara en form av kapitalreservering eller avsättning till pension och behandlas därför vidare under dessa rubriker.

Pengarna från narkotikaverksamheten går enligt en intervjuperson till ”grädden på moset”. En tämligen grundläggande utgift alla människor har är den för mat, men narkotikaentreprenörerna kan på ett enkelt sätt öka denna utgift. Från förundersökningsmaterialets kontokortsutdrag såväl som från några intervjuer finns exempel på hur personer äter ute så gott som dagligen.

För att sammanfatta kan en del av intäkterna från narkotikabrott gå till ”vardagslyx” i form av en bättre bostad och att ofta unna sig att äta ute.

Resultat: Nöjeskonsumtion

Data från domar, förundersökningar, underrättsregistret och intervjuer tyder på att nöjeskonsumtion är ytterst centralt i många narkotikaentreprenörers liv. Nöjeskonsumtion är en bred rubrik, det handlar om allt från relativt vanliga nöjen som att gå på bio eller konsert till lyxbetonade klubbbesök med vipkort och champagne.

Flera intervjupersoner påpekar att den största delen av vad de tjänat på narkotikahandeln gick åt till livsstilsrelaterade kostnader, som kläder, nöjen och i vissa fall till att bjuda ut vänner och flickvänner. Skönhetsbehandlingar och operationer förekommer också i materialet, även om de inte är vanliga. Bilar är en viktig utgiftspost, men behandlas i avsnittet Kapitalreservering nedan. Till och med dagar då man inte gör något särskilt ”flyter en del pengar iväg”. En intervjuperson förklarar det med orden:

Livsstilen blir ett beroende. En vanlig dag när man inte gör något speciellt går det ändå åt 1 000–1 500 kr. Man värdesätter inte pengar.

Många personer går på krogar, pubar och nattklubbar. Flera exklusiva uteställen omnämns i domar, förundersökningar och intervjuer. Förutom de besök som kan ses som representation (som behandlats ovan) är festandet en del av livsstilen. Intervjupersoner berättar om vikten av att till exempel ha vip-kort på krogen, att kunna vara "kung i baren" och bjuda sina vänner och att kunna dricka champagne. En distributör berättar hur han under de "allra värsta" festkvällarna kunde göra av med 100 000 kronor på en klubb. En annan intervjuperson formulerar det så här:

Jag kunde bränna 15 000–20 000 kronor på krogen varje kväll, det gick alltid att fixa nya pengar dagen efter. Även taxiresor för några tusen per kväll kunde förekomma.

Ett sätt att undvika att synas alltför mycket är att leva återhållsamt i Sverige, men konsumera och leva lyxigare utomlands. Förundersökningsmaterialets kontoutdrag indikerar att några åtalade under sina semesterresor alternativt under besöken i leverantörens hemland spenderat mer pengar och därmed också levt synligare än på hemmaplan.

Några personer högre upp i distributionskedjan framstår ha haft vanan att arbeta ihop pengar genom narkotikahandel och sedan åka utomlands på semestrar. Det handlar om dyra nyårsresor, skidsemestrar eller månadslånga vistelser i semesterparadis i Afrika eller i Asien. Det finns också exempel på hur kurirer festat till ordentligt när de befunnit sig hundratals mil från sin uppdragsgivare, genom att besöka krogar och dricka sig rejält berusade eller festa med vänner före avresan. Ett sätt att kombinera semesterresa och affärer, som sker på narkotikamarknaden men även i legala företag, är att förlänga "arbetsresor". I förundersöknings- och intervjumaterialet finns några fall där en narkotikaentreprenör från Sverige åkt till sin leverantör och bott hos denne i upp till en vecka. I något fall följde familjen med och bodde hos leverantören eller i en bostad som leverantören hade tillgång till. I ett fall kom en leverantör till Sverige och blev hembjuden till en kontaktförmedlare, som ville tacka för gästfriheten han upplevt hos leverantören.

Naylor (2004) menar, som ovan redovisats, att vid sidan av en hedonistisk livsstil var andra motiv för nöjeskonsumtion rädsla för stölder och svinn. Även om resultaten av denna studie visar att stölder och svinn kan vara ett kostsamt problem för många narkotikaentreprenörer, talar inget i intervjuerna för att detta skulle vara ett motiv för nöjeskonsumtionen. Tvärtom hade flera av intervjupersonerna försökt tona ner sin konsumtion för att vara mindre synliga, men upplevde det som väldigt svårt.

Sammanfattningsvis är nöjeskonsumtionen en av de största utgiftsposterna i många narkotikaentreprenörers budget. Vissa intervjupersoner räknade nöjeskonsumtion som en regelrätt verksamhetsomkostnad, snarare än en privat utgift som bekostades av vinsten från narkotika-

verksamheten. Det finns inget som indikerar att pengar medvetet konsumeras på detta sätt för att undgå stöld eller svinn, det är snarare en del av en kriminell livsstil, där ett kortsiktigt tidsperspektiv är en viktig ingrediens. Vissa personer i materialet spenderar mer pengar på nöjen i utlandet, detta eftersom en dyr festande tillvaro kan skapa en synlighet som narkotikaentreprenörer strävar efter att undvika. I de fall där entreprenören har ett omfattande missbruk är det dock inte alltid säkert att det finns kvar pengar till nöjeskonsumtion.

Resultat: Illegala substanser och varor

Flera tidigare studier som presenterades ovan visar att eget missbruk är ett starkt motiv för att själv gå in och sälja narkotika på de lägre nivåerna i distributionskedjan. Detta framgår främst i doms- och förundersökningsmaterialet, som tydligare än underrättelsesdata och intervjuer speglar framför allt de lägre försäljningsleden. Det finns naturligtvis personer som, för att förringa sin egen roll, menar att all narkotika som de brottsbekämpande myndigheterna hittat var ämnat för eget bruk och inte försäljning. Trots att narkotikamissbruk förväntas finnas främst i de lägre försäljningsleden återfinns ”redskap” för missbruk, till exempel kanyler, pipor och liknande bland många personers tillhörigheter. Vissa av dessa personer tillhör narkotikamarknadens högre distributionsled. Till detta kommer urinprov som i många fall visar på spår av narkotika hos de åtalade personerna. Det finns även personer som använder dopningspreparat.

Vad som framstår med all klarhet är att missbruk kostar stora pengar. De uträkningar som nämns i domar eller av intervjupersoner handlar om mellan 100 och 2 000 kronor *per dag* beroende på dos och preparat. De billigaste preparaten kan kanske köpas med legalt förvärvade pengar, men de personer som har höga dagsdoser av exempelvis heroin kan sannolikt inte få in sådana pengar på legalt vis. En intervjuperson säger: ”Missbrukar du är du körd, 80–90 procent går åt till knarket.” En annan påpekar: ”En heroinmissbrukare kan ha omsatt över en miljon kronor på ett år, men ändå inte ha några pengar i fickan.”

Det finns dock andra sätt att finansiera sitt narkotikamissbruk på än att sälja själv. Några åtalade menar att deras legala inkomster täcker missbrukskostnaderna, några andra lyfter fram annan brottslighet. Stöld och hälerier kan vara ett sätt att finansiera missbruk. En intervjuperson berättar att en anhörig till honom behövde få in 2 000 kronor dagligen till sitt missbruk. För att finansiera detta genom stöld skulle varor värda 10 000 kronor behöva stjälas, varje dag. I sådana fall krävs flera inkomstkällor för att finansiera missbruket.

En annan möjlighet som vissa personer angett i domarna är att de fått narkotika som betalning för mindre tjänster. Intervjumaterialet stöder denna bild. Det kan röra sig om tillfällig förvaring av ett parti, att leja kurirer i sin bekantskapskrets, eller att utföra kortare transporter.

Det finns också exempel på byten av varor, som till exempel en dos amfetamin mot en spritflaska, eller att ett preparat byts mot ett annat, exempelvis amfetamin mot en mindre mängd heroin. Ett annat exempel kommer från en förundersökning, då var det en liter GHB som byttes mot ett gram amfetamin.

Det som ovan beskrivits gäller främst missbrukarna och de personer de köper narkotika av, detaljisterna. Det framkommer dock att även personer högre upp i distributionskedjan exempelvis på krogen eller på fester använder cannabis, ecstasy och kokain.

För att sammanfatta är ett eget missbruk förknippat med stora utgifter. Många personer, främst längre ner i distributionskedjan säljer narkotika för att helt eller delvis finansiera sitt missbruk. Även byteshandel med stöldgods eller andra preparat förekommer. Många entreprenörer högre upp i distributionskedjan använder också narkotika, men det synes snarare handla om ”rekreation” än regelrätt missbruk.

Resultat: Spel

Spel var relativt vanligt förekommande i doms- och förundersökningsmaterialet. En delförklaring till det är att många åtalade vill (bort)förklara de kontanter polisen funnit hos dem genom att hänvisa till spelvinster. Ytterligare ett tillfälle när spel omnämns är i form av spelkulder, som ibland framhålls som orsaken till att man förvarade ett parti eller utförde en smugglingsresa. Det finns dock intervjudata och kontoutdrag från förundersökningsprotokollen som stöder att spel förekommer regelmässigt bland vissa aktörer på narkotikamarknaden. Vilka spel det kan röra sig om illustreras genom följande exempel från en förundersökning:

En åtalad berättar i förhör som redovisas i förundersökningsprotokollet att han spelar på måltipset, stryktipset men ibland även på maskiner. Som svar på en fråga bekräftar han att han har en form av spelmissbruk. Enligt en egen uppskattning spelar han för 2 000–2 500 kronor varje månad, utöver dessa pengar spelar han upp eventuella vinster.

Andra spelformer som upprepade gånger framträder i materialet är kasinospel, spel på hästar, pokerspel och Jack Vegasmaskiner. En intervjuperson berättar att han själv inte intresserat sig för spel, men att ”det är många som är torsk på Jack Vegasmaskiner”, vissa ”drar in” en del pengar den vägen också.

Det finns dessutom tecken på illegala spel i både intervjuer och förundersökningar. I något exempel nämns svartklubbar samt spelutrustning i form av ett black jackbord i en lokal tillhörande ett kriminellt MC-gäng. Hur illegala de pokerspel är som förekommer i materialet kan vara svårt att bedöma i vissa fall, men det finns exempel på privata spelsällskap där man kan bli ordentligt skuldsatt, men också tjäna en hel del pengar. I en förundersökning framgår följande historia som kan ses som ett typiskt fall:

Det framgår att en åtalad var sen till ett pokerspel i en annan stad. För att ta sig dit behövde han en chaufför. Den åtalade berättar själv att han brukar ha med sig 10 000–20 000 kronor till spelkvällarna. Enligt hans egna uppgifter går spelandet så bra att han till viss del försörjer sig på pokervinster.

Det är tydligt att spel är en del av den kriminella livsstilen. Till och med på anstalterna förekommer kortspel om pengar. Flera personer, särskilt detaljister och kurirer, anger spelkulder som motiv till varför de blev involverade i narkotikahandel. Det kan handla om att de betalar tillbaka genom att utföra en tjänst i stället för i reda pengar, men även att de behöver få in pengar för att betala skulden till en person som inte är kopplad till narkotikapartiet. Det kan naturligtvis vara ett sätt att förringa sin egen roll och sitt eget ansvar och därför ska dessa uppgifter tas med viss försiktighet. I ett fall framkommer dock en del uppgifter om hur spelen på anstalten fungerar:

En åtalad har kortspelsskulder. Eftersom man inte får hantera pengar på anstalten måste man för att få delta i kortspelet ha en kontaktman utanför murarna som ser till att eventuella förluster täcks upp genom att pengar sätts in på ett konto som vinnaren har angett.

För att sammanfatta berättar många personer i domarna om spelkulder. Deras uppgifter bör tas med viss försiktighet, då det kan vara ett sätt att förringa sin egen roll i narkotikahandlingen. Trots denna reservation framgår med all tydlighet av materialet att vissa aktörer lägger en hel del pengar på legala och i viss mån illegala spel. Det är tydligt att spel ingår i en kriminell livsstil.

Resultat: Prostitution

Det finns ytterst få spår i materialet av att pengar går till prostituerade. I förundersökningsmaterialet finns ett fall där poliser hittar försäljningsanteckningar där även webbadresser till eskortföretag skrivits ner. Det kan vara ett tecken på att sådana anlitas, men också på att personer som arbetar med eskortservice är inblandade i narkotikahandeln i likhet med Svenssons (1996) studie.

Två intervjupersoner nämner prostituerade. I det första fallet utgick ingen betalning, det handlade om två personer som bedrev traffickingverksamhet och inom ramen för detta besökte varandras prostituerade. Den andra intervjupersonen berättade att en del pengar spenderades när han hälsade på sin leverantör i utlandet, bland annat genom att besöka stadens bordeller.

Sammanfattningsvis finns det ytterst få uppgifter om utgifter för prostituerade i materialet, å andra sidan är det kanske ett känsligt ämne som inte gärna förs på tal.

Resultat: Kapitalreservering

Vissa personer som är verksamma på narkotikamarknaden har ett stort behov av yttre attribut för att få status. I doms- och förundersökningsmaterialet finns det gott om exempel på hur polis och tull påträffat dyra bilar, märkesklockor, motorcyklar, guldsmycken, men även stjärnkikare, märkeskläder, märkesglasögon, segelbåtar och dyrbara möbler. I samtliga fall handlar det om personer som befinner sig en bit högre upp i distributionskedjan; missbrukarna har svårt att lägga undan pengar efter det att narkotikan och de mest nödvändiga levnadsomkostnaderna är betalda. Ett i tidigare forskning identifierat typiskt exempel på kapitalreservering är inköp av bilar. De statushöjande ägodelarna kan bli så viktiga för entreprenören att han eller hon missköter sina åtaganden på narkotikamarknaden för att kunna behålla dem:

En sedermera åtalad narkotikaförsäljare har smak för dyra bilar. Han hade visserligen redan köpt en på avbetalning, men köpte även en bil till för närmare en miljon kronor. Han berättar om denna "helhäftiga" bil för en medåtalad, men påpekar att det är en hemlighet. Han vill nämligen inte att personen ovanför honom i distributionskedjan ska känna till bilköpet, eftersom detta är det verkliga skälet till att han inte klarar sina krediter.

En distributör har även lyckats köpa två dyra bilar under sin fängelse-tid, en bekant har ombesörjt köpen. En kriminell livsstil där vissa dyra objekt ses som statushöjande riskerar dock att dra blickarna till sig. Som en intervjuperson berättar:

Jag förstår dem inte, men det finns en del som har tjocka guldkedjor och så, som har lyxkonsumtion. Många åker fast just på grund av detta, det skapar en synlighet.

Fallen är följaktligen många där tingsrätten konstaterat dyra och fina tillhörigheter och vanor som inte går ihop med de inkomster de åtalade deklarerat. För att undvika denna problematik har flera aktörer på narkotikamarknaden i stället börjat leasa exklusiva bilar. Detta är ett tydligt exempel på den anpassning efter myndigheternas strategier som tidigare forskning pekat på (Brå 2005:11; Reuter och Truman, 2004). Men även en leasad, dyr bil drar uppmärksamheten till sig.

Bland de mer ovanliga exemplen på kapitalreservering finns två personer som ägde en travhäst tillsammans. De diskuterade ett hästköp till eftersom det bedömdes vara en bra kapitalplacering. Även konst och antikviteter kan fungera som kapitalplaceringar. En distributör som avtjänade sitt straff på anstalt hade sålt antikviteter i form av någon matta, tavla och lampa till en medåtalad utanför anstalten. En misstänkt huvudman hade ett stort konstintresse, i dennes lägenhet fanns ett stort utbud av konst, men detta var inget polisen intresserade sig nämnvärt för. De hade inte tillräcklig kunskap om konst för att inse vad det kunde vara värt.

Statusen, som är kopplad till yttre attribut, kan också fungera som ett motiv för att ge sig in i illegala verksamheter, som narkotikahandel. Flera intervjupersoner framhåller detta, här är ett tydligt exempel:

De som kommer från en viss förortsmiljö och sysslar med narkotikahandel använder sig av yttre attribut för att symbolisera denna livsstil, till exempel guldringar och guldhalsband. Detta leder till att de yngre förmågorna ser upp till dessa personer och dras med i den kriminella verksamheten.

Som ovan nämnts är anpassning efter rättsväsendets motstrategier en naturlig del av verksamheten på narkotikamarknaden. Ett försök att hålla sig undan rättsväsendets blickar, som andra forskare funnit stöd för (van Duyne och Levi, 2005), är att leva ett återhållsamt liv där man säljer narkotika och i stället spenderar pengar i utlandet. Doms- och förundersökningsmaterialet tyder på att detta är fallet även på den svenska narkotikamarknaden. Det rör sig om hus, ofta av det bättre slaget, som ägs i utlandet. I något fall är huset registrerat på en anhörig, men de intervjupersoner som köpt fastigheter i utlandet framhåller att det går bra att själv stå som ägare. De upplevde att det inte ställdes några frågor och köpet rapporterades inte heller till de svenska myndigheterna. I Sverige hade dessa personer enklare bilar. Även om en av personerna gjorde av med mycket pengar på nöjen hade han inga fastigheter eller andra registrerade tillgångar i Sverige. Ett liknande fall handlar om en distributör som enligt de kontoutdrag som redovisas i förundersökningen använde sitt kreditkort återhållsamt i Sverige, men som på semestern i utlandet handlade föremål hos juvelerare för motsvarande 40 000 kronor.

Vissa personer har i iveren att få tag i dyra föremål köpt stöldgods. Exempelvis åtalades en person för häleri efter att ha köpt en stulen plasma-tv för endast 25 000 kronor, trots att värdet var 40 000. Eftersom han hade fått kvitto och säljaren kunde namnges fälldes personen inte till ansvar.

Kapitalreservering kan i vissa fall vara ett missvisande ord. En del personer gör sannolikt inköp för att de vill köra runt i en fin bil eller möjligen för att i första hand erhålla status. Det går dock inte att komma ifrån att de varor det handlar om kan säljas om ekonomiska problem uppstår. Polisen har hittat flera pantbankskvitton på guldsmycken, även hos personer längre ner i distributionskedjan. En distributör berättade för polisen att han köpt guldvaror för närmare 100 000 kronor. Under sin tid i fängelse hade han låtit pantsatta eller sälja en del, men några objekt fanns kvar.

Nackdelen med att reservera pengar i ett fordon är att försäkringskostnaderna för exklusiva bilar kan bli höga. Särskilt höga är premierna om ägaren är en ung man, ännu dyrare blir det om han saknar körkort.

I sådana fall kostar bilen mer än den är värd på marknaden. En intervjuperson berättar om denna problematik:

Det gick åt 100 000 kronor om året på motorcykelförsäkringen och 40 000 kronor om året på bilförsäkringen. Så småningom registrerade jag min bil och motorcykel på andra för att inte dra på mig för mycket misstankar.

För att sammanfatta är föremål som utgör kapitalplacering ett starkt motiv för deltagande i brottsligheten. Guldsmycken, dyra klockor och lyxbilar är tre vanliga exempel på objekt som dels ger status i kriminella kretsar, dels kan omvandlas till pengar om det skulle behövas. Bilar är dock ett dyrt sätt att reservera pengar på, försäkringskostnaderna kan vara betydande och man blir synlig för konkurrenter och brottsbekämpande myndigheter. Därför har vissa aktörer anpassat sig och leasar bilar i stället. Även en leasad lyxbil drar till sig uppmärksamhet, skillnaden är att den inte kan tas i beslag eftersom någon annan äger den. Det är främst distributörer som har råd med konsumtion som faller under denna rubrik, vilket särskiljer dem från återförsäljare och slutkunder.

Resultat: Avsättningar till "pension" och "sjukpenning"

Vissa former av kapitalreservering och bakomliggande motiv tyder på att kapitalreserveringen samtidigt fyller en funktion som avsättning till pension. Det handlar främst om kontanter, som sägs ha lagts undan för att finansiera köp av hus eller liknande i utlandet. Någon åtalad har dessutom etablerat legala företag i utlandet. En intervjuperson förklarar:

Jag har ekonomisk back up på utsidan. Anledningen till att jag köpt ett hus och en lägenhet var för att ha en investering för framtiden, en pensionsfond. Om man inte säkrar lite pengar riskerar man att göra av med allt.

Svårigheten att lägga undan pengar, i alla fall i större omfattning, är något som många intervjupersoner tar upp. Pengar spenderas lika snabbt som de kommer in. Det kan tydligt illustreras av följande intervjuцитat: "Narkotikapengar är som bensin, de går åt fort."

Flera forskare framhåller som ovan nämnts kortsiktigheten i den kriminella verksamheten. Narkotikaentreprenörerna vet att de kan gripas vilken dag som helst. Att leva för dagen är en strategi för att hantera denna kontinuerliga stress, något som kan ske i större eller mindre utsträckning. Det är inte förvånande att vi inte ser mer kapital som kan avsättas till pension eller sjukpenning i doms- och förundersökningsmaterialet. Kapitalet är rimligen dolt, och tillgångar och egendom är något som intresserar de brottsbekämpande myndigheterna i relativt blygsam utsträckning. Polis och åklagare utreder narkotikabrotten, men letar i

normalfallet inte efter egendom i utlandet. Där det funnits indikationer på att egendom i utlandet finns ställs förvånansvärt få följdfrågor. Det är endast i undantagsfall myndigheterna försöker att få någon klarhet i egendomsförhållanden av liknande slag. När väl förundersökningar innehåller tillräckligt med uppgifter och bevis för att väcka åtal avstannar myndigheternas aktivitet. Det är inte någon som fortsätter och letar efter egendom som finansierats genom brott. En fällande dom är tillräckligt.

Sammanfattningsvis är kapital som låsts för pension eller tillbaka-drage från narkotikaverksamheten inte särskilt synligt i vårt material. Det är föga förvånande då det inte har intresserat myndigheterna i nämnvärd omfattning, och de intervjupersoner som sitter på kapital vill inte berätta alltför många detaljer om var och i vilken form det finns. Utlandsinvesteringar i fastigheter eller egendom, i syfte att användas eller ge inkomster under pensionstiden, finns dock med i materialet.

Privata utgifter: Resultat i fokus

- En av de största utgiftsposterna är nöjeskonsumtion. Pengar kan spenderas på resor och nöjen i utlandet för att inte dra till sig blickar på hemmaplan. Deltagande i nöjeslivet är snarare en del av en kriminell livsstil än ett sätt att undvika att det ska finnas medel kvar för myndigheterna att beslagta eller för konkurrenter att stjäla.
- Det egna missbruket utgör för många, särskilt längre ner i distributionskedjan, den största utgiftsposten. Den kan täckas genom kombinationer av legala inkomster, egen narkotikaförsäljning, annan brottslighet och bytesaffärer. Omfattande missbruk medför dock att överskottet till andra privata utgifter är ytterst begränsat.
- Vissa aktörer har också utgifter för legala, men även illegala, spel. Spelvinster men framför allt förluster är synliga i materialet. Spelande är för vissa en del av livsstilen.
- Många aktörer på narkotikamarknaden använder en del av sin vinst till att förbättra sin vardag genom ett bättre boende och att unna sig att äta ute ofta.
- Det finns också några exempel i materialet på avsättning till pension, detta har skett i utlandet genom köp av fastigheter och i något fall genom etablering av företag.
- Sammantaget är de privata utgifterna, med tonvikt på olika former av konsumtion, betydande för så gott som samtliga narkotikaentreprenörer.

Tidigare forskning: Investeringar i det legala näringslivet

Kriminella entreprenörer som ger sig in på den legala marknaden påstås ibland ha ett stort startkapital eller pengaflöde från brottsligheten som ger dem en relativ fördel jämfört med legala näringsidkare (Kelly, Schatzberg och Chin 1994, Brå 2005:11). De kan därmed konkurrera ut legala företag genom att dumpa priserna. van Duyne och Levi (2005) menar dock att kriminella entreprenörer enligt internationell forskning visat ett blygsamt intresse för att subventionera de legala firmor de kontrollerar.

Det finns två andra, i tidigare forskning identifierade, allvarliga risker med att personer med kopplingar till organiserad brottslighet driver legala företag. För det första kan affärsverksamheten utgöra en fasad som döljer både den verkliga ägaren och en eventuell kriminell verksamhet som ligger bakom den legala verksamheten (Kelly, Schatzberg och Chin, 1994). Ett rimligt antagande är att en legitim företagare inte använder, eller mycket sällan använder, våld och hot för att skrämman konkurrenter och för att etablera sig på marknaden. För personer med koppling till organiserad brottslighet är inte detta lika självklart. För det andra är dessa personer inte ärliga och laglydiga affärsmän och kan därför enligt Kelly, Schatzberg och Chin (1994) till exempel tömma företaget på tillgångar. Detta kan ske genom att de förfogar över företagets tillgångar och behöver därmed inte innefatta att de styr hela företagets verksamhet.

Förutom att säkerställa tillgångarna för pension eller för nästa generation som diskuterades ovan kan ett motiv vara att skapa ett verktyg för penningtvätt (Naylor, 1999). Det rör sig då gärna om investeringar i kontantbranscher som restaurang, turism och hotell (Sheetz, 2004; jfr Fabre, 2003). Det går dock att jämföra det legala företagets inköp med dess synliga försäljning eller liknande indikatorer för att se om bokföringen går ihop för att kunna upptäcka penningtvätt (Sheetz, 2004).

Naylor (1999) menar att medan personer som har legala arbeten betalar sina skatter och avgifter och sedan räknar ut vad de kan spendera, så gör narkotikaentreprenörer och andra illegala entreprenörer tvärtom. De tittar på sina konsumtionsmönster och räknar sedan ut vad de behöver ha tjänat på pappret för att till synes ha kunnat skaffa sig allt det genom legala kanaler.

En finsk rapport visar att flera estniska och ryska ledare som är involverade i organiserad narkotikasmuggling hade viktiga legala affärsrörelser vid sidan av den kriminella verksamheten (van de Bunt och van der Schoot, 2003). De var främst verksamma inom transport-, bygg-, hotell- och cateringbranscherna. Det fanns också ledare som hade företag inom IT-branschen. De legala firmorna användes för transport och boende men även för penningtvätt.

En nederländsk rapport visar samma bild, det handlar om kriminella entreprenörer inom såväl narkotika och trafficking av kvinnor som flyktmuggling. De legala företagen fanns inom ett bredare spektrum av branscher än vad den finska studien visar, men det handlade främst om företag inom import eller export, restauranger, caféer och resebyråer. Företagen bedömdes av forskarna inte användas direkt i brottsligheten, men förekomsten av företagen underlättade den kriminella verksamheten. De utgjorde en lämplig täckmantel för andra illegala transporter och kunde användas för att förklara exempelvis utlandssamtal. Dessutom är sannolikt legala företag inom import och export värdefulla för att klara av att organisera transporter och smuggling av illegala varor som narkotika (van de Bunt och van der Schoot, 2003).

Investeringar i "fysiska objekt"

Den kanske mest intressanta investeringen i ekonomiskt hänseende gäller fastigheter. Då menas inte köp av ett hus för att bo i utan en mer affärsmässig investering. En fastighet är relativt lättskött och det är en förhållandevis säker investering eftersom fastigheter historiskt sett har ökat och inte minskat i värde (van Duyne m.fl., 2003; jfr Napoleoni, 2006). En nederländsk studie har inte funnit indikationer på att pengarna stannar i fastighetsbranschen, de passerar snarare igenom, och sedan drar sig aktören bort från marknaden (van Duyne m.fl., 2003 hänvisar till studie av Van Eekelen). Det handlar med andra ord inte om infiltration och övertagande av marknaden utan snarare om en form av penningtvätt, en metod som tidigare redovisats.

"Starta eget"-kapital

Det har också förekommit att narkotikaentreprenörer startat egna, legala företag med hjälp av kriminella pengar. En tidigare studie fann några fall där kriminalitet var ett sätt för personen att få ihop tillräckligt med kapital för att starta ett eget företag (Brå 2005:11). Andra forskare menar att det inte finns någon anledning, när forskningsresultat saknas, att utgå från att narkotikaentreprenörer inte kan eller vill starta företag som endast bedriver legala verksamheter (van Duyne och Levi, 2005).

Resultat: Investeringar i det legala näringslivet

Denna rapportens empiriska material tyder på att det finns tre olika kopplingar till det legala näringslivet. En av dessa kopplingar handlar om att legala verksamheter används för transport och liknande, vilket har behandlats ovan. Här kommer dock fokus att ligga på de övriga; dels på legala verksamheter som entreprenörerna skaffat sig eller velat etablera med hjälp av kapital från narkotikahandel, dels på legala verksamheter som entreprenörerna verkar ha haft innan de gav sig in på narkotikamarknaden, men som kan behöva ekonomiskt stöd i form av pengar från narkotikabrottsligheten. Dessa resultat skiljer sig något från annan forskning som lyft fram en tätare förbindelse mellan det legala och illegala näringslivet (jfr Ruggiero, 1996; Johansen, 1996). En förklaring kan vara att särskilt hantering av narkotika är stigmatiserande. Det gör att avståndet blir särskilt stort mellan omfattande narkotika-verksamhet och legal näringsverksamhet.

I doms- och förundersökningsmaterialet kan det vara svårt att avgöra om det var narkotikahandeln eller den legala verksamheten som kom först. Egenföretagarna i detta material har, när de gripits av polisen, inte sällan haft import- och exportfirmor eller restauranger och barer. Import- och exportfirmorna har i vissa fall använts i narkotikahandeln. Restauranger samt import- och exportfirmor förekommer i Skatteverkets registerkörningar, i intervjuerna och i underrättelsematerialet. Som konstaterats i exempelvis den nederländska forskningen (som redovisa-

des ovan) kan företag som har kopplingar till utlandet även användas för att legitimera telefonsamtal till narkotikaleverantören samt för att förklara penningtransaktioner till utlandet. I ett fall finns en representant för leverantören i Sverige. Personen berättade att de egentligen sålde jordbruksprodukter. Med tanke på detaljrikedomen i berättelserna om verksamheten och de möten entreprenören planerat är det knappast en ad hoc förklaring, utan sannolikt ett ganska avancerat upplägg för att legitimera vissa transaktioner och utlandskontakter.

När det gäller restaurangerna och pubarna finns det ett par tänkbara förklaringar. Det är inte förvånande att narkotikaentreprenörerna investerar i verksamheter de känner till (jfr exempelvis Larsson, 2006). Det ingår ofta i den kriminella livsstilen att vistas på restauranger och krogar. På seminarierna som hållits om denna studie med företrädare från de brottsbekämpande myndigheterna har det dessutom framgått att det ger status i kriminella kretsar att ha en centralt belägen restaurang eller nattklubb.

En möjlighet är att aktörerna valt en kontantintensiv bransch för att kunna tvätta narkotikapengar. Det enda exemplet på detta som finns i denna studies material gäller investeringar i fastighetsbranschen i utlandet, och behandlades under avsnittet om penningtvätt. Mot att investeringarna sker för att tvätta pengar talar uppgifter från intervjuerna, ett tydligt exempel är följande berättelse:

Det förekommer en del investeringar i legal verksamhet. Det rör sig oftast inte om en "legal front", utan tvärtom, man är mycket noga med att hålla den legala verksamheten skild från narkotikaverksamheten. De vill inte ha någon skit omkring sig. Investeringarna ska i stället betraktas som ett successivt avstamp från narkotikaverksamheten. Även om man drar sig tillbaka från narkotikamarknaden behåller man sina kontakter och relationer i den kriminella världen, så att man har något att falla tillbaka på om det inte skulle gå så bra med den legala verksamheten.

En annan intervjuperson berättar att narkotikabrott inte är något man är stolt över. Drömmen är att få ett yrke som man med stolthet i rösten kan berätta om för sina släktingar.

Skatteverkets körningar visar också på verksamheter inom byggbranschen, bilreparationer, detaljhandel och butikshandel samt partihandel med livsmedel eller hushållsvaror för att nämna de återkommande exemplen. Detta syns även i förundersökningarna. Olika former av handel med varor kan liksom export- och importfirmorna legitimera samtal och beställningar, vilket sker i ett fall där narkotika skickats med post. Det hör dock, som ovan nämnts, inte till vanligheterna i materialet att företaget utnyttjas för narkotikahandel. En intervjuperson investerade regelmässigt vinsterna från kriminaliteten i till exempel detaljhandeln, men den användes inte i narkotikaverksamheten. En annan intervjuperson berättar:

Min ambition var att starta upp en legal firma som handlade med kläder. Jag beställde kläder och köpte en lokal. Den kostade 1,8 miljoner men eftersom jag endast hade pengar i form av kontanter var jag tvungen att ingå partnerskap med en annan person (det vill säga delägare) eftersom det skulle vara suspekt att betala 1,8 miljoner kontant.

På grund av andra omständigheter blev firman aldrig av. Tanken var inte att denna verksamhet skulle fungera som en front för narkotika-verksamheten, även om den skulle bekostas av narkotikapengar.

Bland de lite mer ovanliga verksamheterna finns ett fåtal exempel på hur distributörer finansierat hälso- och skönhetsrelaterade företag som deras flickvänner fått driva. I ett fall kan det vara en kompensation för att flickvännen fått figurera som bulvan för en firma som distributören själv kontrollerade.

De investeringar som beskrivits ovan har främst varit koncentrerade till de högre nivåerna i distributionskedjan. Det är dock inte ovanligt att narkotikakurirer anger att de genomförde smugglingen för att få ihop pengar till ett eget legalt företag. Det handlar om bland annat caféer, barer och restauranger. Några intervjupersoner påpekar att även när man fått ihop pengar och etablerat sin legala verksamhet kan det vara svårt att helt lämna narkotikaverksamheten. En intervjuperson säger:

Många distributörer investerar i legal affärsverksamhet, men det är svårt att lämna narkotikamarknaden helt, till följd av att narkotikahandeln omfattas av en mycket lättare administration, byråkrati och liknande. Det är så mycket krångliga regler i det legala näringslivet att hålla reda på. Dessutom slipper man deklaration och skatter på narkotikamarknaden.

Legal verksamheter, som var etablerade innan inträdet på narkotikamarknaden, förekommer också i materialet. Det rör sig sällan om några välmående företag. Bland exemplen fanns ett misslyckat byggföretag som aldrig fick några kunder, en firma som sålde rengöringsprodukter och inte gav någon vinst, restauranger som gått i konkurs och en närbutik som inte gick särskilt bra och där ägaren därför började ta in alkohol, cigaretter och sedan narkotika från utlandet (i detta fall användes företaget direkt i försäljningen av de illegala varorna). Eftersom det handlar om åtalade personer, på olika nivåer i distributionskedjan, som berättar om sina motiv för att gå in i narkotikahandeln, ska deras historier tas med viss försiktighet. Det är naturligt att de inför huvudförhandlingen försöker tona ner sin roll och sitt ansvar. Till detta kommer dock en intervjuperson som också berättar hur han gick in i brottsligheten för att få ihop pengar för att rädda sina företag. En konkurs hade gjort många närstående personer arbetslösa.

För att sammanfatta har ett mindre antal entreprenörer vinstmedel att förfoga över sedan de verksamhetsbaserade utgifterna har betalats. Som ovan nämnts konsumeras mycket pengar, men en viss del av kapi-

talet investeras i legala företag. I en del fall finns det skäl att tala om att ekonomiska problem i det legala företaget har fungerat som motiv för att gå in i en narkotikaverksamhet, där personerna hoppats kunna tjäna snabba pengar. Det visar sig dock vara lättare sagt än gjort. När det gäller företagens branscher dyker några upp i domar och förundersökningar, i intervjuer, Skatteverkets registerkörningar och i underrättelsematerial, även om fallen där branscher framgår är förhållandevis litet till antalet. Det handlar om restauranger, import- och exportfirmor, livsmedelsaffärer, skönhets- eller frisersalonger och bilverkstäder.

Investeringar i legala verksamheter: Resultat i fokus

- För en del entreprenörer är målet med narkotikaverksamheten att få ihop kapital till att etablera ett legalt företag. De vill ha ett arbete som man kan vara stolt över.
- Vissa upptäcker dock att det var svårare än väntat att få den legala verksamheten att gå runt. Därför vill de inte lämna narkotikamarknaden helt och hållet.
- Även om kapitalet till den legala verksamheten kom från narkotikabrott har de båda verksamheterna typiskt sett bedrivits separat.
- Undantagen gäller till exempel att narkotika sålts från en närbutik och att paket med narkotika skickats till en närbutik maskerat som livsmedel. Med andra ord har företagen inte använts för att få inflytande i det legala samhället utan på marginalen fått en ytterst praktisk och konkret användning för brottsligheten.

Intäkter

Mot bakgrund av alla utgiftsposter som ovan redovisats är det nu dags att studera vilka intäkter aktörerna på narkotikamarknaden kan ha. Det rör sig om allt från intäkter från annan brottslighet till legala inkomster, men vi inleder med inkomster från narkotikaverksamheten.

Tidigare forskning: Inkomster från narkotikaverksamhet

Det finns begränsat med forskning på området, men ett rimligt antagande som har stöd i viss forskning, är att entreprenörer verksamma på den illegala marknaden, liksom entreprenörer på den legala marknaden, har en instabil och ojämnt fördelad inkomstnivå (Levitt och Venkatesh, 2000; van Duyne m.fl., 2003; se även McCarthy och Hagan, 2001; van Duyne och Levi, 2005).

Hur är då inkomstnivåerna i förhållande till den legala marknaden? Det må finnas empiriska exempel på ”drogbaroner”, men de är verkligen inte representativa för samtliga kända narkotikaentreprenörer i Nederländerna (van Duyne, 2003). Annan internationell forskning påstås i alla fall inte motsäga sådana resultat, även om den inte har det fokus som krävs för att sprida mer kunskap om fenomenet (van Duyne och Levi, 2005).

Det finns forskare som framhåller att åtminstone högre upp i distributionskedjan kan det finnas personer som tjänar betydligt bättre på narkotikamarknaden än de sannolikt gjort på den legala marknaden. En nederländsk genomgång av ”criminal files” visade på årliga omsättningar på över en miljon euro för distributörer som importerar eller exporterar narkotika (van Duyne och Levi, 2005).

En kanadensisk intervjustudie av narkotikadistributörer visar att inkomsterna varierar, även om många intervjupersoner inte ville uppge vad de tjänade (Desroches, 2005). De inkomstuppgifter som nämndes i kombination med uppgifter från polisutredare visar dock att det rör sig om stora summor jämfört med en ”vanlig” lön. Även lågnivådistributörerna rapporterade höga inkomster. Som ovan nämnts fann Reuter, MacCoun och Murphy (1990) liknande resultat i USA, där gatumarknaden för främst crack öppnade möjligheten för unga fattiga personer att få nya välbetalda, men riskfyllda arbeten.

Reuter (1985) menar att den illegala marknaden domineras av ”småföretag”. Det är visserligen en förhållandevis gammal studie, och narkotikaentreprenörer har inte undersökts direkt, men han är inte ensam om att argumentera för att stora dominerande aktörer saknas (jfr Brå 2005:11). Reuters poäng är att en marknad som kännetecknas av små aktörer och hård konkurrens sannolikt innebär att förtjänsten inte blir särskilt god. Han menar dock att det inte är uteslutet att aktörer kopp-

lade till organiserad brottslighet möjligen har funnit olika sätt att hålla uppe priserna på varorna. Det är i linje med resultat från en nederländsk studie som visar att aktörerna längst ner i nätverken, personer som säljer narkotika direkt till slutkonsumenten, inte tjänar så bra som många alarmerande rapporter hävdar (van Duyne m.fl., 2003).

Ett problem är att många forskare inte skiljer på intäkter och vinster. Även om intäkterna är goda kan de snabbt försvinna till att täcka omkostnader. Ett tydligt exempel är förekomsten av obetalda fordringar, som tyder på att det inte är särskilt enkelt att driva verksamheten med vinst, för att tala i termer från den legala marknaden (se exempelvis van Duyne m.fl., 2003). All forskning tyder på att skuldförhållanden är vanliga. Om pengar fanns skulle kanske krediter inte behövas alls, och de skulder som ändå uppstår skulle sannolikt regleras snabbare.

Levitt och Venkatesh (2000) påpekar att det främst är i självrapportstudier som narkotikadetaljister rapporterar höga inkomster, studier med en etnografisk inriktning finner oftast lägre inkomster. Reuter och Truman (2004) menar att det främst är de äldre studierna som redovisar goda förtjänster för narkotikadetaljister och lågnivådistributörer. Kanske har villkoren på marknaden förändrats över tid. Förhållandevis ny forskning från Junninen (2005), Desroches (2005) och forskning om terrorismens ekonomiska rötter (Napoleoni, 2006) problematiserar dock en sådan slutsats, då de lyfter fram goda förtjänstmöjligheter, även om det är svårt att jämföra olika forskares kategoriseringar av detaljister respektive lågnivådistributörer.

En möjlighet är att de studerat olika entreprenörer. De etnografiskt inriktade studierna fokuserar på medlemmar längre ner i gänghierarkier medan självrapporteringsstudierna inriktar sig mot självständiga återförsäljare (se populationerna i exempelvis Reuter, MacCoun och Murphy, 1990; Desroches 2005; Svensson, 1996). Ett exempel är en intervjustudie av detaljister. De flesta sålde för att finansiera sitt eget missbruk och uppgav en genomsnittsinkomst, efter att det egna missbruket var finansierat, på 34 euro per dag (Blanken, Barendregt och Zuidmulder, 2000). Dessa detaljister var gatuförsäljare, var och en hade ett femtontal kunder och arbetade långa dagar. De som sålde från en fast plats, som en källare eller den egna bostaden, hade fler kunder men tjänade också bättre, trots högre omkostnader i form av hyra, el, dörrvakt och liknande. Efter att det egna missbruket var betalt fick de in i genomsnitt 59 euro per dag enligt samma studie.

Resultat: Inkomster från narkotikaverksamhet

Föga förvånande är narkotikabrott⁷ den vanligaste brottstypen som kan generera illegala medel och som har kunnat knytas till populationen

⁷ 14 356 lagföringar åren 1973–2005 och 15 178 misstankar för narkotikabrott åren 1991–2005 gällande de 1 715 personer som undersökts.

genom körningar i Brå:s register över misstänkta respektive lagförda personer. Många av de för grova narkotikabrott lagförda personer som körts i registren har varit dömda eller misstänkta för narkotikabrott tidigare. Det är inte ovanligt att misstänkarna eller lagföringarna sträcker sig långt tillbaka i tiden. Mot bakgrund av alla de utgifter som redovisats i rapportens första del är den intressanta frågeställningen om ekvationen går ihop. Kan inkomsterna från narkotikaverksamheten på egen hand finansiera alla utgifterna?

Vad som framgår med all tydlighet, främst genom intervjuer, men även i förundersökningarna, är att inkomsterna varierar kraftigt, inte bara mellan olika aktörer utan också för en enskild aktör över tid. Det beror främst på att personer av oro för upptäckt ligger lågt eller att affärer inte blir av på grund av olika oförutsedda händelser. En intervju-person framhåller att han inte kunde kombinera narkotikaverksamheten vare sig med annan brottslighet eller med legala inkomster; ”Håller man på med narkotika så håller man bara på med narkotika”. Andra berättar om hur de var beroende av andra inkomstkällor, åtminstone periodvis. Domar och förundersökningar illustrerar också att alla möjliga kombinationer av intäkter finns.

I några domar och förundersökningar framkommer uppgifter om intäkter från narkotikahandel, men dessa ska läsas med stor försiktighet. Personerna i fråga vill av naturliga skäl tona ner såväl inkomsterna som verksamhetens storlek inför myndigheterna. Intervjupersonernas uppgifter är svårare att värdera.

En intervju-person uppskattar vinsten, vilket inte är att förväxla med intäkterna, till 200 000–400 000 kronor per månad. En annan talar om intäkter som vissa månader uppgick till mellan 200 000 och 500 000, men andra månader gick personen med förlust. Ytterligare en beräknar ett genomsnitt på 100 000 kronor i månaden. Liknande uppgifter kommer från enstaka förundersökningsprotokoll. Ett par intervju-personer, som hanterade stora mängder narkotika, uppskattar intäkterna till en eller ett par miljoner på en eller två månader, förutsatt att verksamheten ”flöt på smidigt”. Det är inte heller någon liten reservation; om beslag sker, stölder inträffar, narkotika förstörs eller pålitliga kunder anhålls uppstår stora problem som får direkta konsekvenser för intäkterna. Sett till alla utgiftsposter som intervju-personerna också lyft fram, rör uppskattningarna av intäkterna inte orimliga summor. Eftersom dessa personer hanterade mycket stora narkotikapartier kunde de inte ta in partier varje månad, då hade myndigheterna lyckats stoppa dem mycket tidigare än vad som skedde.

Nedan finns en ruta med räkneexempel som kan användas för att beräkna intäkter från narkotikahandel. Det gäller priser för cannabis, amfetamin och ecstasy per gram i förhållande till storleken på narkotikapartiet. Prisintervallen bygger på beräkningar gjorda efter uppgifter från aktörer på narkotikamarknaden, som återfunnits i domar, förundersökningar eller framkommit under intervjuer. Tabellerna illustrerar tydligt att det finns ett visst samband mellan storlek på partiet och pris per gram. Ju större parti en person säljer desto mindre betalt per gram får denne sannolikt. Eftersom priser kan variera, inte minst efter kvaliteten på narkotikan, men även beroende på vilka priser enskilda distributörer har och var i Sverige köpet sker, överlappar intervallen varandra en aning. I detta avsnitt är det centrala dock vilka intäkter entreprenörerna kan ha från narkotikahandeln. För att nämna några exempel får en person som säljer tio kilo amfetamin in minst 500 000 kronor, 25 kilo cannabis skulle ge personen minst 375 000 kronor och 5 000 ecstasytabletter skulle innebära 100 000 kronor med det lägsta styckpriset. Detta illustrerar att entreprenörerna, när deras affärsverksamhet flyter på, kan ha högra intäkter från narkotikaförsäljningen.

Ett räkneexempel: Prisuppgifter för tre preparat.

Cannabis	Storlek på narkotikaparti	Pris per gram
	10 kilo	15 – 16 kr
	5 kilo	8 – 20 kr
	1 kilo	20 – 25 kr
	500 gram	25 – 35 kr
	100 gram	30 – 60 kr
	10 gram	50 – 70 kr
	1 gram	70 – 100 kr
Amfetamin	Storlek på narkotikaparti	Pris per gram
	1 kilo	50 – 70 kr
	500 gram	60 – 100 kr
	100 gram	95 – 120 kr
	50 gram	140 – 200 kr
	10 gram	200 – 400 kr
	1 gram	200 – 400 kr
Ecstasy	Storlek på narkotikaparti	Pris per tablett
	2 000 tabletter	20 – 22 kr
	1 000 tabletter	22 – 27 kr
	500 tabletter	22 – 35 kr
	100 tabletter	35 – 40 kr
	10 tabletter	50 – 100 kr
	1 tablett	70 – 100 kr

Flera intervjupersoner framhåller att även om det finns aktörer som har betydande intäkter från narkotika, är det betydligt färre personer som gör riktigt stora vinster av brottsligheten. För det stora antalet personer på narkotikamarknaden går verksamheten med förlust på grund av alla omkostnader, inte minst i form av missbruk. En annan intervjuperson

påpekar att det även högre upp i distributionskedjan kan vara svårt att ackumulera kapital:

Även om importörerna kan dra in några miljoner per parti så är det svårt att expandera kapitalet. Som importör har man ofta ett stort grundkapital, men det är sällan som det blir så mycket större. Det är samma kapital som snurrar runt i verksamheten hela tiden.

Som ovan redovisats misstänker vissa forskare att förtjänstmöjligheterna minskat på narkotikamarknaden eftersom tidigare studier anger högre inkomster än senare undersökningar, även om undantag finns. I förundersökningar och av intervjuer framgår att det är en bild många aktörer skulle hålla med om. I förundersökningarna tar det sig uttryck i att narkotikaentreprenörer beklagar sig över konkurrenter som dumpar priserna. Även några intervjupersoner menar att det är svårt att konkurrera med vissa aktörer, personer som har låga kostnader för exempelvis logistik.

Det finns också exempel i materialet på hur aktörer på narkotikamarknaden räknar på hur höga priser de måste ta för att täcka alla verksamhetsrelaterade utgifter. Dessa kalkyler kan omvandlas till order om vilka priser återförsäljare eller medhjälpare måste hålla sig till för att narkotikaverksamheten inte ska gå med förlust.

Det är också viktigt att minnas att creditsystemet leder till en tröghet i narkotikamarknadens ekonomiska system. I vissa fall måste narkotikan ha nått sin slutkund innan betalningen stegvis kan passera upp genom distributionskedjan till importören och därmed lämna Sverige. Detta medför att narkotikaentreprenören kan vara helt utan inkomster under vissa perioder.

För att sammanfatta indikerar materialet att få aktörer kan bedriva en narkotikaverksamhet där intäkterna från narkotikahandeln allena överstiger verksamhetskostnaderna med tillräckligt stor marginal för att täcka samtliga privata utgifter och investeringar som ses som önskvärda. De flesta räknar med att någon gång bli upptäckta och avtjäna flera år i fängelse. Därifrån tjänas sällan några stora pengar, så från deras perspektiv gäller det att bygga upp en buffert. Dessutom beskriver de en hård bransch med omfattande stress och stora risker, vilket innebär att de rimligen inte tänkt sig att vara kvar på narkotikamarknaden under särskilt många år. Inkomsterna från narkotikaförsäljning och -hantering varierar inte endast mellan individer utan även över tid för samma individ. Även om inkomster också varierar på den legala marknaden slår det faktum att narkotika är ett illegalt preparat igenom och medför en mängd problem som påverkar inkomstnivån för narkotikaentreprenören.

Tidigare forskning: Inkomster från annan illegal verksamhet

Tidigare internationell forskning visar hur organiserade narkotikabrottslingar även varit involverade i andra kriminella verksamheter. Det har bland annat rört sig om människosmuggling, vapenhandel, organiserade bilstölder och handel med dessa ”varor” på ett globalt plan, handel med piratkopierade spel, filmer och musik, cigarettsmuggling och bedrägerier av mervärdesskatt (Mackenzie, 2002).

Som Bruinsma och Bernasco (2004) påpekar kan kontakter exempelvis i form av leverantörer av en illegal vara underlätta investeringar även i andra illegala verksamheter. När det gäller vapensmuggling är det en verksamhet som kan främja narkotikahandel, därför är kopplingen mellan brotten enligt Mackenzie (2002) inte särskilt förvånande. Befintliga narkotikakontakter kan innebära möjligheter att smuggla andra illegala varor som exempelvis cigaretter (Mackenzie, 2002).

Kopplingen mellan narkotika och dopningsmedel har blivit tydligare i Sverige, missbrukare efterfrågar båda formerna av preparat. Av detta skäl har sannolikt narkotikadetaljister anpassat sig till efterfrågan och tar in båda formerna av preparat (RKP KUT-rapport 2005:6).

Handel med stulna bilar är ett relativt utforskat område, men i ett land som Nederländerna försvinner mellan 5 000 och 7 000 bilar årligen, troligen säljs flertalet i andra delar av världen (Bruinsma och Bernasco, 2004). I Afrika och Östeuropa är bilarna värdefulla som bilar betraktat, i Nederländerna är endast bildelarna användbara. Eftersom det är svårt att identifiera bilar som är lämpliga att stjäla och att bedriva en sådan verksamhet med stora volymer, menar Bruinsma och Bernasco att det i jämförelse med narkotika är en småskalig brottslighet.

Napoleoni (2006) som studerar terrorismens ekonomi från företräddelsevis ett makroperspektiv, finner att narkotikasmuggling liksom bedrägerier är inkomstkällor för terroristorganisationer. Madridattentaten finansierades genom försäljning av hasch och ecstasy och diverse ”småbrott”. En fråga som kvarstår är hur tillämpligt ett sådant resonemang är för aktörer på den svenska narkotikamarknaden.

Svensson (1996) har bland annat studerat hur missbrukare finansierar sin användning av narkotika. Det fanns ett flertal möjliga vägar vid sidan av narkotikahandling och försäljning. Det kunde till exempel vara prostitution och koppleri (vanligen partners prostitution) samt stölder eller häleri av stöldgods.

Reuter, MacCoun och Murphys (1990) tidigare nämnda studie visar att en fjärdedel av deras studiepopulation var involverade i egendomsbrott, en kriminalitet som också kan ge inkomster. Det finns även svensk och övrig europeisk forskning som visar på ett samband mellan egendomsbrott och narkotikabrottslighet (Svensson, 1996; Brå 2006:6). Det finns också detaljister som ibland tar emot stöldgods som betalning för narkotika, de behåller eller säljer stöldgodset vidare (Cromwell et

al., 1993; Brå 2006:6). Detaljisten kan därmed överlåta narkotika, trots att köparen saknar pengar. Dessutom värderar detaljisten sannolikt föremålet lågt, och kan därmed sälja varan vidare till ett högre pris och gå med vinst en gång till. Narkotikamarknaden samverkar därför med stöld- och hälerimarknaden.

Det finns också visst stöd för tesen att samma egenskaper som ger framgång på en legal marknad också ger framgång på en illegal marknad (McCarthy och Hagan, 2001; jfr Reuter, MacCoun och Murphy, 1990). Med det sättet att resonera är personer som klarar sig bra på den legala marknaden attraktiva på narkotikamarknaden. Som vi har sett tidigare kräver dessa personer högre löner på den illegala marknaden, vilket ökar lönekostnaderna för narkotikaentreprenörerna.

"Starta eget"-kapital

Reuter och Truman (2004) tar upp ett fall med en person som startade sin egen narkotikasmugglingsoperation med medel han tjänat in genom att smuggla narkotika för andra aktörer.

Resultat: Inkomster från annan illegal verksamhet

För nära hälften av de personer som dömts för grovt narkotikabrott eller grov narkotikasmuggling under det för domar och förundersökningar studerade året finns uppgifter om tidigare lagförd brottslighet. Det första som är tydligt är att många har lagförts flera gånger tidigare, närmare 60 personer har lagförts fler än 10 gånger. Det är med andra ord i förhållandevis hög utsträckning personer som de brottsbekämpande myndigheterna redan känner till som fångas upp av doms- och förundersökningsmaterialet. Registerkörningarna bekräftar denna bild och kan dessutom beskriva vilka brottstyper det rör sig om. Denna studie har främst intresserat sig för brottstyper som kan generera pengar eller andra varor som kan användas som betalningsmedel för narkotika. Som ovan nämnts var narkotikabrott den vanligaste brottstypen.

Kopplingen mellan narkotikabrottslighet och stöldbrottslighet illustreras tydligt av registerkörningarna i Brå:s register över misstänkta personer. Populationen av personer lagförda för grov narkotikabrottslighet har registrerats för flest brottsmisstankar gällande brottsbalkens kapitel om tillgreppsbrott (kap 8). Det fanns närmare 8 500 misstankar för stöldbrott, fördelade på sammanlagt 1 715 personer.

Ett sätt att finansiera sitt narkotikamissbruk kan vara hälerier, vilket får stöd av såväl intervju- som doms- och förundersökningsmaterialet. En intervjuperson berättar om en kollega på narkotikamarknaden:

Det hände att man fick betalt i stöldgods. När han accepterade stöldgods som betalning sålde han aldrig det vidare utan behöll det själv. Det förekom dock ibland att vissa säljare kunde tala om att de behövde 100

videoapparater och att det därför gick bra att betala med videoapparater just nu.

I dessa situationer hade distributören eller detaljisten en beställning från en hålare, om de inte själva fungerade som hålare. I ett fall talar mycket för att stulna datorer varit ett betalningsmedel för narkotika, en handfull datorer värda omkring 10 000 kronor påträffades av myndigheterna. Detta speglas även i registerkörningarna av det höga antalet stöldbrott hos den undersökta populationen.

Doms- och förundersökningsmaterialet innehåller också tecken på handel med stulna motorcyklar och bilar, något forskare noterat för Nederländernas del i den ovan refererade studien. Från en förundersökning finns uppgifter om hur två personer diskuterade att den ena av dem skulle hyra bilar som sedan skulle stjälas, varefter den andre personen skulle transportera bilarna söderut i Europa och sälja dem där.

Registerkörningarna visar att 331 personer misstänkts för rån under undersökningsperioden. De flesta av dem hade misstänkts för rån vid ett eller två tillfällen, men det finns ett mindre antal som är registrerade för fler misstankar. Där handlar det sannolikt om personer som får sin huvudsakliga illegala inkomst från rån, men som vid sidan av detta även varit verksamma på narkotikamarknaden. Hos ett fåtal personer i doms- och förundersökningsmaterialet har polisen hittat utrustning och vapen som tyder på att personerna planerat att begå rån.

Det finns även indikationer från registerkörningarna på att en del av personerna i populationen har haft inkomster från ekonomisk brottslighet. Till ekobrott kan bedrägerier, förskingring, brott mot borgenärer, bokföringsbrott och i viss mån förfalskning räknas (9–11 och 14 kap. BrB). I tabell 1 visas hur många brottsmisstankar som finns för populationen som helhet för dessa brottstyper. För samtliga ekobrott handlar det om 5 039 misstankar. Körningarna mot lagföringsregistret är gjorda för en längre tidsperiod, och där är ekobrotten relativt sett ännu vanligare.

Tabell 1. Antal misstankar inom några utvalda brottstyper.⁸

Brottstyp	Antal misstankar
Narkotikabrott	15 178
Trafikbrott	12 872
Tillgreppsbrott (8 kap. BrB)	12 377
Bedrägeribrott m.m. (9 kap. BrB)	4 152
Vapenlagen	1 655
Knivlagen	972
Förskingringsbrott m.m. (10 kap. BrB)	551
Förfalskningsbrott (14 kap. BrB)	217
Bokföringsbrott och brott mot borgenärer (11 kap. BrB)	119
Skattebrottslagen	43

⁸ Populationen består av de 1 715 personer som lagförts för grovt narkotikabrott åren 2001–2005, misstankarna omfattar åren 1991–2005. Det totala antalet misstankar var 57 372 stycken.

De flesta misstankarna om ekobrott rör bedrägerier, ett brott som inte lika tydligt kan kopplas till företag på samma sätt som exempelvis bokföringsbrott och förskingring. Men förekomsten av bokföringsbrott och förskingring bland personerna i undersökningen indikerar att det åtminstone finns en grupp av personer som har haft egna företag, eller som arbetstagare haft en förtroendeställning som exempelvis innefattat kontroll över bokföring och ekonomi.

I intervju-, doms- och förundersökningsmaterialet finns exempel på smuggling av andra varor, främst cigaretter, något som inte är förvånande mot bakgrund av den forskning som presenterades ovan. I något fall menar den åtalade i domen att kodorden som använts i de avlyssnade samtalen inte rört narkotika utan cigaretter, men vid husrannsakan har narkotika men inga cigaretter upptäckts. Det är troligt att den åtalade i dessa fall försökt undgå misstanke om narkotikabrottet genom att i stället erkänna handel med smuggelcigaretter, som ger lägre straff. Det finns dock exempel på fall där såväl cigaretter som alkohol hanterats:

En åtalad person berättar i förundersökningen att han först sålde insmugglad alkohol, men när han insåg hur mycket mer pengar han kunde tjäna genom att ta in hasch i stället gick han över till detta. Kontakterna hade han redan arbetat upp genom alkoholförsäljningen.

Det är inte nödvändigtvis så att den kriminella karriären går från en straffrättsligt lindrigare brottslighet till en grövre. En intervjuperson berättar exempelvis om personer som gick över från narkotika- till cigarettsmuggling, för att undvika de höga straffen. I och med en skattehöjning på cigaretter ökade möjligheterna till att göra en hög vinst, de nödvändiga kontakterna hade personerna redan upparbetat genom narkotikaverksamheten. Det finns fler indikationer i materialet på att befintliga kontakter används för att få intäkter från andra brottsområden. För att nämna ytterligare ett exempel användes i ett fall upparbetade kontakter från narkotikahandeln för att inleda en traffickingverksamhet. En annan intervjuperson berättar:

Jag vet en (aktör på narkotikamarknaden) som köpte stora mängder smuggelsprit som såldes pallvis till restauranger. De hade ofta smugglats in redan, det finns personer som ringer runt hit och dit med mobiler och inte lyckas sälja sitt parti till befintliga kunder, men det handlade även om stölder. Det var inte bara alkohol, det var även Canadian Goose-jackor. Det är inte lika allvarliga straff för sådan brottslighet.

Ytterligare en intervjuperson hade funderingar på att sluta med narkotikahandeln. Hans tanke var att gå tillbaka till sina två andra kriminella verksamheter. Enligt intervjupersonen fanns det mer pengar att hämta i vapenhandel, samtidigt som det var lägre straffsatser. Enligt honom var det möjligt att inom vapenhandeln att tjäna 200 000 kronor på en insats

av 10 000 kronor. Även om siffrorna bör tas med viss försiktighet framstår det tydligt som mer lönsamt än narkotikahandel.

Slutligen finns några personer i materialet som själva uppger eller där andra nämner att de har intäkter från låneverksamhet (ocker). I ett fall levde en narkotikaentreprenör enligt egen uppgift gott på intäkter från låneverksamhet. Han lånade ut 100 000–300 000 kronor åt gången till 30 procents ränta. Hur avbetalningstiden såg ut framgick inte av ärendet.

För att sammanfatta finns det gott om tecken i materialet på intäkter från annan brottslighet. Kopplingen mellan stölder och hälerier samt narkotikabrott är belagd i tidigare forskning och syns även i denna undersöknings material. Dessutom finns intäkter från rån, ekobrott samt andra smugglingsverksamheter (vapen, alkohol, cigaretter, men även smuggling av människor för sexuella ändamål). Även låneverksamhet med ockerräntor förekommer. Det finns allt ifrån entreprenörer som enbart har intäkter från narkotikahandel, via främst medhjälpare, assistenter och detaljister som är beroende av annan brottslighet för att täcka sina utgifter, till personer som främst får sina pengar från annan brottslighet som till exempel rån och har narkotikahandeln som ett sidouppdrag.

Inkomster från annan brottslighet: Resultat i fokus

- Populationen bestående av lagförda personer för grova narkotikabrott har även i stor utsträckning misstänkts och lagförts tidigare för andra brott som genererar pengar (eller andra betalningsmedel).
- Sett till antalet misstankar var narkotikabrott vanligast, men även stöld, ekobrott och rån förekom i betydande utsträckning. Det är även synligt i det övriga materialet.
- I materialet finns tecken på att en karriär inte behöver gå från ett straffrättsligt sett lindrigare brott till ett grövre. Däremot kan kontakter som byggts upp genom smuggling av en vara användas för att expandera verksamheten till att omfatta även andra smugglingsvaror alternativt byta verksamhet.
- Medan det finns entreprenörer som endast bedriver narkotikaverksamhet finns också i materialet inslag av exempelvis rånare som verkar ha narkotikabrottsligheten som en sidoverksamhet.

Tidigare forskning: Inkomster från svartarbete

På samma sätt som Reuter, MacCoun och Murphy (1990) konstaterat att det sannolikt är samma egenskaper som gör en person attraktiv som arbetskraft både på den legala marknaden och på narkotikamarknaden, har det i en svensk undersökning upptäckts att många personer som arbetar svart även har vita inkomster (Skatteverket 2006:4; se även RRV 1998:29). Då vi tidigare i denna rapport konstaterat att inkomster från narkotikamarknaden är osäkra och av varierande storlek är ett rimligt antagande att många aktörer har såväl vita som svarta inkomster vid sidan av de kriminella inkomsterna. Det gäller rimligen främst per-

soner som inte ”arbetar heltid” med narkotika för att använda ett begrepp från det legala arbetslivet.

Enligt Skatteverket (2005) är de svarta arbetsinkomsterna i kronor räknat störst bland uthyrnings- och företagsservicefirmor, i detaljhandeln och byggbranschen. Om förhållandet mellan dolda och deklarerade inkomster studeras är det i stället andra branscher som blir synliga. Jordbruk, skogsbruk, fiske, restauranger, taxi och frisersalonger är exempel på branscher där en större andel av inkomsterna är dolda i förhållande till andra branscher (Skatteverket, 2005).

Resultat: Inkomster från svartarbete

Påfallande i doms- och förundersökningsmaterialet är förekomsten av svartarbete bland de åtalade. En reservation bör göras för att narkotika-entreprenörerna lägger ner stor möda på att förklara varför de pengar som påträffas hos dem inte härrör från narkotikahandel. I brist på legala inkomster kan svarta inkomster uppträda. Samtidigt berättar även personer hos vilka inga pengar beslagtogs om svarta inkomster, och det finns i vissa fall andra som arbetat på samma ställe som bekräftar att personen arbetat där.

De arbeten som anges av personerna har i tidigare forskning identifierats som så kallade riskbranscher när det gäller svart arbete. Det handlar om bygg-, städ-, hotell- och restaurangbranscherna. Även bilreparationer, lagerarbete, klädförsäljning, hundvalpsförsäljning och ett fall med datorreparation förekommer. En person i materialet köpte in begagnade bilar för 4 000 kronor, rustade upp dem och sålde dem vidare för 6 000–7 000 kronor. En intervjuperson hade arbetat inom byggbranschen och avlönats svart.

I en handfull fall framkommer uppgifter om vad personerna tjänat på svartarbetet, och det varierar stort. De flesta ersättningar är tämligen låga med tanke på de arbetsvillkor som råder, det är tunga arbeten med långa arbetspass. För detta har personerna tjänat 5 500–14 000 kronor i månaden för ett heltidsarbete. Detta är långt ifrån tillräckligt för att täcka de konsumtionsvanor som många av personerna har. Det faktum att vissa personer vid sidan av sina narkotikaintäkter har förhållandevis lågavlönade svartarbeten kan tolkas på flera sätt. En förklaring kan vara att eftersom betalningen för arbete eller försäljning av narkotika, till följd av kreditsystemet, är osäker är det rimligt att vissa försöker ha en annan inkomstkälla som säkerhet. Då legala arbeten inte står till buds blir svartarbeten en väg att gå. En intervjuperson berättar att det för vissa personer i utlandsbaserade nätverk är svårt att skaffa legala arbeten eftersom de vistas illegalt i landet. Detta gäller för några av personerna från doms- och förundersökningsmaterialet som uppger att de haft inkomster från svartarbete.

Som vi under nästa rubrik kommer att konstatera, är det i vissa fall svårt att upprätthålla ett illegalt arbete vid sidan av narkotikaförsäljning-

en – det är möjligt att arbetsgivare som betalar ”svart” inte ställer riktigt samma krav som arbetsgivare som avlönar ”vitt”. Från förundersökningsmaterialet framgår även att ett motiv till att arbeta svart för narkotikaförsäljare är att de har skulder och därför inte vill ha några vita inkomster som kronofogden kan utmäta. Det rör sig med andra ord inte sällan om personer som har ett missbruk, skulder på den legala marknaden och eventuellt även på narkotikamarknaden och som tar de inkomstmöjligheter som står till buds.

För att sammanfatta finns ett synligt inslag av svartarbete bland aktörerna i materialet. En sannolik förklaring till detta är att narkotikainkomsterna är osäkra och personerna behöver några säkrare inkomster som en grundtrygghet. ”Vita” arbeten undviks av vissa aktörer i syfte att inte ha inkomster som kronofogden kan utmäta, men det finns också ett litet inslag av personer som inte har arbetstillstånd i Sverige.

Inkomster från svartarbete: Resultat i fokus

- Vissa aktörer försöker (bort)förklara kontantnehav genom att hänvisa till registrerade inkomster.
- Trots detta finns ett synligt inslag av svartarbete bland narkotikaentreprenörer.
- Svartarbetet kan för entreprenörer som av olika skäl inte kan få ett legalt arbete fylla en funktion som grundtrygghet, då narkotikaintäkterna är osäkra och varierande.

Tidigare forskning: Legal inkomster

Först i resultatdelen kommer de inkomster som härrör från den legala marknaden att särredovisas under två rubriker, Inkomster av arbete eller egen näringsverksamhet respektive Bidrag eller bistånd. Den tidigare forskningen har inte fokuserat på inkomster från det legala samhället utan berör fenomenet på ett mer generellt plan.

I en studie av Reuter, MacCoun och Murphy (1990) av försäljare relativt långt ner i nätverken framkommer att omkring en tredjedel av de personer studien omfattar även hade arbete på den legala marknaden. Det var 60 procent som arbetade med legala yrken fem dagar i veckan. En tolkning av den höga andelen personer som uppgav att de även hade ett legalt arbete är enligt Reuter, MacCoun och Murphy att narkotikaförsäljning är ett högavlönat supplement, men alltför osäkert för att kunna vara den enda sysselsättningen. Köparna finns inte tillgängliga dygnet runt, dessutom ökar sannolikt upptäcktsrisken för dem som säljer narkotika på ”heltid”. Det intressanta är att de som ofta sålde narkotika också hade högre inkomster på den legala marknaden. Även studier av personer som arbetar svart visar att de som klarar sig bra i den vita ekonomin också är framgångsrika i den svarta (RRV 1998:29). Förutom fördelen med att ha legala inkomster som en säkerhet, finns även tryggheten att redovisade legala inkomster sannolikt minskar myndigheternas intresse för hur personen försörjer sig.

Vid sidan av den säkerhet en legal och redovisad inkomst innebär, finns från den kriminella entreprenörens perspektiv ytterligare en fördel med ett reguljärt arbete. En anställning på den legala marknaden kan nämligen i många fall underlätta narkotikahandlingen. Det går att använda företagets adress som leveransställe för narkotika, och inom vissa branscher där transporter sker naturligt kan personerna vid sidan av den ordinarie lasten föra med sig narkotika (Brå 2005:11; Vander Beken m.fl., 2005). Användningen av legala företag för transporter har behandlats under rubriken Produktion och logistik.

Det finns även studier som visar hur personer som är involverade i organiserad narkotikabrottslighet har viktiga legala affärsrörelser vid sidan av den kriminella verksamheten (van de Bunt och van der Schoot, 2003). Företagen behöver inte användas i den kriminella verksamheten utan kan vara självständiga och inbringa legala inkomster, som redan slagits fast under rubriken Investeringar i legal verksamhet ovan.

I missbrukarledet, och dit kan även detaljister som säljer för att finansiera sitt eget bruk räknas in, är det emellertid sällan möjligt att sköta ett vanligt lönearbete (Svensson, 1996). En lösning som Svenssons intervjupersoner funnit var att etablera sig som egenföretagare på den illegala marknaden, en fråga som redan avhandlats i avsnittet om inkomster från illegal verksamhet. Annars kunde de leva på bidrag, besparingar, anhörigas pengar eller se till att bli försörjda av en partner. Det förekom kombinationer av olika inkomstkällor, både illegala och legala. Med andra ord kan sidoinkomster komma såväl från legalt lönearbete som från egen verksamhet, både från de legala och illegala marknaderna.

Resultat: Legal inkomster

I materialet finns exempel på två former av inkomster från den legala marknaden. Vi inleder med inkomster från anställning eller egen näringsverksamhet och avslutar med intäkter från bidrag eller bistånd.

Resultat: Anställning eller näringsverksamhet

Skatteverkets registerkörningar visar att en minoritet av de personer som lagförts för narkotikabrott hade deklarerat att de hade inkomster från anställning eller enskild näringsverksamhet. Ungefär 60 procent av de lagförda i varje enskild delpopulation⁹ saknar inkomst från arbete, det är dock inte förvånande med tanke på resultaten ovan om svartarbete, och att många av dessa personer är utländska medborgare. Även utländska kurirer döms i många fall för grovt narkotikabrott, tillsammans med grov narkotikasmuggling. Intervjupersoner lyfter även fram

⁹ Populationen består av lagförda personer åren 2001–2005 där körningarna har gjorts för inkomståret innan lagföringen. Populationen kan därmed sägas bestå av fem delpopulationer, där inkomster och andra uppgifter för den första delpopulationen (lagförda år 2001) tagits fram för år 2000.

andra skäl till varför de eller andra aktörer på marknaden saknat legala inkomster:

Jag har gått i skola, har utbildning och har jobbat. Jag hade legal inkomst vid sidan av. Från början jobbade jag heltid men fick gå ner till deltid för narkotikaverksamheten tog mer och mer tid. Problemet med ett legalt jobb vid sidan av narkotikaverksamheten är att man väger 15 000 kronor i månaden mot 150 000 kronor i månaden. Även om man väger in riskerna är det svårt att inte bli lockad.

Det är inte bara den ovannämnde intervjupersonen som framhöll att ett heltidsarbete på den legala marknaden inte kan kombineras med en narkotikaverksamhet i större skala. Narkotikapengarna är inga snabba och lätta pengar.

Särskilt personer som utför tillfälliga uppdrag åt narkotikaentreprenörer behöver andra inkomster. I doms- och förundersökningsmaterialet finns en hel del personer som också har legala inkomster, en bild som bekräftas av några intervjupersoner. En intervjuperson som också utfört kuriruppdrag berättar:

Man åker ju inte varje månad, inte för ofta. Man kanske åker en gång per år, eller en gång per kvartal. Man åker när man har behov av pengar eller när man måste finansiera sitt eget missbruk. Man väcker för mycket uppmärksamhet om man åker för ofta. Så man har ju ett annat jobb, jag har själv arbetat med undervisning.

Många personer i populationen som körts mot Skatteverkets register har låga deklarerade inkomster, betydligt lägre än 15 000 kronor i månaden. Det kan vara ett tecken på deltidsarbeten, lågavlönade och sporadiska arbeten eller bidrag, det senare behandlas nedan under en särskild rubrik. Vad som dock är anmärkningsvärt med registerkörningarna är att en handfull personer, upp till ett tiotal för vissa av de fem åren, har deklarerat en bruttoårslön som översteg 250 000 kronor. Till dessa kommer några enstaka personer som tagit ut lika höga summor ur sina egna företag. En hypotes kan vara att det bland personerna som har en hög lön på den legala marknaden finns en och en annan narkotika- och eller penningförvarare. Detta mot bakgrund av resultaten som säger att narkotikaentreprenörer strävar efter att rekrytera personer som är integrerade på den legala marknaden för sådana uppgifter.

Det är inte alltid det framgår i domar och förundersökningar vad personerna arbetar med på den legala marknaden. I de fall där det framgår handlar det om ungefär samma branscher som för företagen, vilket redovisades ovan under rubriken Investeringar i legal verksamhet. Personerna tillhör framför allt restaurang- och byggbranschen, men enstaka fall förekommer med chaufförer, städare, personal inom sjukvården och ordningsvakter eller väktare. Ytterst få av yrkena signalerar att årsinkomster över 250 000 kronor skulle höra till vanligheterna.

När det gäller ordningsvakter och andra personer som arbetat på restauranger och barer finns fall där kontakter knöts och användes i narkotikabrottsligheten. Det handlar främst om tillgång till en kundkrets. Några av chaufförerna fungerade som transportörer av narkotika. I övrigt har inga direkta kopplingar mellan det legala yrket och narkotikabrottsligheten iakttagits.

För att sammanfatta påpekar flera intervjupersoner att det är svårt att upprätthålla ett legalt heltidsarbete vid sidan av narkotikaverksamheten. Detta bekräftas av Skatteverkets registerkörningar, många narkotikaentreprenörer saknar legala inkomster, när de finns är de ofta låga. Anmärkningsvärt nog finns ändå ett fåtal välavlönade personer på den legala marknaden som även är verksamma inom narkotikabranschen. De uppgifter om legala yrken som dyker upp i domar och förundersökningar liknar de uppgifter som Skatteverkets registerkörningar och de andra källorna fått fram om företagarnas branschtillhörighet. Restaurang- och byggbranscherna dominerar.

Resultat: Bidrag från trygghetssystemen

Doms- och förundersökningsmaterialet innehåller inte alltid information om legala inkomster, det gäller främst de fall där endast domarna undersökts. Men trots att vi inte vet hur många av de ungefär 500 personer som undersökts som har legala inkomster, har minst ett sjuttioal personer haft bidrag från trygghetssystemen innan de dömdes för grovt narkotikabrott eller grov narkotikasmuggling. I många fall kan detta förklaras med missbruksskador och problem. De här personerna har inte en tillräckligt bra psykisk och fysisk hälsa för att mäktas med ett legalt arbete. Därför har de förtidspension, sjukpenning, socialbidrag eller liknande. Några personer i materialet har dessutom uppnått pensionsåldern.

Socialbidrag är den vanligaste bidragsformen, följt av arbetslöshetskassa och sjukpenning. Studiebidsdrag och studiemedel förekommer i en handfull fall, mer ovanligt men förekommande är ersättningar till asylsökande eller aktivitetsstöd. Förutom bidrag som ersätter en inkomst, finns ekonomiskt stöd av kompletterande art, exempelvis bostadsbidrag och barnbidrag.

I förundersökningsmaterialet finns enstaka exempel på distributörer eller detaljister som också har en mängd bidrag, kanske för att på alla sätt maximera sina inkomster. Bidragsberoende är dock ingen livsstil som undersökningens intervjupersoner anammat. En intervjuperson lyfter i stället fram en nackdel med bidrag sett från narkotikaentreprenörens perspektiv:

Bland grossisterna finns det väl de som går på bidrag, det är ju bra om man kan ha någon slags grundtrygghet. Samtidigt drar det ju åt sig myndigheternas uppmärksamhet, så jag har undvikit det.

Sett till beloppen handlar det om ytterst begränsade summor, i alla fall med narkotikaentreprenörens referensramar. Bidragen varierar mellan de drygt 2 000 kronor som flyktingar fick per månad och arbetslöshetskassa på 10 000 kronor i månaden. Därför är en rimlig tolkning att bidragen snarare fungerar som en grundtrygghet. Med tanke på vilka bidrag det rör sig om är det främst personer i distributionskedjans slutled som är berättigade till dessa medel. Det är därför inte heller troligt att någon större andel av bidragspengarna går in i narkotikahandeln, det skulle i så fall vara i form av köp av narkotika för eget bruk.

Sammanfattningsvis är bidragen förhållandevis utbredda bland personerna i doms- och förundersökningsmaterialet. En rimlig tolkning är att pengarna i de flesta fall fungerar som en grundtrygghet, främst för personer långt ner i distributionskedjan, som till följd av missbruk och andra problem har svårt att få ett arbete på den legala marknaden.

Legala inkomster: Resultat i fokus

- Uppgifter om legala inkomster, från anställning, egen näringsverksamhet eller bidrag förekommer inte sällan i doms- och förundersökningsmaterialet.
- Inkomsterna kan fungera som en trygghet för personen, i den osäkra tillvaro som råder på narkotikamarknaden.
- Ofta rör det sig om låga deklarerade inkomster, men det finns också en liten andel som har deklarerat betydande inkomster året innan de lagfördes. I Skatteverkets registerkörningar påträffas mellan en handfull och ett tiotal personer, varje år som undersöktes, med en deklarerad årslön som överstiger 250 000 kronor.
- Vissa företag har etablerats i syfte att lämna brottsligheten och "go legitimate".
- De två branscher som dominerar bland de anställda och de egna företagen är restaurang- och byggbranschen. Förutom att de är kända riskbranscher för ekonomisk brottslighet, har anställda på restauranger, barer eller klubbar i några fall genom sitt yrke hittat kunder och kontakter för narkotikaverksamheten.

Övergripande slutsatser

I det följande kommer undersökningens övergripande slutsatser att presenteras under tre huvudrubriker: Likheter och skillnader mellan legal och illegal ekonomi, Illegal verksamhet i det legala samhället och Går det ihop? Kapitlet avslutas med förslag till vidare forskning.

Likheter och skillnader mellan legal och illegal ekonomi

Allt bygger på krediter

Narkotikamarknaden kännetecknas av konsumenter med dålig ekonomi och stort behov av kredit för att kunna köpa narkotika. Samtidigt är distributörerna mycket måna om att hålla en snabb omsättning på varan som ett led i strategin att minimera riskerna för stöld från andra kriminella aktörer och beslag från myndigheterna. Att ha trogna kunder är också till fördel för att minska riskerna eftersom ett sökande efter nya kunder skapar synlighet. Till detta kommer ett konkurrenstryck som medför att narkotikaentreprenörerna konkurrerar med varandra genom fördelaktiga betalningsvillkor. Alla de här omständigheterna leder till att krediter är vanliga. Eftersom betalningar för krediter inte alltid infrias uppstår störningar i ekonomin, som fortplantas i distributionskedjan, där missköta krediter på lägre nivå kan orsaka att krediter på högre nivå också fallerar. Det är också vid indrivning som viss våldsanvändning blir synlig i materialet. Intervjuerna indikerar att de flesta skuldproblem löses på fredlig väg, men hot, och i några fall våld, har också förekommit.

Narkotikamarknaden bygger på missbrukare och därmed på osäkra betalare, vilket är en fundamental skillnad mot den legala ekonomin. I den reguljära ekonomin sköts krediterna av banker och finansbolag. Kreditupplysning och säkerheter upprätthåller systemet. Det medför att kreditproblem inte får samma genomslag i handelsledet med samma störningar som på narkotikamarknaden. Även om narkotikaekonomin inte är lika utvecklad som den legala har det skapats ett informellt kreditupplysningssystem. Det är inte lika säkert och snabbt som den legala ekonomins system eftersom det bygger på rykten och konkreta erfarenheter av personers betalningsförmåga. Det är också kännetecknande för den kriminella ekonomin att den försöker efterlikna den legala ekonomin och på det sättet korrigera de brister som finns.

Även ovanför missbrukarledet förekommer att krediter missköts. ”Narkotikapengar är som bensin, de går åt fort”, är ett tidigare refererat citat från en intervjuperson. I stället för att infria krediter på levererade narkotikapartier kan pengarna försvinna till andra utgifter, som sällan är verksamhetsrelaterade. Detta beteende skapar också oreda i kreditsystem och betalningsströmmar.

Kreditsystemet leder visserligen till fler överlåtelser av narkotika, men det kan också utnyttjas för att motverka brottsligheten. Myndigheterna kan i högre grad dra nytta av det för störningar känsliga kreditsystemet, en tanke som vi närmare kommer att beröra i nästa kapitel.

När ett handslag inte räcker

Eftersom narkotikaverksamheten är brottslig har aktörerna inte tillgång till det legala samhällets institutioner i form av lagar, domstolar och kronofogdar. Det innebär att förtroende och att göra affärer med personer som man litar på är ännu viktigare än i den reguljära ekonomin. Förtroendet är inte enbart viktigt för att verksamheten ska fungera friktionsfritt. Det gäller också för aktörerna att skydda sig mot informatörer och att läckor uppstår till myndigheterna.

Kravet på lojalitet medför att affärsverksamheten med nödvändighet hämmas och har svårt att växa. Verksamheten blir därmed småskalig, vilket också gör den mindre synlig för myndigheter och konkurrenter. Det är svårt att rekrytera nya medarbetare som uppfyller de kriterier som ställs på förtroende. I stället samarbetar man med eller byter tjänster med vänner. De mest känsliga positionerna innefattar centrala uppgifter i ekonomihanteringen.

När förtroende sviktar är det lika med grus i maskineriet och verksamheten hindras och riskerar att skadas. Narkotikamarknaden är en känslig förtroendeekonomi som skapar särskilda förutsättningar för myndigheterna. Den omständigheten kommer att analyseras längre fram i rapporten.

Säkerhet är A och O

På den legala marknaden har säkerhetsfrågor visserligen hög prioritet men hanteras ofta av säkerhetspersonal och har därför en begränsad påverkan på den dagliga driften. För narkotikaentreprenörer med ambitionen att hålla sig kvar på marknaden är emellertid säkerhet något som genomsyrar hela verksamheten. Det finns många risker i narkotikabranschen. Den mest uppenbara är att myndigheterna gör tillslag och gripanden samt tar narkotika och pengar i beslag. Konkurrenter kan tipsa myndigheterna, men också själva lägga beslag på narkotika och pengar. Medarbetare kan förskingra entreprenörens egendom. Narkotika kan förstöras till följd av olämplig lagring.

Säkerhet är därför ett område som tar mycket tid och resurser i anspråk. Entreprenörer är beredda att lägga en hel del utgifter på säkerhetsfrågorna. Det medför att vinningen av brott minskar, i vissa fall kan vinsterna ätas upp av sådana kostnader.

Det är inte enbart säkerhetsarrangemang som kostar pengar. Fokuseringen på säkerhet innebär också att operationer ställs in, partier dumpas, fördelaktiga affärer avbryts, mellanhänder anlitas och att narkotika säljs på vad som kan liknas vid realisation.

En viktig skillnad mot den legala marknaden är att vapen förekommer i inte obetydlig utsträckning på narkotikamarknaden. Det är visserligen sällan som vapen används, men de fyller en säkerhetsfunktion samtidigt som de också utgör en symbol för en kriminell livsstil.

Fokuseringen på säkerhet innebär samtidigt att myndigheternas strategi lämpligen kan inriktas på att öka entreprenörernas kostnader för säkerhetsåtgärder, något som vi återkommer till i det förebyggande och brottsbekämpande avsnittet.

Illegal verksamhet i det legala samhället

Långt från narkotikan men nära pengarna

Aktörerna inom narkotikabrottsligheten tillhör kriminella nätverk. I utkanten eller vid sidan av dessa nätverk finns personer som är centrala för den kriminella verksamheten. Det gäller exempelvis ostraffade personer utan synlig koppling till kriminella miljöer, som mot en hög ersättning ansvarar för det viktiga huvudlagret.

En strategi som distributörer framför allt på lite högre nivåer tillämpar är att inte befinna sig på samma plats som narkotikan. Skälet är givetvis att innehav av större mängder narkotika leder till höga straff om myndigheterna skulle göra tillslag. Som ett led i riskminimeringen sprids partier på mindre lager, förvaras av andra personer och omsätts snabbt.

I fråga om pengarna från narkotikabrottsligheten är entreprenörerna mer angelägna om att ha dessa i sin närhet. Pengar är en extremt stöldbegärlig egendom. Det finns visserligen en och annan penningförvarare i materialet, men för att hantera stora mängder pengar ställs mycket höga krav på förtroende. Som vi kommer att utveckla nedan tillhör anhöriga denna krets.

För narkotikabrottsligheten är således inte enbart personer i det kriminella nätverket centrala. Det beskrivs närmare i det brottsförebyggande och brottsbekämpande avsnittet.

Blod är tjockare än vatten

Betydelsen av förtroende och ett högt säkerhetstänkande tar sig uttryck i att anhöriga utan direkt koppling till den kriminella miljön kan anlitas för de känsligaste uppdragen. Det handlar om att lagra och förvalta pengar och annan ”legal” egendom. Anhöriga kan således fungera som narkotikabrottslighetens bankirer. Ibland är anhöriga ovetande om att de förvarar pengar eller att de mindre tjänster de utför har koppling till en kriminell verksamhet.

Anhöriga kan ta en aktiv del i narkotikabrottsligheten även om det tidsmässiga engagemanget är begränsat. En viktig aspekt är att det inte går att mäta en tjänsts värde i den tid det tar att genomföra den eller i vilken utsträckning den avlönas. Snarare är det kvaliteten på tjänsterna som räknas. Anhöriga kan således utföra få men synnerligen betydelse-

fulla tjänster. Det kan handla om att ta emot en summa pengar från en person på en viss plats, upplåta sitt konto för insättningar och göra vissa betalningar.

Trots att dessa anhöriga sällan utför ”direkt” brottsliga handlingar blir de genom de centrala tjänster de utför närmast oersättliga för narkotikaentreprenören. Även denna fråga återkommer vi till i rapportens brottsförebyggande och brottsbekämpande kapitel.

Gränserna mellan det legala och det illegala är flytande

Utmärkande för häleribrottslighet är att de stulna varor som säljs till sin natur är lagliga (Brå 2006:6). Det innebär att varorna smälter in i ett reguljärt företag. Med narkotika är det helt annorlunda. Varan är illegal och den som påträffas med stora kvantiteter narkotika riskerar att dömas till ett mycket kännbart fängelsestraff. Det innebär att stora kostnader läggs ned på att hemlighålla narkotikaverksamheten. Däremot är det fel att tro att narkotikabrottsligheten sker ”under jorden”. Tvärtom, det bästa sättet att gömma sig upplevs vara att beblanda sig och vara en del av det legala samhället. Det tar konkret sitt uttryck i att narkotikaentreprenörer kan använda sig av legala transportörer, konventionella banksystem och ha legala inkomster vid sidan av brottsligheten.

Materialet visar också att en inte försumbar del av vinsterna från narkotikahandeln spenderas i det legala samhället, främst i form av konsumtion. Det finns aktörer som gör av med mycket pengar och har en överdådig livsstil med dyra krogbesök, exklusiva bilar, resor, märkeskläder, guldsmycken och dyrbara klockor.

Det som nu har sagts visar att den kriminella ekonomin på flera sätt samspelar med den legala. Denna interaktion skapar möjligheter för de brottsbekämpande myndigheterna. Det har att göra med att konsumtion, investeringar, transaktioner och andra aktiviteter i den legala ekonomin skapar spår i form av kontoöverföringar, beställningar, avtal och liknande. Det är en nackdel för narkotikaentreprenörerna, som kommer att utvecklas i rapportens brottsbekämpande och brottsförebyggande del.

Ofrivilligt samarbete?

Narkotikaentreprenörer strävar efter att dölja sin verksamhet. Genom att vara flexibla och osynliga undviker de konfrontation med myndigheterna. Småskaligheten bidrar också till att verksamheten kan bedrivas diskret. Ett hjälpmedel för att undgå myndigheternas uppmärksamhet är att hålla sig informerad om tullens och polisens arbete. Sociala kontakter, spel och kriminella träffpunkter som vissa barer och restauranger utgör den kriminella världens nyhetsförmedling.

I vissa situationer väljer en och en annan entreprenör en aktivare hållning och kan tillgripa otillåten påverkan riktad mot myndighetspersoner. Vid sidan av trakasserier, hot och våld kan korruption förekomma. Även om otillåten påverkan är mindre vanlig, av det enkla skälet att

den inte behövs, förekommer detta fenomen. Det kan handla om att påverka tulltjänstemän till underlåtenhet eller att försöka få ut hemliga uppgifter från polisen.

Trots alla säkerhetsåtgärder är det många personer på narkotikamarknaden som avtjänar fängelsestraff. Vissa av dem fortsätter att dirigera narkotikaaffärerna även innanför fängelsets murar. För att kunna driva verksamheten kan vissa interner försöka få personalens stöd. Den här risken för korruption kommer att beröras i det brottsförebyggande och brottsbekämpande avsnittet.

Går affärerna ihop?

Många bäckar små

Narkotikaverksamheten är osäker. Partier tas i beslag, narkotika stjäls, krediter infrias inte, kunder försvinner och tas in på behandlingshem eller döms till fängelsestraff, och myndigheternas aktioner tvingar entreprenörerna att inta en låg profil. Det finns visserligen entreprenörer som enbart lever på narkotikaverksamheten, men det framstår som vanligare att ha kompletterande inkomstkällor. De som är mest beroende av andra inkomster än från narkotika är de som enbart har ”projektanställningar” i narkotikabranschen eller utför ett och annat ströjobb.

I fråga om kriminella sidoinkomster förekommer intäkter från stöldbrottslighet, rån och ekonomiska brott. Det finns också ett inslag av att smugglingen utvidgas till nya varor med hjälp av de kontakter som etableras i den ursprungliga smugglingsverksamheten. Kreditsystemet innebär också att narkotikaförsäljningen kan kombineras med utlåning till ofördelaktiga villkor (ocker).

Inkomsterna från legal verksamhet kommer från svart arbete, det vill säga skattebrott, men där det som utförs är legalt. Framför allt på de lägre nivåerna i distributionskedjan förekommer även bidrag från trygghetssystemen. Det finns också de som uppbär lön och några som har inkomster från en legal näringsverksamhet. Det förekommer till och med en handfull entreprenörer som redovisar höga inkomster från såväl inkomst av tjänst som näringsverksamhet.

Branschtillhörigheten hos dem med legala inkomster gäller nästan enbart så kallade riskbranscher för ekonomisk brottslighet. Det handlar om bygg-, restaurang- och städbranschen och bilverkstäder. Det finns också branscher med en naturlig koppling till smuggling, som import och export samt åkerier, och till detaljistledet, som olika servicenärings.

Den stora massan av aktörer på narkotikamarknaden blir knappast förmögen på den brottsliga verksamheten utan måste lappa och laga som folk i allmänhet. Enbart av strikt rationella skäl synes en hel del personer i narkotikabranschen ta stora risker för ganska litet ekonomiskt utbyte. Detta är en aspekt som vi återkommer till.

Investeringar i det legala samhället

En hotbild är att den organiserade brottsligheten infiltrerar den legala ekonomin med kriminella pengar. Det skulle handla om att inkomster från narkotika placeras i legala företag och att dessa investeringar leder till ett osunt inflytande. Det kan exempelvis handla om att kriminella metoder som hot och våld följer med in i den legala verksamheten. Hotbilden kan sedan stegras till att omfatta även media och politik, där främst korruption skulle kunna leda till att nyhetsbevakning, debatt och politik anpassar sig till att gå kriminella personers ärenden.

Vår undersökning ger emellertid en annan bild. Intervjupersonerna framhåller att pengar från narkotika visserligen kan användas till att investera i legala rörelser, men att det vanliga är att de kriminella och lagliga verksamheterna sedan hålls åtskilda. Skälet är att den legala verksamheten utgör framtiden; ambitionen är att kriminaliteten ska tillhöra det förflutna. Till skillnad mot narkotikaverksamheten ska ett legalt företag uppfylla en rad krav, bokföring ska skötas och deklARATIONER ska in i tid. Att ha en fot kvar i den kriminella världen ger därför en slags trygghet och kan hjälpa upp en ekonomisk svacka.

Även om undersökningen inte tar sikte på hur näringslivet kan påverkas av kriminella pengar, finns det inte några uppgifter som bekräftar bilden av infiltration. De legala investeringarna syftar snarare till att man vill lämna den kriminella världen än ta över den legala.

Är det värt besväret?

Särskilt på de högre nivåerna i distributionskedjan förekommer entreprenörer som tjänar mycket pengar på den kriminella verksamheten. Det är också dessa personer som har störst möjlighet att skapa tillräckligt med kapital för en legal verksamhet.

Undersökningen visar också att det på alla nivåer i distributionskedjan konsumeras mycket pengar. Nöjeskonsumtion och resor är en stor utgiftspost för vissa entreprenörer. Konsumtionen är en livsstil i den kriminella miljön, och flera intervjupersoner hänför till och med dessa kostnader till rörelsen i stället för att se det som privata utgifter.

Det är först och främst konsumtion det handlar om, inte pengar. Pengar är enbart ett medel för att kunna konsumera. Det är förhållandevis få som sysslar med investeringar och att trygga ålderdomen. Det är här och nu som räknas.

När affärerna går dåligt, pengarna sinar och konsumtionen därför går ned på sparlåga funderar många på att sluta med brott. Konsumtion är därför en central fråga när brottsförebyggande och brottsbekämpande åtgärder formuleras. Det är något som vi tar fasta på i nästa avsnitt.

Vi behöver veta mer

I denna studie har narkotikabrottslighetens ekonomihantering jämförts med den legala marknadens. För att ännu tydligare belysa vad som ut-

märker den kriminella ekonomin krävs liknande studier även inom andra brottsområden. Ett viktigt område för fortsatta studier är ekobrottslighetens ekonomihantering. Tidigare forskning indikerar att denna brottslighet kan omsätta större ekonomiska värden än exempelvis narkotikabrottslighet, detta eftersom ekonomisk brottslighet i högre utsträckning sker inom ramen för företag som på ett mer effektivt sätt kan dra fördel av den legala ekonomin (jfr van Duynne m.fl., 2003).

Ett annat viktigt spår som inte kunnat utvecklas inom ramen för denna studie är hur de regelverk som finns för att spåra och återföra utbyte av brott tillämpas i praktiken. Materialet visar till exempel att beslag av pengar varierar stort mellan olika fall, till och med där de yttre omständigheterna beskrivs som likvärdiga. I ett kommande projekt, "follow the money" kommer detta att studeras närmare.

Mot bakgrund av vad några intervjupersoner berättat om vapen och hur enkelt det är att låna eller köpa vapen på den illegala marknaden finns ett behov av en mer systematisk studie av detta. Det handlar om illegal vapenhandel som en kommersiell verksamhet. Detsamma gäller hur nätverk och ekonomihantering ser ut för mer organiserade rånare. Inom ramen för denna studie har vi sett indikationer på att en del pengar från rån går in i narkotikahandeln.

Slutligen finns det tecken på en insiderproblematik när det gäller personal på anstalter, som mot ersättning bistår de intagna på olika sätt. En tidigare studie om hälerier (Brå 2006:6) indikerar att vid mer organiserade stölder förutsätts som regel att personer inne i verksamheter, till exempel företag, hjälper till med råd och dåd. Insiderproblematiken kan därför vara ett större problemområde med ekonomiska konsekvenser än vad som här har skisserats.

Fyra entreprenörstyper

I följande avsnitt kommer fyra typiska entreprenörer att skisseras för att illustrera hur olika ekonomihanteringen kan se ut. Det är viktigt att observera att detta är teoretiska typer, verkliga aktörer på narkotikamarknaden kan ha drag av flera av dessa typiska ekonomihanteringsupplägg.

DEN CHANSTAGANDE ENTREPRENÖREN

Logistik: Låga kostnader, låter kurir bo hos vänner. Förvarar narkotika i skog och mark utan kostnad.

Svinn och stölder: Blir ödesdigra då sparkapital saknas.

Löner: Låga kostnader, tar bort mellanhänder och assistenter.

Expansion: Höga utgifter, stor del av vinsten återinvesteras i hopp om att göra ännu mer pengar.

Privata utgifter: Har betydande utgifter för privat konsumtion i form av nöjen, objekt som bilar och smycken samt spel.

Intäkter: Möjligt att annan brottslighet, svartarbete eller legala intäkter finns; denne entreprenörstyp tar de chanser som finns till att tjäna pengar.

DEN MULTIKRIMINELLE AKTÖREN

Kontanthantering och penningtvätt: Till följd av intäkter från annan brottslighet kan behov av enklare penningtvätt finnas.

Inkasso: Inte främmande för indrivning.

Vapen: Äger vapen.

Svinn och stölder: Kännbara eftersom myndigheter och konkurrenter känner till vem man är.

Representation: Läger en del pengar på att vistas i "rätt" miljöer.

Privata utgifter: Har en betydande privat konsumtion, i synnerhet på nöjen och spel samt kapitalreservering.

Intäkter från annan brottslighet: Narkotika är en i vissa fall lukrativ bisyssla till annan brottslighet. Kan tjänstgöra som arbetskraft åt andra narkotikaentreprenörer.

DEN SÄKERHETSMEDVETNE ENTREPRENÖREN

Produktion och logistik: Är villig att betala extra för att anlita kurir och förvarare som är etablerade på den legala marknaden.

Överlåtelse av egendom: På samma sätt som förvarare anlitas, överläts vissa objekt på nära anhöriga.

Svinn och stölder: Läger kostnader på att "försäkra" narkotikan med leverantören, det vill säga att leverantören är ekonomiskt ansvarig för partiet tills det når Sverige.

Löner och arvoden: Tar in assistenter och mellanled, gärna från den legala marknaden, så utgifterna för löner är betydande.

Expansion: Detta undviks i möjligaste mån, entreprenören vill inte dra blickarna till sig.

Forskning och utveckling: Testar nya arbetssätt i syfte att minska upptäcktsrisken.

Privata utgifter: Ligger lågt i Sverige, om konsumtion sker blir det i utlandet.

Investeringar: Försöker att få ihop pengar för att kunna starta upp en egen legal firma.

Legal inkomster: Strävar efter att ha legala inkomster som legitimerar levnadsnivå och livsstil.

DEN DRIFTIGE AMATÖREN

Produktion och logistik: Tillverkar eller odlar sin egen narkotika. Transporterar den på egen hand eller tillsammans med vänner, denna person eller mindre grupp använder det mesta av narkotikan själv.

Löner och arvoden: Inga kostnader, de sköter den lilla verksamheten på egen hand, i syfte att få tag i narkotika till ett lägre pris per viktenhet.

Expansion av verksamheten: Sådana kostnader saknas helt, vännerna finansierar narkotikan med gemensamma resurser.

Privata utgifter: Har ett eget missbruk som kan vara kostsamt, säljer mindre mängder av narkotika för att finansiera sina egna preparat. Även nöjeskonsumtion kan vara en stor post.

Intäkter: Kan ha intäkter från annan brottslighet, svartarbete eller legala inkomster, personen eller gruppen behöver få in pengar från andra håll.

Strategier och metoder riktade mot narkotikabrottslighetens ekonomihantering

Inledning, teori och metod

I detta avsnitt ska resultatet från vår undersökning användas för att ta fram brottsförebyggande och brottsbekämpande strategier och metoder. Eftersom rapporten handlar om ekonomihanteringen kommer förslagen på strategier och metoder följaktligen att ha en ekonomisk inriktning. Det innebär visserligen en begränsning av vilka möjliga åtgärder som kan formuleras, men eftersom brottslighetens drivkraft är pengar (till konsumtion) riktas strategierna och metoderna direkt mot den organiserade brottslighetens innersta kärna. Knappast något åtgärdsområde bör därför vara mer effektivt än att ha brottslighetens ekonomi i centrum.

Inriktningen på brottslighetens ekonomiska aspekter har också på senare tid fått större uppmärksamhet inom kriminalpolitiken. Av tradition och till följd av det straffrättsliga systemet görs egentligen inte någon skillnad på brott och brott. Det innebär att i grunden samma synsätt anläggs på den organiserade brottsligheten som på vilken annan kriminalitet som helst. Givetvis finns skillnader i resursanvändning, spaningsmetoder, utredningsmetodik och liknande, men målet är detsamma, att klara upp brott. Det innebär att gärningspersonen ska straffas.

Problemet med detta synsätt på den organiserade brottsligheten är att kriminaliteten bedrivs som en verksamhet. En rad aktörer i de kriminella nätverken går in och ut i de olika projekten med att smuggla och distribuera narkotika. Även om en och annan gärningsperson grips och straffas fortsätter den kriminella verksamheten, rörelsen består och luckor fylls snabbt upp av andra personer. Den organiserade brottsligheten har således andra förutsättningar och en annan logik än många traditionella brott, där exempelvis en fängelsevistelse i vart fall tillfälligt hindrar den personens brottslighet. För den organiserade brottsligheten utgör inte heller en fängelsevistelse hinder för personer att samverka med sina nätverk, intervjudata ger vid handen att även interner kan spela en central roll inom olika projekt som bedrivs utanför anstalten.

Kriminalpolitikens fokus på den enskildes skuld innebär också att när förundersökningen nått ett sådant skede att gärningspersonerna kan åtalas avslutas utredningsarbetet. Följaktligen saknas incitament att fortsätta utredningen för att spåra och återföra utbyte av brott. Vid vårt seminarium om brottsförebyggande och brottsbekämpande åtgärder var det flera deltagare som menade att det krävs en parallell utredning som är inriktad på utbytet av brott, och några ansåg att det till och med krävdes en särskild organisation. Andra ansåg att en ökad fokusering på

pengarna kommer att ske i takt med att lagstiftningen ger ökade möjligheter till beslag.

Ett annat problem är att Polisen och Tullverket är mycket intresserade av varor, och därmed av beslag av narkotika. Denna strategi fungerar dock mindre väl eftersom det finns motstrategier, som många små försändelser eller noggrant planerade smuglingsoperationer med stora partier samt falska tips som leder till mindre beslag medan större partier tas in på annat håll.

Eftersom brottsligheten tillhandahåller marknaden en vara, och det går att tjäna pengar på narkotikabrottsligheten kommer kriminaliteten att fortsätta så länge det finns vinster att göra. En kompletterande orientering av de brottsförebyggande och brottsbekämpande insatserna där fokus ligger på den ekonomiska aspekten av kriminaliteten, bör därför vara intressant. Försämrads marknadsförutsättningarna är det inte lika intressant med brottsligheten. Det är också något som flera intervjupersoner framhåller, blir det ännu svårare att göra vinster, då lägger man ner verksamheten.

Den metod som använts för att ta fram strategier och metoder är en genomgång av de förslag som formulerades i vår första studie av den organiserade narkotikabrottsligheten, *Narkotikabrottslighetens organisationsmönster* (Brå 2005:11). Den innehöll en inventering av olika förslag mot den organiserade brottsligheten som formulerats i olika sammanhang. Vidare redovisade den förslag av mer generell karaktär mot den organiserade narkotikabrottsligheten och var således inte enbart inriktad på ekonomin.

När resultaten till denna studie var klara gick författarna igenom materialet för att identifiera möjliga angreppssätt mot brottsligheten. Härfter har ett seminarium hållits med nyckelpersoner¹⁰ inom våra samverkande myndigheter, som mot bakgrund av en föredragning av några centrala resultat har formulerat förslag till brottsförebyggande och brottsbekämpande insatser. De förslag som kommer att presenteras i det följande har således tagits fram på operativ nivå och sedan lagts in i en teoretisk ram.

För de brottsförebyggande förslagen har vi teoretiskt tillämpat den situationella brottspreventionen (Clarke, 1997). Enligt denna teori tas det för givet att det finns motiverade gärningspersoner. Det gäller därför att på olika sätt se till att dessa personer inte kan begå något brott. Genom de förebyggande åtgärderna påverkas i regel den situation i vilken brottet annars hade varit möjligt. Eftersom teorin förutsätter att gärningspersonerna är rationella kan olika förebyggande åtgärder innebära att "kostnaden" för att begå ett brott blir alltför hög. Med rapportens ekonomiska perspektiv stämmer det också väl att diskutera i termer av kostnader. Det innebär således att hela tiden öka kostnaderna för

¹⁰ Seminariedeltagarna finns namngivna i förordet.

brottsligheten genom de olika insatserna. Enligt Clarke ska de förebyggande åtgärderna syfta till att

- göra det svårare att begå brott
- öka risken för upptäckt
- minska vinningen och utbytet av brott
- motverka bortförklaringar som kan underlätta brott.

För de tre första punkterna kan tilläggas att det handlar om att påverka den *upplevda* svårigheten att begå brott, den *upplevda* risken för upptäckt respektive den *upplevda* vinningen av brott.

Personer som kan tänka sig att begå brott har olika motiv och resurser. Den kategori gärningspersoner som är involverad i organiserad narkotikabrottslighet får anses vara mycket motiverad och ha förhållandevis stora resurser till sitt förfogande. Det handlar om personer som gör kalkyler, och vår uppgift är att se till att de slutar i att narkotikaoperationerna minskar.

Det finns emellertid personer som inte har lika starka motiv men som är inblandade i brottsligheten. Det kan gälla medhjälpare och assistenter som förvarar pengar, yrkesutövare inom den legala ekonomin som utför olika tjänster och personer i nätverkens utkanter som utnyttjas för riskfyllda uppdrag. Det innebär att det inte finns några standardlösningar mot brottsligheten utan att en variation av åtgärder bör ha bäst effekt.

Elva angreppspunkter

Mot denna bakgrund har svaga punkter i den kriminella ekonomihandlingen identifierats. Det är punkter som har stor betydelse för brottslighetens funktionssätt i ekonomiska termer och som är möjliga för myndigheterna att påverka genom brottsförebyggande och brottsbekämpande insatser. De elva angreppspunkterna är följande:

- Narkotikamarknaden är en kreditekonomi som skapar möjligheter.
- Narkotikabrottsligheten är en förtroendekonomi som är känslig för störningar.
- Det legala samhället har många fördelar för kriminella entreprenörer men skapar också problem.
- Huvudlagren är en av narkotikabrottslighetens mest bevarade hemligheter.
- Distributörer håller sig borta från narkotikan men vill gärna vara nära pengarna.
- Fokuseringen på penningtvätt är delvis missriktad.
- Underskatta inte konsumtionsspaning.
- Vapen är en ingång mot narkotikabrottsligheten.

- ”Follow the money” innebär en stor utmaning för myndigheterna.
- Riskzoner för korruption.
- Lönar sig brott?

Innan de brottsförebyggande strategierna närmare presenteras ska vi återigen visa modellen som använts i denna rapport. De avsnitt i modellen där narkotikaentreprenörerna visat sig vara sårbara har markerats, och det är dessa områden som de brottsförebyggande strategierna berör.

Utgifter	Intäkter
Produktion och logistik - Produktionsmaterial - Drift och inventarier - Transporter - Förvaring	Inkomster från narkotikaverksamhet
Extrakostnader för kriminell verksamhet - Täcklaster och lönnutrymmen - Överlåtelse av egendom - Kontanthantering och penningtvätt - Försörjning av anhållna medlemmars familjer - Falsa handlingar - Inkasso - Korruption och annan påverkan - Vapen - Svinn och stölder	Inkomster från annan illegal verksamhet
Löner och arvoden	
Pr - Reklam - Varuprover - Representation	Inkomster från svartarbete
Expansion av verksamheten	
Forskning och utveckling	
Återinvestering i narkotikaverksamhet	
Kort- och långsiktiga krediter	Legala inkomster - Anställning eller näringsverksamhet - Bidrag från trygghetssystemen
Privata utgifter - Mat och husrum - Nöjeskonsumtion - Illegala substanser och varor - Spel - Prostitution - Kapitalreservering - Avsättningar till pension och sjukpenning	
Investeringar i det legala näringslivet	

Figur 3. Modellen med de identifierade angreppspunkterna.

1. Narkotikamarknaden är en kreditekonomi som skapar möjligheter

Utmärkande för den kriminella ekonomin, som kännetecknas av många missbrukare i konsumentledet och personer i distributionskedjan som snabbt gör av med sina pengar på överdriven konsumtion, är att krediter – och misskötta krediter – blir ett centralt inslag. Om krediter inte infrias på gatuplanet eller en bit upp i distributionskedjan, kan problemen med betalningar fortplantas och följa med högre upp i kedjan. Detta skapar problem för distributörerna i de olika leden och slutligen med distributörernas kontakter med leverantörer i utlandet. Detta leder i sin tur till turbulens, som tar sitt uttryck i många resor, telefonsamtal, fler och ibland oplanerade uppdrag för penningkurirer, panikförsäljningar och andra åtgärder och beteenden som gör brottsligheten synlig och sårbar.

Samtidigt kan krediter inte undvikas helt, det är oundvikligt att involvera missbrukare med dålig ekonomi i försäljningsleden. Konsumenterna behöver dessutom kredit, och detaljister och andra distributörer längre upp i kedjan kan konkurrera med fördelaktiga betalningsvillkor där krediter har en given plats. Det finns också en stark motivation i alla led att så snabbt som möjligt göra sig av med narkotikan för att minimera riskerna, vilket också leder till krediter.

Det är tydligt att kreditekonomin är känslig för störningar och leder det till oro och aktivitet hos aktörerna när problem uppstår. Med myndigheternas nya strategi att spåra och återföra vinning av brott, det vill säga att ”gå på pengarna”, kommer störningarna i den kriminella ekonomin att öka.

Slutsatser:

1. Kreditekonomin skapar tillfällen för myndigheterna att förvärra problemen genom att, utöver de traditionella beslagen av narkotika, störa betalningsströmmar (inrikta sig på pengar och utbyte av brott, ta pengar i beslag). Detta minskar vinningen av brott.
2. Den största ansamlingen av pengar finns högt upp i distributionskedjan, hos högnivådistributörerna. Det är emellertid inte bara summan pengar som räknas. Sannolikt störs den svenska narkotikamarknaden mer om myndigheterna inriktar sig på beslag av pengar längre ned i distributionskedjan. Det leder till synlighet och rörlighet, som ökar sårbarheten. Däremot påverkas den internationella narkotikamarknaden direkt om högnivådistributörers pengar tas i beslag.

2. Narkotikabrottsligheten är en förtroendeekonomi som är känslig för störningar

Tvärtemot vad många tror bygger den kriminella ekonomin inte på hot och våld utan i stället på förtroende och lojalitet. Skälet är att verksamheten är brottslig, vilket medför att aktörerna inte har tillgång till det legala samhällets infrastruktur i form av rättsväsende, kreditupplysning, arbetsförmedling, indrivning och liknande. I stället motarbetar det legala samhället brottsligheten. Även konkurrenter på narkotikamarknaden innebär ett hot. Därför väljer aktörerna småskalighet och att i möjligaste mån samarbeta med personer som man kan lita på.

Samtidigt sätts förtroenden på prov. Det kan vara lockande att som penningkurir försvinna med en stor summa kontanter. Denna studie visar också att personer som förvarar eller hanterar pengar står narkotikaentreprenören närmare än de som hanterar narkotikan. Därmed blir det sannolikt större störningar i förtroendeekonomin om pengar ”försvinner”.

När förtroenden sviktar störs narkotikadistributionen. Informatörer är ett problem för de kriminella nätverken. Upplysningar kan lämnas till myndigheterna eller till konkurrenter. Särskilt personer som upplever att de blivit svikna innebär ett riskmoment för de kriminella nätverken.

När krissituationer uppstår, vilket är vanligt förekommande, delvis på grund av kreditsystemet som beskrivits ovan och av att verksamheten måste hållas hemlig med alla de hinder det innebär, ligger det nära till hands att aktörerna i den stressfyllda situationen avviker från sina säkerhetsrutiner. Det innebär att kontakter tas som inte borde tas, att telefonsamtal inte sker med användning av kodord utan på klarspråk och att liknande misstag görs. Allt detta exponerar aktörerna.

Slutsatser:

1. Myndigheterna kan utnyttja förtroendeekonomin genom att så split och ställa till ”knas” i de kriminella leden (hemlighålla gripanden av penningkurirer och beslag av såväl pengar som narkotika, använda informatörer i högre grad). Det leder till turbulens, risken för upptäckt ökar, liksom myndigheternas möjligheter att få information, bevis och göra gripanden.
2. Myndigheterna bör vara lyhörda för personer som inte anser sig ha blivit korrekt behandlade och som känner sig svikna av de kriminella nätverken. Det kan också vara personer som blivit utsatta för ockrare. De kan vara beredda att lämna upplysningar och kanske bli informatörer.
3. Om förtroendet undergrävs i de kriminella nätverken ökar transaktionskostnaderna och aktiviteten minskar. Minskat förtroende bör därför ha en tydligt hämmande effekt på kriminaliteten.

3. Det legala samhället har många fördelar för kriminella entreprenörer men skapar också problem

Den kriminella ekonomin drar på olika sätt nytta av det legala samhället. Narkotikaentreprenörer köper transporttjänster som utnyttjas för narkotika. Produkter och varor anskaffas för att användas i framställning och hantering av narkotika. Finansiella system utnyttjas för överföring av pengar. Ekonomisk och juridisk rådgivning anlitas för verksamheten och investeringar kan göras i det legala samhället med kriminella pengar. En metod som används är att penningkurirer för ut en begagnad bil till Östeuropa och säljer den där, i stället för att föra ut kontanter. Det lär också förekomma att skrot förs ut ur landet som ett surrogat för pengar. Sist men inte minst spelar den reguljära ekonomin en central roll för entreprenörernas konsumtion, som vi återkommer till senare. Till skillnad mot den kriminella ekonomin sätter transaktioner som regel tydliga spår, genom fakturor, kontoutdrag, kontrakt, beställningar och liknande.

De överenskommelser och transaktioner som sker i den kriminella ekonomin saknar som regel spår i bokföring och andra system. Den kriminella ekonomin var tidigt ute med det papperslösa samhället, vilket har medfört att det är svårt att samla bevis. För sådan brottslighet som i hög grad är involverad i det legala samhället – framför allt vissa former av ekonomisk brottslighet – är utsikterna till bevis väsentligt större. Problemet är snarare mängden spår.

Den organiserade brottslighetens beroende av det legala samhället bör kunna utnyttjas för att hitta ingångar i ett kartläggningsarbete som är kanaliserat till narkotikamarknadens distributörer. En förebild är Säkerhetspolisen som i sitt uppdrag att motverka industrispionage aktivt söker upp företag och informerar om risker och vad man ska vara uppmärksam på. Härigenom byggs också kontakter upp som underlättar en samverkan mellan polis och företag.

Slutsatser:

1. Myndigheterna kan i högre grad spåra och kartlägga narkotikaentreprenörer genom de avtryck som de sätter i den legala ekonomin (resmål, resmönster, produktinköp etc.). Genom att utnyttja denna information ökar möjligheterna att gripa mindre synliga personer. Samtidigt ökar riskerna med brottsligheten, och det blir svårare att dra nytta av det legala samhället för att genomföra narkotikaprojekten.
2. Genom kontakter med exempelvis resebyråer kan tips inhämtas om ovanliga betalningssätt (från stora sedelbuntar) och andra indikationer på att allt inte står rätt till. Dessa kontakter gör att myndigheterna kan få viktig information om narkotikaentre-

prenörer, som inte enbart kan leda till gripanden utan också till att riskerna ökar genom att delar av affärsverksamheten exponeras.

4. Huvudlagren är en av narkotikabrottslighetens mest bevarade hemligheter

Myndigheterna ägnar mycket kraft åt att spåra och beslagta narkotika. Det är narkotikan som är den illegala varan, och det är därför naturligt att uppmärksamheten riktas mot den kriminella substansen. Narkotika har ett starkt symbolvärde genom dess kriminella och farliga laddning. Beslag får därför stort genomslag i media och de tjänstemän som gjort tillslaget får mycket uppskattning. Betydligt mindre intresse ägnas åt intäkterna från försäljningen av narkotika, den ekonomiska sidan av den kriminella näringsverksamheten. Pengar luktar inte. Det är ett anonymt betalningsmedel som saknar historia och länkar tillbaka till narkotika och kriminalitet. Ändå är det pengarna som allt kretsar kring.

Myndigheternas intresse för narkotikan och risken för stölder från konkurrenter innebär att narkotikadistributörer ägnar stor möda åt att hemlighålla lagret av narkotika. Det finns starka ekonomiska skäl för denna strävan eftersom mycket kapital är nedlagt i stora narkotikapartier. Med en utpräglad kreditekonomi kan ett förlorat parti innebära en kännbar påfrestning. Resultaten visar också att narkotikaentreprenörer drar på sig extra utgifter för att minska risken för förlorade partier, exempelvis genom att försäkra partiet via leverantören eller gömma det genom att anlita en dyr förvarare utan koppling till den kriminella miljön.

Som ett led i riskminimeringen finns olika typer av lager. Aktörer högre upp i distributionskedjan använder ett huvudlager som inte används löpande i den operativa verksamheten. Då utnyttjas i stället olika mellanlager. Huvudlagret anlitas för att bygga upp olika mellanlager. Dessa försiktighetsåtgärder verkar vara effektiva eftersom myndigheterna som regel enbart tar mindre mellanlager i beslag.

Den teknik som används av entreprenörerna är inte enbart att ha olika lager. De strävar också efter att skapa vattentäta skott mellan å ena sidan den kriminella miljön och å andra sidan huvudlagret. Detta sker genom att anlita personer som saknar koppling till kriminalitet (ostraffade personer) och som det går att lita på (släktingar, flickvänner etc.). Det är i princip samma strategi som tillämpas på lagret av pengar, men med den skillnaden att pengarna skyddas av personer som har en särskilt stark bindning till entreprenören. Ett rimligt antagande är att entreprenörerna är beredda att betala höga arvoden för den riskfyllda uppgiften att förvalta ett huvudlager eftersom den fläckfria fasaden är värd en hel del.

På samma sätt som med lagret av pengar kan det vara av intresse för myndigheterna att kartlägga, inte enbart det kriminella nätverket utan

även personer som finns runt omkring detta. Dessa personer kanske inte utför särskilt arbetsintensiva uppgifter men det stöd som de ger är till stor nytta för brottsligheten.

Slutsats:

1. Myndigheterna bör inte enbart koncentrera uppmärksamheten på de kriminella miljöerna utan också på andra kontaktytor.

5. Distributörer håller sig borta från narkotikan men vill gärna vara nära pengarna

Även om myndigheterna prioriterar narkotika före narkotikapengarna lägger distributörer stora resurser på att hemlighålla lagret av pengar. Egentligen är det en ännu mer väl bevarad hemlighet än huvudlagret av narkotika. Skälet är givetvis att det inte finns någon mer stöldbegärlig egendom än kontanta medel. Till detta kommer att en narkotikaentreprenör knappast kan påträffas av myndigheterna med mycket pengar, som blir svåra att förklara och freda. Eftersom målet med brottsligheten är pengarna är det också naturligt att särskild försiktighet iakttas.

Det är därför förklarligt att skyddsåtgärderna är rigorösa för detta lager och följaktligen påträffar myndigheterna sällan några större summor. Samma teknik som för huvudlagret tillämpas, genom att betrodda personer utanför det kriminella nätverket kan engageras. Som nyss nämnts är försiktigheten ännu större än för huvudlagret och de fall som vi sett innebär att det som regel finns släktförhållanden eller andra nära relationer innan någon anförtros att förvara och förvalta pengar.

På samma sätt som med huvudlagret av narkotika kan det vara av intresse för myndigheterna att kartlägga inte enbart det kriminella nätverket utan även personer som finns runt omkring detta. Särskilt gäller det anförvanter. Vissa av dessa personer utanför den kriminella miljön kan också vara intresserade av att samarbeta med myndigheterna för att få slut på en destruktiv utveckling.

Slutsatser:

1. Myndigheterna bör därför inte enbart koncentrera uppmärksamheten på de kriminella miljöerna utan också på andra kontaktytor.
2. Betrodda personer kan vara villiga att samverka med myndigheterna för den enskildes bästa. Underlätta därför sådana möjliga samarbeten.

6. Fokuseringen på penningtvätt är delvis missriktad

Mycket kriminalpolitisk uppmärksamhet ägnas åt penningtvätt, det vill säga att förhindra att pengars kriminella ursprung döljs genom att entreprenören skapar en falsk legal källa. Bakgrunden till denna fokusering är det internationella engagemang som finns bakom frågan om penningtvätt.

Vår undersökning visar att penningtvätt knappast är ett utbrett fenomen på narkotikamarknaden. I de fall det förekommer finns ofta tecken på annan brottslighet (rån, ekobrott, trafficking, vapenhandel och andra smugglingsbrott). Det är många personer som ska avlönas på narkotikamarknaderna. Säkerhetskostnaderna genomsyrar hela verksamheten. Mycket pengar går åt till konsumtion, inte sällan av överdådigt slag. Behovet av penningtvätt är därför mindre än vad som framhålls i den allmänna debatten.

Det är inte enbart bristen på pengar som gör att penningtvätt knappast är en stor fråga för många narkotikadistributörer. Eftersom myndigheterna ägnar utbytet av brott begränsad uppmärksamhet möter de kriminella entreprenörerna få hinder att göra investeringar. Endast lite myndighetsintresse riktas mot egendom, och de narkotikaentreprenörer som är försiktiga anlitar bulvaner. Särskilt utlandsinvesteringar upplevs som oproblematiske. Det betyder att penningtvätt många gånger inte ses som nödvändigt.

Det begränsade inslaget av penningtvätt är ett förhållande som myndigheterna kan dra nytta av. Det är svårare att spåra och återföra utbyte av brott som genomgått en fullständig penningtvätt jämfört med att ”enbart” spåra egendom och eventuellt ta hänsyn till bulvanlösningar.

Vid seminariet där brottsförebyggande och brottsbekämpande åtgärder togs fram nämnde en deltagare att polisen ägnar listorna över telefonsamtal stor uppmärksamhet medan det knappast är någon som engagerar sig i kontoutdrag och transaktioner. Om intresset från myndigheternas sida ökar för kriminella pengar, entreprenörernas ekonomi, levnadsnivå och investeringar påverkar det lönsamheten i narkotikabrottsligheten. Vinningen av brott minskar, särskilt om penningtvätt används i större utsträckning än i dag.

Slutsatser:

1. Den begränsade penningtvätten är en fördel för myndigheterna eftersom det är enklare att kartlägga investeringar än att identifiera ursprunget till kriminella pengar som genomgått en penningtvätt enligt alla konstens regler.
2. Om inslaget av penningtvätt ökar, som en realistisk reaktion på att myndigheterna mer och mer får en ekonomisk inriktning på brottsbekämpningen, stiger också kostnaderna för entreprenö-

terna. Materialet indikerar att uppemot 20 procent av beloppet kan försvinna i omkostnader för penningtvätt. Detta minskar vinningen av brott.

7. Underskatta inte konsumtionsspaning

I den kriminella världen har pengarna inget värde om de inte används. Konsumtionsbegäret är stort. Ett av narkotikaentreprenörernas största problem är emellertid att leva "flashigt" och njuta frukterna av den brottsliga verksamheten samtidigt som de inte vill dra till sig uppmärksamhet. Försiktiga entreprenörer lever förhållandevis tillbakadraget, men gör av med desto mer pengar utomlands under resor och lyxsemester. De kan också ge sken av att en hög levnadsstandard är ett resultat av en framgångsrik legal rörelse. Pengar kan också spenderas på mindre synliga föremål som möbler. Nätpoker påstås ha blivit en spelform som kriminella entreprenörer ägnar sig åt.

Mindre försiktiga entreprenörer vill gärna visa hur framgångsrika de är genom dyra smycken, fina bilar, extravaganta krogrundor och liknande utsvävningar. Men även de försiktiga har svårt att upprätthålla disciplinen. Då och då slår konsumtionsbehovet igenom. Kontanta medel är vanligt förekommande, även för utgiftsposter som är väl stora för kontantbetalningar. Det förekommer exempel på att lusten att spendera medför svårigheter att reglera krediter och att förvaltade medel förskingras för konsumtion. Överdådig konsumtion i Sverige och utomlands är därför en indikator på att pengarna härrör från brottslig verksamhet, särskild om de registrerade inkomsterna är blygsamma. Från myndighetshåll görs exempelvis gällande att bidrag från trygghetssystemen är förhållandevis vanligt förekommande, något som också syns i vårt material, speciellt på de lägre nivåerna i distributionskedjan.

Skatteverket, den kommunala alkoholkontrollen och Försäkringskassan bör kunna ha en roll i ett samarbete med Polisen för att lämna uppgifter om iakttagelser som exempelvis kan tyda på onormala konsumtionsmönster, på att företag döljer narkotikabrottslighet och liknande.

Slutsatser:

1. Narkotikaentreprenörer bör kunna identifieras genom deras konsumtionsmönster (samarbete med exempelvis krögare, juvelerare och bilförsäljare samt att göra kontantberäkningar). Samverkan kan ske med Skatteverket, den kommunala alkoholkontrollen och Försäkringskassan.
2. Överdriven konsumtion kan leda till ekonomiska problem, svårigheter att reglera skulder och ofördelaktiga lån, som medför irritation och konflikter inom nätverken. Detta i sin tur kan skapa oförsiktighet, som myndigheterna kan dra nytta av (klarspråk i telefon, indrivning etc.).

3. Genom konsumtionsspaning ökar riskerna med en överdriven konsumtion. Mot bakgrund av konsumtionens centrala betydelse för den kriminella livsstilen är myndigheternas ingrepp på detta område också ett sätt att minska fördelarna med att begå brott.

8. Vapen är en ingång mot narkotikabrottsligheten

Vid åtskilliga tillfällen har betonats att den organiserade brottsligheten snarare bygger på förtroende än på hot och våld. Ändå är vapen inte något ovanligt inslag bland narkotikabrottslighetens aktörer. Förmodligen spelar vapen olika roller. De ger en säkerhet om något skulle inträffa. Pengar och narkotika behöver skyddas och därför är ett vapen, även om det aldrig kommer att användas, en trygghet och resurs i avsaknad av det legala samhällets skydd. Det finns också personer som har ett vapenintresse och samlar vapen. Innehav av handeldvapen fyller också en symbolfunktion i den kriminella miljön. Vapen och samlingar kan inom vissa kretsar vara en statussymbol, kanske på ungefär samma sätt som konst och antikviteter kan fylla en sådan funktion i det reguljära samhället.

Till skillnad mot narkotikapartier vill de statusökande entreprenörerna vara nära sina vapen. Innehavet blir därför en akilleshäls genom att det kan ge polisen möjlighet till husrannsakan och kontroll.

Slutsats:

1. Vapeninnehav är en ingång till narkotikaentreprenörer och kan leda till husrannsakan.

9. "Follow the money" innebär en stor utmaning för myndigheterna

När entreprenörer lever ett utsvävande liv riskerar det att verka lockande på vissa personer, och livsstilen med en betydande konsumtion kan utgöra en rekryteringsgrund. För allmänheten är det stötande att vissa aktörer på narkotikamarknaden har mycket pengar att röra sig med och att de kan återvända från ett frihetsstraff och leva gott på kriminella besparingar. Det finns således goda argument för samhället att rikta in sig mot att spåra och återföra utbyte av brott. Det är exempelvis egendomligt att en förundersökning avslutas inför ett åtal som väcks när mycket kartläggningsarbete skulle kunna göras för att spåra och återföra utbyte av brott. Mycket talar för att det underrättelsematerial som Finanspolisen förfogar över skulle kunna nyttiggöras mer i olika myndigheters operativa verksamhet.

Intresset för att öka uppmärksamheten mot kriminella vinster har ökat på senare tid. Det närmast kriminalpolitiska slagordet ”follow the money” låter bra och inbjudande, som en både enkel och effektiv metod. Vid närmare eftertanke innebär dock en sådan inriktning vissa svårigheter, främst på två plan.

Det första är att orienteringen mot utbyte av brott kräver ett helt nytt sätt att arbeta för myndigheterna. Det handlar inte enbart om regler utan också om kunskap och metodik, en fråga som även lyfts fram i internationella studier (se exempelvis van Duyne m.fl., 2003). Det förutsätts att spår av inkomster och tillgångar på ett metodiskt sätt kan inhämtas. Detta måste ske på ett enkelt och rutinmässigt sätt. Spåren måste kunna följas över nationsgränserna eftersom investeringar sker i andra länder. Registerdata om fastighets- och företagsinnehav framstår som en viktig källa. Även beteenden som tyder på ekonomiska intressen i utlandet behöver fångas upp, som återkommande resor till vissa platser. Investeringar och konsumtion sker idag med ett globalt perspektiv, och en strategi som innebär att utbytet av brott ska spåras och återföras förutsätter därför en organisation som kan anlägga ett globalt perspektiv.

Polis och åklagare bör ha en del att lära av myndigheter som av tradition har kursen inställd på egendom, som Kronofogdemyndigheten, eller med vana att kontrollera uppgifter av ekonomisk art, som Skatteverket och Försäkringskassan. Vid utredningar om ekonomisk brottslighet har utbyte av brott fått en större betydelse än vid narkotikabrottslighet, och Ekobrottsmyndighetens liksom polisens ekorotlar och skattebrottsenheternas erfarenheter kan också vara värdefulla. De brottsbekämpande myndigheterna kan vara i behov av fler ekonomer, som tidigt går in i utredningarna för att spåra utbyte av brott. Mycket talar för att vi i framtiden kommer att se en omfattande förändring i myndigheternas arbete.

Den andra svårigheten är att kriminella aktörer kommer att anpassa sig efter myndigheternas strategi. Som tidigare nämnts kan det exempelvis bli vanligare med penningtvätt, eller att egendom och företag skrivs över på andra personer, vilket försvårar möjligheterna att spåra egendom tillbaka till den brottsliga verksamheten. Även om myndigheternas arbete blir mindre effektivt genom motåtgärder minskas vinningen av brott vilket lägger en hämsko på verksamheten.

Vi behöver därför öka kunskapen om detta område, och som angetts i förordet har Brå ett särskilt program med detta syfte, ”Follow the money”.

Slutsats:

1. Myndigheterna borde ägna mer uppmärksamhet åt investeringar av kriminella pengar. Detta förutsätter en helt ny inriktning av brottsbekämpningen och kräver tillgång till register, särskild

kompetens, samarbete över såväl myndighets- som nationsgränser samt säkert också ny eller omarbetad lagstiftning.

10. Riskzoner för korruption

Det finns vissa yrkesgrupper som befinner sig i riskzonen för korruption. Även om korruptionshotet inte ska överdrivas finns flera exempel i materialet på konkreta händelser av det slaget. De yrkesgrupper som framstår som mest utsatta är tulltjänstemän och poliser, som möter smugglare och andra aktörer i direkt konfrontation. Även anstaltspersonal är utsatt för påverkan eftersom de ständigt befinner sig i en situation där de möter aktörer på narkotikamarknaden.

Uppmärksamheten mot korruption har ökat på senare år som en följd av en rad ”affärer”. Många myndigheter arbetar med att förbättra sina rutiner för att minska utsattheten för otillåten påverkan, inte minst korruption. En åtgärd är att ha ett öppet klimat som gör det möjligt för personer som hamnar nära korruption att kunna ta upp saken internt.

Korruptionshotet för bland annat tulltjänstemän och poliser har nyligen undersökts (Brå 2005:18). Däremot återstår det att kartlägga korruptionshotet inom kriminalvården.

Slutsats:

- Myndigheter bör arbeta aktivt för att förebygga, hindra och följa upp korruption. Frågan om kriminalvårdens utsatthet bör utredas.

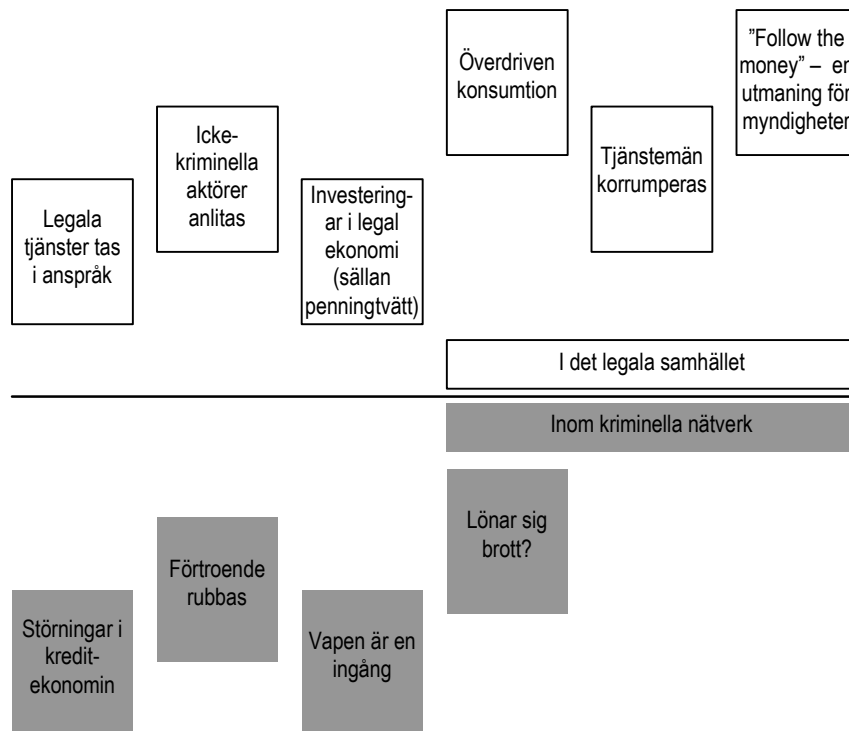
11. Lönar sig brott?

De flesta aktörer på narkotikamarknaden lever inte under de ekonomiska förutsättningar som många tror. Det finns visserligen ett fåtal som tjänar stora pengar men många drar sig fram på osäkra inkomster och med kompletterande inkomstkällor. Utgifterna stiger med inkomsterna, och en väsentlig kostnadspost är det egna missbruket. Många har också en hög konsumtion av varor och tjänster från den legala marknaden. Den stress som det kriminella arbetet leder till sliter hårt och bidrar till en hög konsumtion, enligt vad flera intervjupersoner berättat. Det blir inte mycket pengar kvar på banken.

Vad som nu sagts ska också vägas mot de höga riskerna. Narkotikabrottslighet är trots allt ett prioriterat område, och det är åtskilliga aktörer som avtjänar långa straff. De flesta intervjupersoner har sagt att de kalkylerade med att sitta av ett längre fängelsestraff. Vår bedömning är därför att narkotikabranschen inte är särskilt lönsam för många aktörer och att det definitivt är fråga om ”farliga pengar”.

En ny modell

För att få en bättre överblick över de brottsförebyggande strategier och metoder som presenterats ovan har vi skapat en ny modell (figur 4). I modellen illustreras hur de områden som berörts i de strategier och metoder som beskrivits ovan förhåller sig till varandra. Detta med avseende på om de faktorer som gör narkotikaentreprenörerna sårbara uppstår i det legala samhället eller inom kriminella nätverk. För att nämna ett exempel så sker störningar i kreditekonomin inom ett kriminellt nätverk.

Figur 4. En förebyggande modell.

Referenser

- Adler, Patricia A. (1985). *Wheeling and dealing. An ethnography of an upper-level drug dealing and smuggling community*. New York: Columbia university press.
- Adler, Patricia A. och Adler, Peter (1992). Relationships between Dealers: The Social Organizations of Illicit Drug Transactions. *Sociology and Social Research*, nr 67, s. 261–277.
- Ahktar, Shakeel och South, Nigel (2000). Hidden From Heroin's History: Heroin Use and Dealing within an English Asian Community – A Case Study i Natarajan, M. och Hough, M. *Illegal Drug Markets: From Research to Prevention Policy*. Monsey: Criminal Justice Press.
- Arlacchi, Pino (1993). Corruption, organized crime and money laundering world-wide i Punch, M. m.fl. (red.) *Coping with corruption in a borderless world*. Deventer, Boston: Kluwer law and taxation publishers. s. 89–103.
- Beken, Tom Vander m.fl. (2005). I van Duyne, P.C m.fl. (red.) *The organised crime economy. Managing crime markets in Europe*. Nijmegen: Wolf Legal Publishers. s. 19–41.
- Blanken, P., Barendregt, C. och Zuidmulder, L. (2000). Retail-level drug dealing in Rotterdam i EMCDDA Scientific Monograph Series, nr 4, *Understanding and responding to drug use: the role of qualitative research*. Luxemburg: European Monitoring centre for Drugs and Drug Addiction, s. 175–184.
- Bruinsma, Gerben och Bernasco, Wim (2004). Criminal groups and transnational illegal markets. A more detailed examination on the basis of social network theory i *Crime, law & social change*, nr 41, s. 79–94. Nederländerna: Kluwer Academic Publishers.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2005). *Narkotikabrottslighetens organisationsmönster*. Författare: Lars Korsell m.fl. Rapport 2005:11. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2005). *Otillåten påverkan riktad mot myndighetspersoner. Från trakasserier, hot och våld till amorös infiltration*. Författare: Karolin Wallström, Johanna Skinnari och Lars Korsell. Rapport 2005:18. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2006). *Hot och våld mot kriminalvårdens personal*. Sven Granath m.fl. Rapport 2006:5. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2006). *Häleri: Den organiserade brottslighetens möte med den legala marknaden*. Författare: Linda Källman m.fl. Rapport 2006:6. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2006). *Penningtvätt och finansiering av terrorism. Kunskapssammanställning av betalningssystemens användning*. Författare: Johan Forsberg och Lars Korsell. Webbrapport 2006:2. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

- Brottsförebyggande rådet, Brå (2007). *Narkotikadistributörer. En studie av narkotikamarknadens grossister*. Författare: Daniel Vesterhav, Johanna Skinnari och Lars Korsell. Rapport 2007:7. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2007). *Korruptionens struktur i Sverige. Mutor, bestickning och annat maktmissbruk*. Kommande.
- Brottsförebyggande rådet, Brå, D1.1-0439/2006 *Remissyttrande över betänkandet utvidgat förverkande (Ds 2006:17)*. Kan hämtas från <www.bra.se>.
- Van der Bunt, H.G. och Van der Schoot, C.R.A. (2003). *Prevention of organised crime. A situational approach*. Nederländerna (Meppel): Boom Juridische uitgevers.
- Cabot, A. och Kelly, J. (1998). Internet, casinos and money laundering i *Journal of Money laundering control*, vol. 2, nr. 2, s. 134–147. London, UK: Henry Stewart Publications.
- Corrigan, Peter (2003). *The sociology of consumption. An introduction*. London: SAGE.
- Cromwell, P., Olson, J.N. och Avary D'Aunn W. (1993). Who buys stolen property? A new look at criminal receiving. *Journal of Crime and Justice*, 16:1. s. 75–95.
- Desroches, F. J. (2005). *The crime that pays. Drug trafficking and organized crime in Canada*. Toronto: Canadian Scholars' Press Inc.
- Dorn, Nicholas, Murji, Karim och South, Nigel (1992). *Traffickers. Drug Markets and Law Enforcement*. London: Routledge.
- van Duyne, Petrus C. (2003). Money laundering policy. Fears and facts i van Duyne, P.C.; von Lampe, K. och Newell, J.L. (red.) *Criminal finances and organising crime in Europe*. Nijmegen: Wolf Legal Publishers. s. 67–104.
- van Duyne, Petrus C. m.fl. (2003). *Financial investigation of crime. A tool of the integral law enforcement approach*. Nijmegen: Wolf Legal Publishers.
- van Duyne, Petrus C. och Levi, Michael (2005). *Drugs and money. Managing the drug trade and crime-money in Europe*. London: Routledge.
- van Duyne, Petrus C. och de Miranda, Hervy (1999). The emperor's clothes of disclosure: Hot money and suspect disclosures i *Crime, Law & Social Change*, nr 31, s. 245–271.
- Ekobrottsmyndigheten (2006). *Blodhund – Projektet spåra och återföra utbyte av brott*. Diskussionsunderlag.
- Fabre, G. (2003). *Criminal prosperity. Drug trafficking, money laundering and financial crisis after the cold war*. London, New York: Routledge.
- Gallant, M.M. (2005). *Money laundering and the proceeds of crime. Economic crime and civil remedies*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Gilligan, George (2001). Going underground – The not so new way to bank i *Journal of financial crime*, vol 9, nr 2. s. 105–108.

- Haller, Mark H. (1990). Illegal enterprise: A theoretical and historical interpretation i *Criminology*, vol 28, nr 2. s. 207–235.
- Henry, Stuart. (1978). *The Hidden Economy: The Context and Control of Borderline Crime*. London: Martin Robertson.
- Johansen, Per Ole (1994). *Markedet som ikke ville dø, Forbudstiden og de illegale alkoholmarkedene i Norge og USA*. Oslo: Rusmiddeldirektoratet.
- Johansen, Per Ole (1996). *Nettverk i gråsonen. Et perspektiv på organisert kriminalitet*. Norge: Ad Notam Gyldendal.
- Johansen, Per Ole (2004). *Den illegale spriten*. Oslo: Unipub.
- Junninen, Mika (2006). *Adventurers and risk-takers: Finnish professional criminals and their organisations in the 1990s cross-border criminality*. Helsingfors: European institute for crime prevention and control, affiliated with the United Nations (Heuni).
- Jupp, Victor, Davies, Pamela och Francis, Peter red. (2000). *Doing criminological research*. London: SAGE.
- Justitiedepartementet (2006). *Utvidgat förverkande m.m.* Ds 2006:17 Stockholm: Fritzes.
- Kelly, R.J., Schatzberg, R. och Chin, K. (1994). Turning black money into green: money laundering i *Handbook of organized crime in the United States*. Westport, Connecticut: Greenwood press. s. 311–330.
- Kleiman, M.A.R. (1994). Organized crime and drug abuse control i *Handbook of organized crime in the United States*. Westport, Connecticut: Greenwood press. s. 401–414.
- Kopp, Pierre (2004). *Political economy of illegal drugs*. London och New York: Routledge.
- Korsell, Lars (2003). *Bokföringsbrott – en studie i selektion*. Akademisk avhandling. Kriminologiska institutionen vid Stockholms universitet, avhandlingsserie nr 13. Edsbruk: Akademitryck.
- von Lampe, Klaus (2003). Organising the nicotine racket. Patterns of criminal cooperation in the cigarette black market in Germany i van Duyne, P.C.; von Lampe, K. och Newell, J.L. (red.) *Criminal finances and organising crime in Europe*. Nijmegen: Wolf Legal Publishers. s. 41–66.
- Larsson, Paul (1995). *Svarte Klipp. Om skatteunndragelser i frisørnæringen*. Oslo: Norges forskningsråd.
- Larsson, Paul (2006). *Opp i røyk! En studie av hasjimporten til Norge*. Paper.
- Levi, Michael (2002). Money laundering and its regulation i *The annals of the American academy*, nr 582, s. 181–194.
- Levi, Michael (2003). Following the Criminal and Terrorist Money Trails i van Duyne, P.C.; von Lampe, K. och Newell, J.L. (red.) *Criminal finances and organising crime in Europe*. Nijmegen: Wolf Legal Publishers. s. 105–119.

- Levitt, Steven D. och Venkatesh, Sudhir A. (2000). An economic analysis of a drug-selling gang's finances. i *The quarterly journal of economics*, Vol. 115, nr 3, s. 755–789.
- Lilley, Peter (2003). *Dirty dealing. The untold truth about global money laundering, international crime and terrorism*. 2:a uppl. London: Kogan page limited.
- Mackenzie, Simon (2002). *Organised crime and common transit networks*. Trends & issues in crime and criminal justice, No. 233. Canberra: Australian institute of criminology.
- Masciandaro, Donato (1999). The financing of criminal organizations, money laundering and the banking and financial system: Europe in an international context i *Organized criminality. Security in Europe*. Working paper. European commission, Forward studies unit. S. 25–30. Hämtat 21 april 2006 från <<http://europa.eu.int/comm/cdp/working-paper/organised%20criminality.pdf>>.
- McCarthy, Bill och Hagan, John (2001). When crime pays: capital, competence, and criminal success i *Social forces*, vol. 79, nr. 3. S. 1 035–1 059. University of North Carolina Press.
- Napoleoni, Loretta (2006). *Oheligt krig. Den moderna terrorismens ekonomiska rötter*. Stockholm: Anderson Pocket AB.
- Naylor, R. T. (1999). Wash-out: A critique of the follow-the-money methods in crime control policy i *Crime, Law & Social change*, nr 32, s. 1–57.
- Naylor, R. T. (2004). *Wages of crime. Black markets, illegal finance, and the underworld economy*. Revised edition. Ithaca & London: Cornell university press.
- Osório Machado, Lia (hämtat 2006). *Financial flows and drug trafficking in the amazon basin*. Discussion paper nr 22. MOST (Management of social transformations). Hämtat 13 april 2006 via Digital library på <www.unesco.org/most>.
- Paoli, Letizia (2000). Qualitative methodology at the edge: assessing Italian mafia groups' involvement in drug trafficking i EMCDDA Scientific Monograph Series, nr 4, *Understanding and responding to drug use: the role of qualitative research*. Luxemburg: European Monitoring centre for Drugs and Drug Addiction, s. 191–196.
- Paoli, Letizia (2003). The 'invisible hand of the market': the illegal drugs trade in Germany, Italy and Russia i van Duyne, P.C.; von Lampe, K. och Newell, J.L. (red.) *Criminal finances and organising crime in Europe*. Nijmegen: Wolf Legal Publishers. s. 19–40.
- Politie (2005). *Crime pattern analysis. Synthetic drugs 2002–2004*. Dribergen: Netherlands police agency.
- Posener, Joachim (2004). *Internationellt efterlyst. Mitt liv efter Trustor*. TV3 reportage förlag.

- Powis, Robert E. (1992). *The money launderers. Lessons from the drug wars – how billions of illegal dollars are washed through banks & businesses*. Chicago, Illinois: Probus publishing company.
- Renooy, Piet (1990). *The Informal Economy. Meaning, Measurement and Social Significance*. Amsterdam: Regioplan.
- Reuter, Peter (1985). *The organization of illegal markets. An economic analysis*. Nytryck från år 2004. Honolulu, Hawaii: University press of the Pacific.
- Reuter, Peter; MacCoun, Robert och Murphy, Patrick (1990). *Money from crime. A study of the economics of drug dealing in Washington, D. C.* Rand: Drug policy research center.
- Reuter, Peter. och Haaga, John (1989). *The Organization of High-Level Drug Markets: An Exploratory Study*. Santa Monica: Rand Corporation.
- Reuter, Peter och Truman, E. M. (2004). *Chasing dirty money. The fight against money laundering*. Washington D.C.: Institute for international economics.
- Rhodes, Tim (2000). The multiple roles of qualitative research in understanding and responding to illicit drug use i EMCDDA Scientific Monograph Series, nr 4, *Understanding and responding to drug use: the role of qualitative research*. Luxemburg: European Monitoring centre for Drugs and Drug Addiction. s. 19–36.
- Rikskriminalpolisen (2004). Finanspolisens årsrapport 2004. Hämtat 8 februari 2007 från www.skl.polisen.se/mediaarchive/1686/13867/23720/2004_arsrapport_PDF.pdf.
- RKP KUT-rapport 2005:6. *Narkotikasituationen i Sverige. Årsrapport 2004*. Rikskriminalpolisen, kriminalunderrättelsetjänsten, analysroteln, Tullverket, huvudkontoret, analysenheten.
- Rose, Ronald M. (2003). Another deal, another dollar i *Security management*. Vol 47, nr 6, s. 121–127.
- RRV 1998:29. *Svart arbete 3. Struktur*. Stockholm: Riksrevisionsverket.
- Ruggiero, Vincenzo (1995). Drug economics: A fordist model of criminal capital? i *Capital & class*, nr 55, s. 130–150.
- Ruggiero, Vincenzo (1996). *Organized and Corporate Crime in Europe. Offers that Can't Be Refused*. Aldershot: Dartmouth.
- Schneider, Stephen (2004). Organized crime, money laundering, and the real estate market in Canada i *Journal of property research*, 21 (2), s. 99–118.
- Scheetz, Michael (2004). Investigating global money laundering i *Law and order*, vol. 52, nr 8, s. 106–111.
- Schiray, Michel (2000). Illicit drug distribution organisation in France: methodological experimentation at three levels of research i EMCDDA Scientific Monograph Series, nr 4 *Understanding and responding to drug use: the role of qualitative research*. Luxemburg: European Monitoring centre for Drugs and Drug Addiction.

- Schudelaro, T. (2005). Electronic payment systems and money laundering: beyond the internet hype i van Duyne, P.C m.fl. (red.) *The organised crime economy. Managing crime markets in Europe*. Nijmegen: Wolf Legal Publishers. s. 65–90.
- Skattestatistisk årsbok 2005. Kapitel 10. Fel och fusk. Hämtat 2 februari 2007 från <www.skatteverket.se>.
- Skatteverket (2005). *Svarta inkomster står för större delen av skattefusk*. Pressmeddelande. Hämtat 9 december 2005 från <www.skatteverket.se/pressrummet/05/pressmeddelanden2005riks/5.731e901069429e49580001348.html>.
- Skatteverket Rapport 2006:4. *Svartköp och svartjobb i Sverige. Del 1: Undersökningsresultat*. Solna: Skatteverket.
- Skinnari, Johanna och Korsell, Lars (2006). Svart på rött – statliga kasinon, skattekriminalitet och svart konsumtion. Bilaga till Kasinoutvärderingens betänkande, *Internationella kasinon i Sverige – en utvärdering*. SOU 2006:64. Stockholm: Fritzes.
- Snertingdal, Mette I. (2006). *Om metodiske utfordringer ved kvalitative intervjuer med heroin omsettere og importører*. Paper skrevet til den 23 Nordiske Sosiologikongressen i Turku, Finland. Presentation 20:e augusti 2006.
- Steffensmeier, D. J. och Ulmer, J. T. (2005). *Confessions of a dying thief. Understanding criminal careers and illegal enterprise*. New Brunswick, New Jersey: Transaction Publishers.
- Spannow, K. E. (2000). Welfare, crime and networking: financing a drug habit i EMCDDA Scientific Monograph Series, nr 4 *Understanding and responding to drug use: the role of qualitative research*. Luxemburg: European Monitoring centre for Drugs and Drug Addiction.
- Svensson, Bengt (1996). *Pundare, jonkare och andra. Med narkotikan som följeslagare*. Stockholm: Carlssons.
- Trost, Jan (2001). *Kvalitativa intervjuer*. Lund: Studentlitteratur.
- Wahlin, Lottie (1999). *Den rationella inbrottstjuven: en studie om rationalitet och rationellt handlande i brott*. Lund: Sociologiska institutionen, Lunds Universitet.
- Walsh, M. E. (1977). *The fence. A new look at the world of property theft*. Westport, Connecticut: Greenwood press.
- Wedin, Lage och Sandell, Rolf (1995). *Psykologiska undersökningsmetoder*. Lund: Studentlitteratur.
- Wright, Rosamund (2002). The hiding of wealth: The implications for the prevention and control of crime and the protection of economic stability i *Journal of financial crime*. Vol. 9, nr 3. s. 239–243.
- Zaitch, Damián (2002). *Trafficking cocaine. Colombian drug entrepreneurs in the Netherlands*. Haag: Kluwer Law International.
- Örnemark Hansen, Helen (1998). *Penningtvätt. Ett urvattnat begrepp?* Stockholm: Norstedts juridik.